

Lauri Koskenniemi

Mielettömyyden määrittelijät

Vertaileva oikeushistoriallinen tutkimus hulluudesta ja asiantuntijuudesta rikosprosessissa 1700- ja 1800-lukujen Ranskassa ja Englannissa

Pro Gradu -tutkielma

Kesä 2015

Helsingin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Ohjaajat: Prof. Jukka Kekkonen ja

OTT, Dos. Tapio Lappi-Seppälä

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution – Department	
Tekijä/Författare – Author Lauri Koskenniemi			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Mielettömyyden määrittelijät – Vertaileva oikeushistoriallinen tutkimus hulluudesta ja asiantuntijuudesta rikosprosessissa 1700- ja 1800-lukujen Ranskassa ja Englannissa			
Oppiaine /Läroämne – Subject Oikeushistoria			
Työn laji/Arbetets art – Level Pro Gradu		Aika/Datum – Month and year Kesä 2015	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages XVII + 68
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Tutkielma käsittelee mielenvikaisten asemaa ranskalaisessa ja englantilaisessa rikosprosessissa 1700- ja 1800-lukujen taitteessa. Samalla työ keskittyy psykiatrian historiaan sekä maallikoiden ja asiantuntijoiden rooleihin rikosprosesseissa. Pääasialliset tutkimuskysymykset liittyvät yhtäältä siihen, ketkä määrittelivät rikosoikeudellisesti relevantin hulluuden käsiteltävällä aikavälillä ja toisaalta siihen, miten oikeuspsykiatrinen asiantuntijuus muodostui.</p> <p>Tutkielmassa tarkasteltavat asiakokonaisuudet jakaantuvat kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa käsitellään valistuksenjälkeistä rikosoikeudellista muutosta ja toisessa puolestaan samalle aikajänteelle sijoittuvaa modernin psykiatrian syntyä. Kolmas kokonaisuus sitoo edeltävät teemat yhteen tarjoamalla teoreettisen viitekehyksen professionalisoitumisesta ja sen rinnalla tapahtuvasta asiantuntija-aseman muotoutumisesta. Ensimmäisessä ja toisessa luvussa kuvatut muutokset rikosprosessissa ja psykiatriassa saavat konkreettisen ilmauksensa kolmannessa luvussa käsitellyissä oikeustapauksissa, joissa mielen asiantuntijat ottivat paikkansa lainopin aikaisemmin yksin hallitsemalla näyttämöllä.</p> <p>Sekä rikosoikeuden muutos että modernin psykiatrian alkutaival liittyvät olennaisesti valistuksenjälkeiseen rationaalisen ihmisluonnon ideaaliin. Rikosoikeuden osalta tutkielmassa keskitytään erityisesti todistusteorian muutokseen Ranskassa ja toisaalta englantilaisen valamiesjärjestelmän erityispiirteisiin. Kidutuksen käytön vähentäminen tutkintamenetelmänä ja rangaistuksena toimii konkreettisena esimerkkinä valistusmiesten vaatimista rikosprosessiuudistuksista. Asiantuntijalausuntojen yleistyminen rikosprosesseissa ilmentää aikakauden kasvavaa kiinnostusta tieteellisen tiedon hyödyntämiseen.</p> <p>Psykiatrian historian kannalta merkittävät muutokset liittyvät somaattisen lääketieteen ja toisaalta sen vastapainoksi kehittyvän mielen lääketieteen suhteeseen. Siirtymä pois hippokraattisista opeista mahdollisti hulluuden diagnosoimisen mielen sairaudeksi avaten ovet uudelle lääketieteelliselle asiantuntijalle, alienistille. Haastaen valistusajan merkkihenkilöiden, erityisesti John Locken, kuvauksen hulluuden kokonaisvaltaisesta luonteesta, mielen lääkärit Pinel, Esquirol, Prichard ja Conolly loivat pohjaa psykiatrisen tiedon hyväksikäytölle niin sairaaloissa kuin oikeussaleissakin. Osittaisen hulluuden tunnistaminen edellytti sellaista lääketieteellistä osaamista, jota tavallisella maallikolla ei ollut. Yhdistelemällä ajan lääketieteellistä tietoa, tarkkailun ja luokittelun metodeihin perustuvia käytäntöjä sekä toisaalta maallikoiden sympatiaan ja huolenpitoon nojaavia hoitomenetelmiä alienistit oikeuttivat asemansa hullujen hoitajina.</p> <p>Abbottin professionalisoitumisteorian mukaan vakiintumaan pyrkivä ammattikunta, tieteenala tai muu instituutio kaappaa aikaisemmin jollekin toiselle alalle kuuluneen toimialueen omien mekanismiensa alaisuuteen esittämällä toimivaltavaatimuksen. Psykiatrian jalostuminen omaksi tieteenalaksi voidaan kuvata professionalisoitumiskehityksenä, jonka yksi näkyvä piirre oli aikaisemmin lääketieteen ja toisaalta rikosoikeudellisen vastuun piiriin kuuluvien kysymysten artikulointi uudenlaisen tiedon systeemin kielellä. Mielisairaaloiden johtajista ja arvostetuista psykiatreista tuli yleinen näky oikeudenkäynneissä. Esimerkiksi Hadfieldin, McNaughtonin ja Rivièren tapauksissa psykiatrinen asiantuntijatodistelu oli merkittävässä roolissa ratkaisujen kannalta.</p> <p>Käyttämällä hyväkseen olemassa olevia rakenteita kuten rikosprosessia ja lääketiedettä psykiatria legitimoiti itsensä yhtäältä uusimpaan tietoon sekä toisaalta vakiintuneisiin instituutioihin ja käytäntöihin perustuvana järjestelmänä, jolle kuului yksinomainen toimivalta mielettömyyden määrittelyyn. Tämä ei olisi ollut mahdollista ilman valistuksen mukanaan tuomaa näkemystä tieteellisen tiedon ensisijaisuudesta maallikoiden tunteisiin ja intuitioon perustuvan tietoon verrattuna. Samalla myös rikosoikeudellinen järjestelmä onnistui säilyttämään merkittävän asemansa yhteiskuntasuhteiden järjestäjänä hyväksymällä valistusihanteiden mukaisen tiedon relevantiksi diskurssiksi oikeudellisen argumentaation rinnalle.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords psykiatrian historia, rikosprosessin historia, mielenvikaisuus, hulluus, professionalisoituminen, asiantuntijatodistelu, oikeuspsykiatrian historia			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston pääkirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

KIRJALLISUUS JA LÄHTEET:.....	III
LÄHTEET:	III
KIRJALLISUUS:	VI
ARTIKKELIT:.....	XII
I. ALKUSANAT	1
TYÖN RAKENNE JA NÄKÖKULMA	2
II. RIKOSOIKEUDEN MUUTOS RANSKASSA JA ENGLANNISSA VALISTUKSEN AIKANA.....	5
1. RANSKALAINEN JÄRJESTELMÄ 1700-LUVUN LOPULLA.....	5
1.1 Rikoslait ja prosessi.....	6
1.2 Todistelu.....	10
1.3 Valistuksen perintö – järki, kidutus ja juristit	13
2. VERTAILUA: ENGLANTILAINEN JÄRJESTELMÄ 1600-LUVULTA 1700-LUVUN LOPULLE .	17
2.1 Rikosprosessin kehitys common law -järjestelmässä.....	17
2.2 Common law rikosprosessin pääpiirteet 1700-luvulla	19
2.3 Rationaalisuus ja common law	21
3. YHTEENVETO	22
III. HULLUJEN HALLINNOINTI.....	24
1. FOUCAULT’N ”SUURI SÄILÖÖNOTTO”	24
1.1 Porterin haaste	26
2. DEMONEISTA DIAGNOOSIIN.....	28
2.1 Lääketiede psykiatrian kulmakivenä	29
2.2 Philippe Pinel ja mielen sairaus.....	32
2.3 Moraalihoito	34
2.4 Ranskalainen mielisairaalalaitos	35
3. KATSAUS ENGLANTILAISEN PSYKIATRIAN JA MIELISAIRAALALAITOKSEN.....	37
KEHITYKSEEN	37
4. HULLUUS – VÄHENTYNYT YMMÄRRYS VAI TURMELTUNUT TAHTO?.....	39
5. YHTEENVETO	42
IV. MIELISAIRAUDEN ASiantuntijat rikosprosessissa	43
1. MITÄ ASiantuntijuus on ja miten professionalisoituminen tapahtuu?	43
1.1 Professionalisoitumiskehitys Abbottin mukaan	44
1.2 Työn merkitys	45
1.3 Toimivaltavaatimus	47
2. ASiantuntijat rikosprosessissa	50
2.1 Englanti	50
2.2 Ranska	51
3. PSYKIATRINEN ASiantuntijatodistelu rikosprosessissa	53
3.1 Hulluus ja rikosprosessi	53
4. MIELISAIRAUS PUOLUSTUKSENA - TAPAUKSIA	55
4.1 Hadfield.....	56
4.2 McNaughton.....	57
4.3 Pierre Rivière.....	60

V. LOPPUPÄÄTELMÄT	64
PROSESSI JA PROFESSIO — MAALLIKOT JA MESTARIT	64

Kirjallisuus ja Lähteet:

Lähteet:

Beccaria, Cesare:

Of Crimes and Punishments, käänt. Ingraham, Edward D., Philip H. Nicklin, Philadelphia, 1778.

(Saatavilla osoitteessa:

http://www.constitution.org/cb/crim_pun16.txt

viitattu 24.11.2014.)

Brissot de Warville, Jacques-Pierre:

“Les Moyens d’Adoucir la Rigueur Des Loix Pénales en France, Sans Nuire à la Sûreté Publique”, *Discours Couronnés par l’Académie de Châlons-sur-Marne en 1780*, Paris, 1781.

(Saatavilla osoitteessa:

http://books.google.fi/books?id=kYs8AAAAcAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

viitattu 24.11.2014.)

Code des Délits et des Peines du Brumaire, vuosi IV, 1795.

(Saatavilla osoitteessa:

http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_de_lits_et_peines_1795/code_delits_et_peines_1795_3.htm

viitattu 6.10.2014.)

Code d’Instruction Criminelle de 1808, vol. I.

(Saatavilla osoitteessa:

http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1929/code_1808_1.htm

viitattu 16.3.2015.)

Conolly, John:

An Inquiry Concerning The Indications of Insanity with Suggestions for The Better Protection and Care of the Insane, Printed for John Taylor, London, 1830.

de La Fosse, Jean:

"Legal Medicine." *The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert Collaborative Translation Project*, käänt. Casebow, Edwina. Ann Arbor: Michigan Publishing, University of Michigan Library, 2003, Supp. vol. 3.

(Saatavilla osoitteessa:

<http://quod.lib.umich.edu/d/did/did2222.0000.047/--legal-medicine?rgn=main;view=fulltext;q1=medicine#hl23>

viitattu 12.2.2015.)

Diderot, Denis:

"Melancholia." *The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert Collaborative Translation Project*, käänt. Chozick, Matthew. Ann Arbor: Michigan Publishing, University of Michigan Library, 2007, vol. 10.

(Saatavilla osoitteessa:

<http://hdl.handle.net/2027/spo.did2222.0000.808>

viitattu 21.11.2014.)

Esquirol, Jean-Etienne:

Mental Maladies. Treatise on Insanity, käänt. Hunt, E.K., Lea and Blanchard, Philadelphia, 1845.

Fodéré Fe.:

"*Traité de Médecine Légale et d'Hygiène Publique ou de Police de Santé.*", Paris, 1813, vol.1.

Georget, D.:

Examen Medical des Procès Criminels des Nommés Leger, Feldtmann, Lecouffe, Jean-Pierre et Papavoine, dans lesquels l'aliénation mentale a été alléguée comme moyen de défemse; suivi de quelques considerations medico-legales sur la liberté morale, Paris, 1825.

Locke, John:

An Essay Concerning Human Understanding (1690), edit. Manis, Jim, Electronic Classic Series, 2013.

(Saatavilla osoitteessa:

<http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/locke/humanund.pdf>

viitattu 25.2.2015.)

Magna Carta, 1215.

(Saatavilla osoitteessa:

<http://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation>

viitattu 15.1.2015.)

Montesquieu, Charles:

The Spirit of Laws, käänt. Nugent, London, 1752.

(Saatavilla osoitteessa:

http://www.constitution.org/cm/sol_06.htm#017 ,

viitattu 24.11.2014.)

Ordonnance Criminelle du Mois d'Août 1670.

(Saatavilla osoitteessa:

http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/ordonnance_criminelle_de_1670.htm ,

viitattu 26.11.2014.)

Pinel, Philippe:

A Treatise on Insanity, käänt. Davis, D.D., Sheffield, 1806.

Prichard, James Cowles:

Treatise on Insanity and Other Disorders Affecting the Mind, Sherwood, Gilbert and Piper, London, 1835.

The State Trials Report: The Queen Against Daniel M'Naughton, 1843, Central Criminal Court, Old Bailey.

Daniel McNaughton: His Trial and the Aftermath, edit. West, Donald J. ja Walk, Alexander, Headley Brothers Ltd, Kent, 1977.

Voltaire:

Commentaire Sur le Livre Des Délits et Des Peines, 1766, vol. XII ja XXIII.

(Saatavilla osoitteessa:

http://athena.unige.ch/athena/voltaire/voltaire_commentaire_delits_peines.html#0 ,

viitattu 24.11.2014.)

Kirjallisuus:

Abbott, Andrew:

The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor, University of Chicago Press, 1988.

Blackstone, Sir William:

Commentaries on the Laws of England in Four Books; with an analysis of the work, W.E. Dean, New York, 1848, vol. III–IV.

Beattie, J.M.:

Crime and the Courts in England 1660-1800, Clarendon Press, Oxford, 1986.

Bynum, W.F.:

The Anatomy of Madness: Essays in the History of Psychology, edit. Bynum, W.F ja Porter, Roy ja Shepherd, Michael, Tavistock Publications, London, 1985, vol. 1.

Castel, Robert:

The Regulation of Madness: The Origins of Incarceration in France, käänt. Halls, W.D., Polity press, Cambridge, 1988.

De Tocqueville, Alexis:

The Old Regime and the Revolution, käänt. Bonner, John, Harper & Brothers, New York, 1856.

David, René & de Vries, Henry P.:

The French Legal System: an Introduction to Civil Law Systems, Oceana Publications, New York, 1958.

Doyle, William:

Origins of the French Revolution, Oxford University Press 1999.

Eigen, Joel Peter:

Unconscious Crime: Mental Absence and Criminal Responsibility in Victorian London, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2003.

Eigen, Joel Peter:

Witnessing Insanity: Madness and Mad-Doctors in the English Court, Yale University Press, Connecticut, 1995.

Engelmann, Arthur:

A History of Continental Civil Procedure, Little, Brown, and Company, Boston, 1927.

Esmein, Adhemar:

History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France, käänt. Simpson, John, Augustus M. Kelley Publishers, Massachusetts, 1968.

Garland, David:

Punishment and Modern Society: A study in Social Theory, The University of Chicago Press, 1990.

Foucault, Michel:

Abnormal: Lectures at the Collège de France 1974–1975, edit. Marchetti, Valerio & Salomoni, Antonella, käänt. Burchell, Graham, Picador, New York, 2003.

Foucault, Michel:

Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason, käänt. Howard, Richard, Routledge, London, 2001.

Foucault, Michel:

Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977, edit. Gordon, Colin, käänt. Gordon, Marshall ja Mepham, Soper, Pantheon Books, New York, 1980.

Foucault, Michel edit.:

I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century, käänt. Jellinek, Frank, University of Nebraska Press, 1982.

Garraud, R:

Traité Theorique et Pratique d'Instruction Criminelle et Procédure Pénale, Paris, 1907.

Goldstein, Jan:

Console and Classify: The French Psychiatric Profession in the Nineteenth Century, Cambridge University Press, 1987.

Hacking, Ian:

The Taming of Chance, Cambridge University Press, 1990.

Harris, Ruth:

Murders and Madness: Medicine, Law and Society in the Fin de Siècle, Clarendon Press, Oxford, 1989.

Hunt, Lynn:

Politics, Culture, & Class in the French Revolution, University of California Press 1984.

Jousse, Daniel:

Traité de la Justice Criminelle de France, Paris 1771, vol. I-IV.

(Saatavilla osoitteessa:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k49892n/f705.image> ,

viitattu 24.3.2015.)

Karpik, Lucien:

Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism, edit. Halliday, Terrence & Karpik, Lucien, Oxford University Press 1997.

Kelley, Donald R:

The Writing of History and the Study of Law, Aldershot, Ashgate, 1997.

Kälviäinen, Reetta:

Aikuinen ja epilepsia, Epilepsialiitto, 2010, 1–44.

(Saatavilla osoitteessa:

http://www.epilepsia.fi/files/1239/Aikuisenepilepsia_21122010_valmis.pdf

viitattu 12.3.2015.)

Langbein, John H.:

Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancien Régime, University of Chicago Press, 1977.

Lieberman, David:

The Province of Legislation Determined, Cambridge University Press, 2002.

Loughnan, Arlie:

Manifest Madness: Mental Incapacity in Criminal Law, Oxford University Press, 2012.

Pietikäinen, Petteri:

Hulluuden Historia, Gaudeamus, Helsinki, 2013.

Pihlajamäki, Heikki edit.:

Theatres of Power: Social Control and Criminality in historical Perspective, Matthias Calonius Society, Helsinki, 1991.

Plucknett, Theodore F.T.:

A Concise History of the Common Law, 5th edition, Little, Brown and Company, Boston, 1956.

Pound, Roscoe:

The History and System of Common Law, P.f.Collier & Son Corporation, New York, 1939.

Porter, Roy:

A Social History of Madness: Stories of the Insane, Weidenfeld & Nicolson, London, 1987.

Porter, Roy:

Madmen: A Social History of Madhouses, Mad Doctors, & Lunatics, Tempus, Stroud, 2004.

Robinson, Daniel N.:

Psychology and Law: Can Justice Survive the Social Sciences?, Oxford University Press, 1980.

Rudolph, Julia:

Common Law and Enlightenment in England, 1689-1750, Boydell Press, Rochester, 2013.

Scull, Andrew:

The Insanity of Place / The Place of Insanity: Essays on the History of Psychiatry, Routledge, London, 2006.

Shorter, Edward:

Psykiatrian Historia, käänt. Salomaa, Eila, Hakapaino, Helsinki, 2005.

Silving, Helen:

Essays on Criminal Procedure, Dennis & Co Inc, Buffalo, 1964.

Smith, Roger:

Trial by Medicine: Insanity and Responsibility in Victorian Trials, Edinburgh University Press, 1981.

Stumberg, George Wilfred & Borchard, Edwin Montefiore:

Guide to the Law and Legal Literature of France, Government Printing Office Washington, 1931.

Sutherland, D.M.G.:

The French Revolution and the Empire: the Quest for a Civic Order, Blackwell, Massachusetts, 2003.

Tapani, Jussi ja Tolvanen, Matti:

Rikosoikeuden Yleinen Osa, Talentum, Helsinki, 2013.

Von Bar, Carl Ludwig:

A History of Continental Criminal Law, käänt. Bell, Thomas S., Little, Brown, And Company, Boston, 1916.

Walker, Nigel:

Crime and Insanity in England - Volume I: The Historical Perspectives, Edinburgh University Press, 1968.

Artikkelit:

Abbott, Andrew:

“Jurisdictional Conflicts: A New Approach to the Development of the Legal Professions”, *American Bar Foundation Research Journal*, vol. 187, 1986, 187–224.

Augustein, Hannah Franziska:

“J C Prichard’s Concept of Moral Insanity – a Medical Theory of the Corruption of Human Nature”, *Medical History*, vol. 40, 1996, 311–343.

Bartlett, Peter:

“Legal Madness in the 19th Century”, *Social History of Medicine*, vol. 14, 2001, 107–131.

Bell, David A.:

“Barristers, Politics and the Failure of Civil Society in Old Regime France”, *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism*, edit. Halliday, Terrence & Karpik, Lucien, Oxford University Press, 1997, 65–100.

Bessler, John D.:

“Revisiting Beccaria’s Vision: The Enlightenment, America’s Death Penalty, and the Abolition Movement”, *Northwestern Journal of Law and Social Policy*, vol. 4, 2009, 195–328.

Brown, Theodore M.:

“Descartes, Dualism and Psychosomatic Medicine”, *The Anatomy of Madness: Essays in the History of Psychology*, edit. Bynum, W.F ja Porter, Roy ja Shepherd, Michael, Tavistock Publications, London, 1985, vol. 1, 40–62.

Boreham, Paul:

“Indetermination: Professional Knowledge, Organization and Control”, *The Sociological Review*, vol. 31, 1983, 693–718.

Boyle, Herbert E.:

“Extenuating Circumstances in French Law”, *the Juridical Review*, vol. 18, 1906–1907, 259–272.

Charland, Louis C.:

“Science and Morals in the Affective Psychopathology of Philippe Pinel”, *History of Psychiatry*, vol. 21, 2010, 38–53.

Church, William F.:

“The Decline of the French Jurists as Political Theorists, 1660–1789”, *French Historical Studies*, vol. 5, 1967, 1–40.

Edginton, Barry:

“The Well-Ordered Body: The Quest for Sanity through Nineteenth-Century Asylum Architecture”, *Canadian Bulletin of Medical History*, vol. 11, 1994, 375–386.

Ehrlich, Eugen:

“Montesquieu and Sociological Jurisprudence”, *Harvard Law Review*, vol. 29, 1916, 582–600.

Eigen, Joel Peter:

“Delusion in the Courtroom: The Role of Partial Insanity in Early Forensic Testimony”, *Medical History*, vol. 35, 1991, 25–49.

Eigen, Joel Peter:

“Lesion of the Will: Medical Resolve and Criminal Responsibility in Victorian Insanity Trials”, *Law & Society Review*, vol. 33, 1999, 425–460.

Foucault, Michel:

“About the Concept of the ”Dangerous Individual” in 19th-Century Legal Psychiatry”, *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 1, käänt. Baudot, Alain ja Couchman, Jane, 1978, 1–18.

Foucault Michel:

“Foreword”, *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, edit. Foucault, Michel, käänt. Jellinek, Frank, University of Nebraska Press, 1982, VII–XIV.

Foucault, Michel:

“Tales of Murder”, *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, edit. Foucault, Michel edit., käänt. Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, 199–212.

Foucault, Michel:

“Two Lectures”, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, edit. Gordon, Colin, käänt. Gordon, Marshall ja Mepham, Soper, Pantheon Books, New York, 1980, 78–108.

Garner, James W.:

“Criminal Procedure in France”, *Yale Law Journal*, vol. XXV, 1916, 256–284.

Goldstein, Jan:

“Professional Knowledge and Professional Self-Interest: The Rise and Fall of Monomania”, *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 21, 1998, 385–396.

Grünhut, Max:

”English Law and the History of Continental Legislation”, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, vol. 2, 1938, 165–182.

Ingram, Allan:

“Identifying the Insane: Madness and Marginality in the 18th century”, *Lumen: Selected Proceedings from the Canadian Society for Eighteenth-Century*, vol. 21, 2002, 143–157.

Karpik, Lucien:

“Builders of Liberal Society: French Lawyers and Politics”, *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism*, edit. Halliday, Terrence & Karpik, Lucien, Oxford University Press, 1997, 101–123.

Landsman, Stephan:

“Of Witches, Madmen, and Products Liability: an Historical Survey on Expert Testimony”, *Behavioral Sciences and the Law*, vol. 13, 1995, 131–157.

Lowell, A. Lawrence:

”The Judicial Use of Torture Part I”, *Harvard Law Review*, vol. 11, 1897, 220–233.

Moran, Richard:

“The Origin of Insanity as a Special Verdict: the Trial for Treason of James Hadfield (1800)”, *Law & Society Review*, vol. 19, 1985, 487–519.

Mäkinen, Virpi ja Pihlajamäki, Heikki:

“The Individualization of Crime in Medieval Canon Law”, *Journal of the History of Ideas*, vol. 65, nro. 4, 2004, 525–542.

Nakken, Karl O.:

”Epilepsi og Religion”, *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, vol. 13–14, 2011, 1294–1297.

(Saatavilla osoitteessa:

<http://tidsskriftet.no/pdf/pdf2011/1294-7.pdf>

viitattu 13.3.2015.)

Neuman, Gerald L.:

”Habeas Corpus, Executive Detention, and the Removal of Aliens”, *Columbia Law Review*, vol. 98, 1998, 961–1067.

Newman, Graeme ja Marongiu, Pietro:

”Penological Reform and the Myth of Beccaria”, *Criminology*, vol. 28, 1990, 325–346.

Ormrod, Sir Roger:

“The McNaughton Case and its Predecessors”, *Daniel McNaughton: His Trial and Aftermath*, edit. West, Donald J. & Walk, Alexander, Headley Brothers Ltd, Kent, 1977, 4–12.

Peter, Pierre ja Favret, Jeanne:

”The Animal, the Madman, and Death”, *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, edit. Foucault, Michel, käänt. Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, 175–199.

Ploscowe, Morris:

“Development of Inquisitorial and Accusatorial Elements in French Procedure”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 23, 1932, 372–394.

Quintard-Morénas, François:

”The Presumption of Innocence in the French and Anglo-American Legal Traditions”, *the American Journal of Comparative Law*, vol. 58, 2010, 107–150.

Rafter, Nicole:

“The Unrepentant Horse-Slasher: Moral Insanity and the Origins of Criminological Thought”, *Criminology*, vol. 42, nro 4, 2004, 979–1008.

Rimke, Heidi ja Hunt, Allan:

“From Sinners to Degenerates: the Medicalization of Morality in the 19th Century”, *History of the Human Sciences*, vol. 15, 2002, 59–88.

Scull, Andrew:

“A Victorian Alienist: John Conolly, FRCP, DCL (1794–1866)”, *The Anatomy of Madness: Essays in the History of Psychology*, edit. Bynum, W.F ja Porter, Roy ja Shepherd, Michael, Tavistock Publications, London, 1985, vol. 1, 103–150.

Scull, Andrew:

“Psychiatry and Social Control in the Nineteenth and Twentieth Century”, *Theatres of Power: Social Control and Criminality in historical Perspective*, edit. Pihlajamäki, Heikki, Matthias Calonius Society, Helsinki, 1991, 116–142.

Scull, Andrew:

“The Mad-Doctor and His Craft”, *The Insanity of Place / The Place of Insanity: Essays on the History of Psychiatry*, Routledge, London, 2006, 54–62.

Swanepoel, Magdaleen:

“The Development of the Interface Between Law, Medicine and Psychiatry: Medico-Legal Perspectives in History”, *Potchefstroom Electronic Law Journal*, vol. 12, 2009, 124–170.

Taylor, Robert F.:

“A Comparative Study of Expert Testimony in France and the United States: Philosophical Underpinnings, History, Practice, and Procedure”, *Texas International Law Journal*, vol. 31, 1996, 181–214.

Weisz, George:

“Emergence of Medical Specialization in the Nineteenth Century”, *Bulletin for the History of Medicine*, vol. 77, 2003, 536–575.

I. Alkusanat

“This man has been the victim of a fierce and fearful delusion, which, after the intellect had become diseased, the moral sense broken down, and self-control destroyed, has led him on to the perpetration of the crime with which he now stands charged... I shall call before you members of the medical profession - men of intelligence, experience, skill and undoubted probity - who will tell you upon their oaths that it is their belief, their deliberate opinion, their deep conviction that this man is mad, that he is the creature of delusion and the victim of ungovernable impulses, which wholly take away from him the character of a reasonable and responsible being.”¹

- Sir Alexander Cockburn, 1843

Rikosoikeudellinen järjestelmä on yhtäältä yksi oikeustieteen kulmakivistä ja toisaalta sen erikoisimpia osia. Rikosprosessi on muodollisen juridiikan ominta aluetta, jossa teoreettiset rakennelmat, kuten todistussäännöt, oikeudenvastaisuus ja syyksiluettavuus, konkretisoituvat ratkaisuksi, jonka seuraukset yksilölle ovat potentiaalisesti valtavat. Samaan aikaan kyse on juridiikan periferiasta, sillä vain harvat ihmiset joutuvat tekemisiin varsinaisen rikosprosessin kanssa – niin annetut ratkaisut kuin tarkkaan säännelty menettelykin tulevat suurelle yleisölle tutuksi vain välillisesti. Tutkimukseni kohde liittyy yhtäältä rikosoikeuden syrjäisimpiin nurkkiin ja toisaalta taas yhteiskunnallisesti merkittävään ideologiseen muutokseen 1700- ja 1800-luvuilla.

Yritän työssäni vastata kysymykseen siitä, miten ja miksi psykiatrit ja mielisairaus saivat merkittävän paikan juristien ja muodollisen lainopin hallitsemassa rikosprosessissa. Modernin psykiatrian juuret ulottuvat noin kahdensadan vuoden takaiseen Ranskaan ja Englantiin. Nykyään esimerkiksi Suomessa asiantuntijalausuntojen käytöstä ja mielentilatutkimuksen teettämisestä säädetään laintasoisesti oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17. luvussa ja mielenterveyslaissa (1116/1990). Suomalaisessa järjestelmässä tuomari ei ole sidottu mielentilatutkimuksen tuloksiin, mutta käytännössä tutkivan psykiatrin ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen oikeuspsykiatrisen lautakunnan yhtenevällä

¹ “The State Trials Report: The Queen Against Daniel M’Naughton, 1843, Central Criminal Court, Old Bailey”, *Daniel McNaughton: His Trial and the Aftermath*, West, Donald J. ja Walk, Alexander edit., Headley Brothers Ltd, Kent, 1977, s. 33.

lausunnolla on suuri merkitys asiaa ratkaistaessa.² Kansainvälisesti tarkasteltuna psykiatrisen tiedon hyödyntäminen rikosprosessissa on kuitenkin melko uutta verrattuna lääketieteelliseen argumentointiin siviilijutuissa.³ Käsittelen työssäni oikeuspsykiatrian syntyä pureutumalla ranskalaisen ja englantilaisen rikosprosessin valistuksenjälkeisiin muutoksiin ja modernin psykiatrian historiaan. Samalla psykiatrian ja rikosprosessin suhde piirtyy tiedon systeemien ja professioiden keskusteluksi, jossa merkittävässä roolissa ovat niin juristit, lääkärit kuin maallikotkin.

Cockburnin tarkoin muotoiltu puheenvuoro Daniel McNaughtonin oikeudenkäynnissä vuonna 1843 kiteyttää työssäni käsiteltävät asiat. Hän puhuu valamiehille, maallikoille, joiden tehtävä on arvioida rikosoikeudenkäynnissä esitetyt väitteet. Kyse on lääketieteellisen – psykiatrisen – todistelun merkityksestä, ja rikosoikeudellisen vastuun arvioinnista. Kaikki tämä tapahtuu oikeustieteen dominoimalla arenalla, jolle on tieteellisen vallankumouksen ja valistuksen ihanteiden myötävaikutuksella ilmestynyt uusi toimija, asiantuntija.

Työn rakenne ja näkökulma

Työni koostuu kolmesta pääluvusta, joista kahden ensimmäisen sisällöllinen rakenne vastaa toisiaan. Molempiin lukuihin kuuluu historiallinen katsaus käsiteltävästä aiheesta ja toisaalta tapausesimerkki vallitsevasta ideologiasta.

Ensimmäinen luku on kuvaus ranskalaisesta ja englantilaisesta rikosprosessista 1600–1700-luvuilla. Luvun tarkoituksena on avata sitä muutosta, joka tapahtui sekä rikoslakien substanssissa että rikosprosessien luonteessa valistuksen aikakaudella. Rikoslakien ankaruutta, salamyhkäisyyttä ja puolueellisuutta paheksuttiin yleisessä filosofisessa keskustelussa, ja osa valistuksen ihanteista saikin myöhemmin konkreettisen ilmauksensa rikoslakien uudistuksissa. Käsittelen luvussa todistusteoriaa ja asian ratkaisevan instituution, tuomarin tai valamiesjärjestelmän, roolia. Ranskan osalta kiinnitän huomiota lisäksi rikoslain sisältöön ja Englantia koskevassa osassa huomioin erikseen rationaalisuusihtanteen vaikutuksen rikosoikeusjärjestelmään. Vallitsevaa aatteellista virtausta edustaa kuvaus aikalaisten suhtautumisesta kidutukseen.

Toisessa luvussa esittelen modernin psykiatrian historiaa, ja luvun painopisteet ovat psykiatrisissa teorioissa ja niiden myötä hulluuden medikalisaatiossa. Valistuksesta peritty

² Tapani, Jussi ja Tolvanen, Matti: *Rikosoikeuden Yleinen Osa*, Talentum, Helsinki, 2013, s. 368.

³ ks. esim. Taylor, Robert F.: “A Comparative Study of Expert Testimony in France and the United States: Philosophical Underpinnings, History, Practice, and Procedure”, *Texas International Law Journal*, vol. 31, 1996, ss. 184–185.

näkemyks ihmislunnon rationaalisuudesta vaikutti rikoslakien ohella voimakkaasti aikalaisten käsityksiin hulluudesta. Varhaisemmat, hippokraattiseen lääketieteeseen perustuvat opit saivat kilpailijan kartesiolaisesta dualismista, ja hulluuden mieleen sidottu luonne korostui varsinkin 1700-luvun lopun psykiatrisessa keskustelussa. Tapausesimerkkeinä käytän niin kutsutun moraalihoidon kehitystä ja *monomania*-diagnoosia, jotka ilmensivät uudenlaista suhtautumista hulluuteen mielen, tahdon ja halujen sairautena.

Kolmas luku poikkeaa kahdesta aikaisemmasta niin rakenteen kuin substanssinkin osalta. Yritän siinä sitoa kaksi aikaisempaa lukua yhteen käyttämällä hyväksi professionalisaatioteoriaa, joka tarjoaa puitteet psykiatrisen asiantuntijuuden analyysiin rikosprosessin kentässä. Tarkoitukseni on näyttää, miten asiantuntijatieo sai vahvemman roolin rikosprosessissa. Samalla käy ilmi, että tämä uusi asema ei olisi ollut mahdollinen ilman ammattiryhmien keskinäistä vuorovaikutusta. Lukuun sisältyy myös oikeustapausesimerkkejä sekä Englannista että Ranskasta.

Oikeudellisen muutoksen ohella tarkoitukseni on kuvata sekä tiedon systeemien että professioiden kommunikaatiotapoja käsiteltävällä aikavälillä. Vaikka työni teoreettinen lähtökohta kallistuu foucault'laiseen, valtasuhteita ja vallankäyttöä painottavaan suuntaan, pyrin välttämään antamasta reduktionistista kuvaa siitä, mitä psykiatria, oikeus tai hulluus ovat. Käsiteltävän aiheen laajuudesta johtuen olen joutunut rajaamaan sitä ympäröivän yhteiskunnallisen muutoksen analyysin melko tiukasti. En paneudu yksityiskohtaisiin historiallisiin, taloudellisiin tai sosiologisiin kuvauksiin kulttuurisromanttisen, teollistuvan ja liberalisoituvan Euroopan kehityksestä. Tarkastelen sen sijaan rikosoikeuden ja ihmismielen erityiskysymyksiä sellaisina, kuin ne ilmenivät aikakauden nopeasti muuttuvassa ympäristössä.

Erityinen kiinnostuksen kohteeni on tapa, jolla kaksi toisilleen aikaisemmin vierasta tietojärjestelmää, oikeustiede ja toisaalta mielen tiede, psykiatria, legitimoivat toisensa oikeussalin yhteiskunnallisesti vakiintuneella näyttämöllä. Vaikka psykiatrian ja oikeustieteen suhde on usein esitetty kilpailevina diskursseina ja professioina, ne itse asiassa oikeuttivat toisensa. Saattaen yhteen kaksi erilaista maailmankatsomusta – tieteellis-progressiivisen ja historiallis-jähmeän – muuttuva rikosprosessi mahdollisti keskustelun erilaisten yhteiskunnallisten näkemysten välillä. Maailmankuvien esittelijöinä toimivat

juristit ja asiantuntijatodistajat, joita kuuntelivat niin oikeudenkäynnin osapuolet ja tekoa ja tekijää arvioivat maallikot kuin oikeudenkäyntiä seuraava yleisökin.

Samalla kun oikeus pyrki säilyttämään hegemonisen asemansa yhteiskunnallisten suhteiden järjestäjänä, korostui uudenlaisen tiedon, asiantuntijatiedon, rooli oikeudellisen argumentaation rinnalla. Myöntämällä, että todistavalla psykiatrilla oli hallussaan sellaista tietoa, mitä maallikko ei tuntenut, valamiesjärjestelmä ja yleisö vahvistivat asiantuntijuuden merkityksen totuuden määrittelyssä.

Työssä käytetty lähde- ja kirjallisuusaineisto on melko monimuotoista. Rikosprosessin osalta olen käyttänyt merkittävää historiallista kirjallisuutta, joista esimerkkeinä mainittakoon Esmein, Von Barin, Plucknett ja Beattien teokset sekä alkuperäislähteitä ja aikalaikirjoituksia. Perustan osan, joka käsittelee psykiatrian historiaa, yhtäältä historiallisiin kuvauksiin (muun muassa Porter, Pietikäinen, Foucault, Goldstein, Eigen) ja toisaalta aikakauden psykiatrien teksteihin, joita olen käyttänyt selventääkseni näkemyksiä hulluudesta ja sen hoidosta (esim. Pinel, Esquirol, Prichard). Kolmannen luvun teoreettiseksi viitekehikseksi olen valinnut Andrew Abbottin kehittämän professionalisaatioteorian, joka perustuu ammattiryhmien kilpailuun ja vuorovaikutukseen. Oikeustapausesimerkkeinä käytän Hadfieldin, McNaughtonin ja Rivièren tapauksia, jotka kaikki sijoittuvat 1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle. Oikeustapaukset on valikoitu niissä esitettyjen oikeudellisten argumenttien, tapauksien erityispiirteiden sekä asiantuntijoiden lausuntojen perusteella. Myös tapauksien kuuluisuus ja materiaalin saatavuus puolsivat tehtyä valintaa.

II. Rikosoikeuden muutos Ranskassa ja Englannissa valistuksen aikana

Käsittelen tässä luvussa sekä ranskalaisen että englantilaisen rikosoikeuden muutosta 1700–1800 luvuilla. Tarkoitukseni on näyttää, miten valistuksesta peräisin oleva rationaalisuusajattelu tunkeutui molempien maiden rikosprosesseihin. Ranskan osalta raja- ja tarkastelun ulkopuolelle vallankumouksen tapahtumien kronologisen kuvauksen ja keskityn pääasiassa rikosoikeudellisiin muutoksiin. Luvun loppupuolella luon katsauksen englantilaiseen rikosprosessiin, johon sisältyneestä valamiesjärjestelmästä tuli piirre myös ranskalaiseen järjestelmään. Tutkimuskysymykseni kannalta tärkeimmät yksittäiset uudistukset liittyivät todistusteoriaan ja oikeudelliseen ratkaisutoimintaan. Ranskalaisen rikosprosessin muutoksessa kyse oli legaalista todistusteoriasta luopumisesta ja Englannissa puolestaan valamiesjärjestelmän ja adversariaalisen prosessin kehityksestä.

1. Ranskalainen järjestelmä 1700-luvun lopulla

Ranskan vallankumouksen syistä ei ole yksimielisyyttä.⁴ Teorioissa korostetaan, milloin vallankumouksellisten ja vastavallankumouksellisten voimien liikehdintää⁵, milloin reaktiota absolutismin ajan valtapolitiikkaan.⁶ Vaikutusvaltaisia tutkimussuuntauksia ovat myös esimerkiksi vallankumouksen pyörteessä vilahtelevien symboleiden ja kielenkäytön merkitysanalyysi⁷ sekä porvariston ja maalaisväestön tyytymättömyyden kuvaukset.⁸ Vaikka teoriat osittain tuntuivatkin yhteen sovittamattomilta, voidaan nähdä, että vallankumouksellisten artikuloimat ideat uudesta yhteiskuntajärjestyksestä pyrkivät sopusointuun valistuksenaikaisen humanismin ja rationalismin kanssa.⁹ Kiistatonta lienee myös se, että vallankumouksen äänitorvena toimi pieni joukko kaupunkiympäristöissä

⁴ Ks. esim. Sutherland, D.M.G.: *The French Revolution and the Empire: the Quest for a Civic Order*, Blackwell, Massachusetts, 2003, De Tocqueville, Alexis: *The Old Regime and the Revolution*, käänt. Bonner, John, Harper & Brothers, New York, 1856, Hunt, Lynn: *Politics, Culture, & Class in the French Revolution*, University of California Press 1984, William Doyle on teoksessaan *Origins of the French Revolution*, Oxford University Press 1999, ss. 5–34, eritellyt eri teorioita vallankumouksen syistä melko kattavasti.

⁵ Sutherland: *The French Revolution and the Empire*, supra viite 4, s. 3 ja 40–42.

⁶ De Tocqueville: *The Old Regime and the Revolution*, supra viite 4, erityisesti sivut 246–255.

⁷ Hunt: *Politics, Culture, & Class in the French Revolution* supra viite 4, luvut 1–3.

⁸ Peter, Pierre ja Favret, Jeanne: "The Animal, the Madman, and Death", *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, Foucault, Michel edit., kääntäjä: Jellinek, Frank, University of Nebraska Press, 1982, ss. 178–179.

⁹ Hunt: *Politics, Culture, & Class in the French Revolution*, supra viite 4, s. 214.

varttuneita ja retorisilta taidoiltaan lahjakkaita juristeja sekä muita vaikutusvaltaisia henkilöitä.¹⁰

Tähtäimessä oli irtiotto menneisyydestä. Monarkian välineinä toimineet mielivaltaiset instituutiot purettaisiin ja niiden tilalle luotaisiin oikeudellinen ja sosiaalinen järjestys, joka kuvastaisi Ranskan kansakuntaa esteitä raivaavana hyökyaaltona.¹¹ Muutos oli radikaali. Yhtäältä ihannoitiin kaikkien ihmisten vapaata osallistumisoikeutta, mutta toisaalta pelättiin sekä vanhoillisia vastavoimia että ulkopuolisia uhkia, jotka kumouksellisten mielissä pyrkivät kaappaamaan vallankumouksen itselleen. Ryhmäkuntaista politikointia pidettiin halveksuttavana ja uhkana kansan yhtenäisyydelle. Pelko salaliitoista ja vankkumaton usko siihen, että Ranskan kansakunta oli tekemässä jotain ennennäkemätöntä, loi jännitteen yhteiskunnan sisälle. Nämä tekijät manifestoituivat myöhemmin poliittisena terrorina ja tiukkana sääntelykulttuurina, jossa jopa pukeutuminen ja puhetapa tulkittiin poliittiseksi viestiksi.¹² Myös rikosoikeudellinen järjestelmä joutui kritiikin kohteeksi ja sitä uudistettiin useasti niin vallankumouksen aikana kuin sen jälkeenkin.

1.1 Rikoslait ja prosessi

Ranskassa ei ennen valistusaikaa ollut yhtenäistä rikoslakia, joka olisi yksiselitteisesti määrittänyt rangaistavaksi säädetty teot. Päinvastoin, Ranskan rikosoikeudellinen järjestelmä perustui pirstoutuneisiin maakuntien rikoslakeihin ja roomalaiseen oikeuteen. Von Bar toteaaakin, että seitsemännentoista vuosisadan rikosoikeudenkäyttö oli tosiasiasa peräisin 1200-luvulta.¹³ Vuonna 1670 annettu rikosprosessisäädös oli ensimmäinen koko Ranskan valtakuntaa koskeva rikosoikeudellinen kodifikaatio, joka sisälsi yksityiskohtaisia määräyksiä rikosoikeudenkäytöstä. Säädökseen sisältyi luettelo käytettävissä olevista rangaistuksista kulloisenkin rikoksen kohdalla. Paradoksaalisesti se ei kuitenkaan sisältänyt tarkkoja kuvauksia rangaistusuhjan sisältävistä rikoksista tai rangaistuksen määräämisen perusteista.¹⁴

¹⁰ Sutherland: *The French Revolution and the Empire*, supra viite 4, ss. 28–35. Ks. myös Esmein, Adhemar: *History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France*, käänt. Simpson, John, Augustus M. Kelley Publishers, Massachusetts, 1968, osa III, luvut 1–3.

¹¹ Hunt: *Politics, Culture, & Class in the French Revolution* supra viite 4, ss. 27–28.

¹² *Ibid.* ss. 38–48 ja 57–60.

¹³ Von Bar, Carl Ludwig: *A History of Continental Criminal Law*, käänt. Bell, Thomas S., Little, Brown, And Company, Boston, 1916, s. 259.

¹⁴ *Ibid.* ss. 260 ja 265–268.

Laajaan harkintavaltaan perustuva rikosten määrittely ja rangaistuksen määrääminen olivat omiaan vahvistamaan tuomarin valtaa rikosoikeudenkäynneissä jäljempänä käsiteltävien prosessisäännösten ohella. Syyttäjä teki ehdotuksen langettavaksi rangaistukseksi, ja tuomari valitsi laajasta rangaistusmahdollisuuksien kirjosta sen, mikä hänestä tuntui sopivalta.¹⁵ Valistusaikainen kriminologi ja juristi Daniel Jousse kokosi 1700-luvun loppupuolella yhteen rikoksista langetettuja rangaistuksia teoksessaan *Traité de la Justice Criminelle de France*.¹⁶ Rangaistusten osalta olennaista onkin, että vuoden 1670 -lakiin kuuluu vain muutaman artiklan lyhyt luettelo, josta Jousse johtaa rangaistusten ankaruusjärjestyksen.¹⁷

Rangaistavat teot oli vakiintuneesti jaettu rikoksiin (crime) ja rikkeisiin (délit), mutta niiden rajat olivat häilyvät.¹⁸ Jousse luokitteli vuoden 1670 rikossäädöksen sisältämät rikokset erilaisten ryhmien mukaan, joita olivat mm. kuninkaaseen kohdistuvat rikokset, jumalanpilkka, aviorikokset ja yleiseen järjestykseen kohdistuvat teot. Rike taas määriteltiin teoksi, joka ei loukkannut julkista intressiä, ja josta siviilioikeudellinen seuraamus oli riittävä sanktio.¹⁹ Jousse toteaa lisäksi, että säädökseen sisältyvistä määrittelyistä ja näennäisestä lain noudattamisen vaatimuksesta huolimatta tuomarilla oli valta lieventää tai ankaroitaa rangaistusta olosuhteiden mukaan.²⁰ Esimerkiksi rikosoikeudellisesta ennustettavuudesta ja legaliteettiperiaatteesta ei siten voida puhua ennen vallankumouksenaikaisia ja pian sen jälkeen laadittuja kodifikaatioita.²¹ Jousse ryhmittelee teoksessaan myös rikossäännökseen sisältyvät mahdolliset rangaistukset viiteen eri luokkaan, joissa fyysisillä rangaistuksilla on merkittävä edustus muiden joukossa.²² Kaksi hyvin erilaista esimerkkiä kuvaa yhtäältä rangaistusten kohdistumista tuomitun ruumiiseen ja toisaalta rangaistusten vaihtelevuutta. Laittoman tavaran salakuljetuksesta tuomittiin kuolema, jos operaatioon osallistui viisi

¹⁵ *Ibid.* s. 260.

¹⁶ Jousse, Daniel: *Traité de la Justice Criminelle de France*, Paris, 1771, vol. I-IV. (Saatavilla osoitteessa: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k49892n/f705.image> , viitattu 24.3.2015) ks. kirjallisuudesta: Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, s. 262, jossa Von Bar toteaa että: "Jousse's "Traité de la justice criminelle ", of 1771... is the standard source of information for the 1700s" ja Church, William F.: "The Decline of the French Jurists as Political Theorists, 1660–1789", *French Historical Studies*, vol. 5, 1967, s. 26.

¹⁷ *Ordonnance Criminelle du Mois d'Août 1670*, osa XXV 9–13 art. (Saatavilla osoitteessa: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/ordonnance_criminelle_de_1670.htm , viitattu 26.11.2014). Luettelo rangaistuksista ks. Jousse: *Traité de la Justice Criminelle*, *supra* viite 16, vol. I, osa III. ks. kirjallisuudesta: Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, 268–290.

¹⁸ Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, s. 265.

¹⁹ Jousse: *Traité de la Justice Criminelle*, *supra* viite 16, vol. I, Osa 1, ss. 4–5. ks. myös: Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, ss. 269–270.

²⁰ Jousse: *Traité de la Justice Criminelle*, *supra* viite 16, vol. II, s.594.

²¹ Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, ss. 265, 268 ja 320–323.

²² Jousse: *Traité de la Justice Criminelle*, *supra* viite 16, vol. I, Osa 1, ss. 36–37.

aseistettua miestä. Jos henkilöillä ei ollut aseita tai heitä oli vähemmän kuin viisi, rangaistuksena oli viiden vuoden kaleerijous. Jos salakuljettajat olivat naisia, heidät ruoskittiin, polttomerkittiin ja karkotettiin. Näiden lisäksi määrättiin myös sakko.²³ Toinen, äärimmäinen esimerkki on kuninkaan tai hänen perheenjäsenensä surmaaminen, josta tuomittiin sekä kuolemantuomio kidutuksen kera että ruumiin häpäiseminen ja omaisuuden takavarikko kuoleman jälkeen.²⁴

Vapaudenriisto mainitaan käytettävien seuraamusten joukossa, mutta sen suhteellinen merkitys on huomattavasti pienempi kuin nykyään. Muun muassa Von Bar on todennut, että vankeusrangaistuksen funktio oli lähinnä rikollisten säilöspito tuomioistuinosessia ja täytäntöönpanoa odotettaessa. Vankeutta käytettiin myös tilanteissa, joissa rikos, josta rangaistuksena oli kuolema, oli tehty vielä kodifioimattomien lieventävien asianhaarojen vallitessa. Von Bar tekee kuitenkin mielenkiintoisen havainnon toisesta vankeusrangaistuksen käyttöön liittyvästä seurauksesta. Kostonhimon tyydyttämisen ja kurituksen lisäksi rangaistukseen liitettiin vankeuden myötä ajallinen ulottuvuus. Tämä mahdollisti ajatuksen rangaistuksen rajallisuudesta²⁵, joka puolestaan on ehto rangaistuksen suhteellisuudelle.

Vallankumoukselliset arvostelivat voimakkaasti monarkian ajan rikoslain julmuutta. Rangaistusten ankaruus ei kuitenkaan ollut ainoa protestoinnin kohde. Myös mielivaltaiseksi koettua ja yleisöltä kätettyä rikosprosessia haluttiin muuttaa.

Absolutistinen rikoslainkäyttö sai yhtenäistetyn muotonsa vuoden 1670 rikosprosessisäännössä.²⁶ Menettely perustui pääosin myöhäiseltä keskiajalta peräisin olevaan kaksijakoisen rikosprosessin ankarampaan muotoon – erityiseen rikosprosessiin. Inkvisitoriseen rikosprosessiin kuuluivat muun muassa niin kuninkaan erioikeudet puuttua prosessin etenemiseen kuin legaalinen todistusteoria ja kidutuskin.²⁷ Epäillyn kuulustelu ja todistajien kuuleminen tapahtui salassa, ja tuomarin kysymyksiin oli lähtökohtaisesti

²³ *Ibid.* vol. III, ss. 295–296.

²⁴ Ks. Jousse: *Traité de la Justice Criminelle*, supra viite 16, vol. III, ss. 676 ja 682–684. Rangaistuksena oli kuolema. Perusmuodossaan tuomitun vartaloa kiskottiin aluksi kuumilla pihdeillä, jonka jälkeen haavoihin kaadettiin sulaa lyijyä. Lopuksi neljä hevosta repi tuomitun palasiksi.

²⁵ Von Bar: *Continental Criminal Law*, supra viite 13, ss. 277–278.

²⁶ Silving, Helen: *Essays on Criminal Procedure*, Dennis & Co Inc, Buffalo, 1964, s. 37.

²⁷ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, s.149, ks. mahdollisuudesta lievempään prosessiin s.229. Lisäksi ss. 245–250, 234–236 ja 251–271.

vastattava henkilökohtaisesti ilman oikeusavun mahdollisuutta.²⁸ Pakollisen valan myötä epäilty toimi käytännössä myös todistajana omassa asiassaan.²⁹

Tuomarilla oli monisyinen rooli rikosprosessissa. Yhtäältä hän saattoi toimia syytteen nostajana³⁰ ja toisaalta sekä kuulustelevana että valmistelevana virkamiehenä ja asian ratkaisijana. Yhdessä kirjallisen menettelyn kanssa nämä tehtävät keskittivät rikosoikeudellisen vallan tehokkaasti yksiin käsiin.³¹

Absolutistisen kuninkaanvallan loppuvaiheessa v.1788 kuningas Ludvig XVI antoi ediktin, jolla vastattiin yltyvään rikoslakien arvosteluun. Lakia ei kuitenkaan ehditty saattaa voimaan ennen monarkian kukistumista.³² Heti vallankumouksen alkumetreillä pantiin toimeen uudistusprojekti, jonka myötä rikosoikeudellista järjestelmää pyrittiin muokkaamaan inhimillisemmäksi. Säätöjen vuonna 1789 esittämässä vaatimuksissa haluttiin vähentää kidutuksen käyttöä rangaistuksena ja lisätä oikeudenkäynnin julkisuutta, oikeusavun saatavuutta ja muita rikosprosessuaalisia takeita, kuten esimerkiksi syytetyn oikeus itsekriminointisuojaan.³³ Yksittäisen tuomarin vaikutusvaltaa haluttiin kaventaa ehdottamalla komiteamallista tutkimus- ja ratkaisuelintä sekä lainaamalla valamiesinstituutio englantilaisesta rikosoikeusjärjestelmästä.³⁴ Vaatimukset olivat hyvin soposoinnussa valistuksen rationalististen ja funktionalististen rangaistus- ja oikeudenmukaisuusteorioiden kanssa.³⁵

Itsevaltius oli tuntenut useita keinoja, joilla kuningas saattoi puuttua rikosprosessin kulkuun ja tällaista mahdollisuutta haluttiin rajoittaa. Niin sanotut ”sinettikirjeet” samoin kuin kuninkaalliset armahdukset ja muut tuomioihin vaikuttavat oikeudelliset instrumentit alistettiin lainsäädännön vaatimuksille. Aikaisemmin kuningas saattoi esimerkiksi armahtaa henkirikoksesta syytetyn jo ennen tuomion lukua tai antaa määräyksiä prosessin uudelleenkäynnistämisestä epäillyn kuulemiseksi toistamiseen. Nämä toimenpiteet vaativat

²⁸ *Ibid.* ss. 220–226 ja Stumberg, George Wilfred & Borchard, Edwin Montefiore: *Guide to the Law and Legal Literature of France*, Government Printing Office Washington, 1931, ss. 180–181.

²⁹ Garraud, R: *Traité Theorique et Pratique d’Instruction Criminelle et Procédure Pénale*, Paris 1907, uusintapainos 1929, s. 54, ja Silving: *Essays on Criminal Procedure*, *supra* viite 26, s. 37.

³⁰ David, René & de Vries, Henry P.: *The French Legal System: an Introduction to Civil Law Systems*, Oceana Publications, New York, 1958, s.56.

³¹ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, *supra* viite 10, ss. 230-231 ja 399.

³² Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, s. 319. huom. Kuulustelun yhteydessä toteutettava ”valmisteleva” kidutus oli kuitenkin kielletty aikaisemmin jo vuonna 1780.

³³ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, *supra* viite 10, s. 397, termi ”Cahiers of 1789”, *Cahiers de Doléances*

³⁴ *Ibid.* ss.399–400 ja 408–410.

³⁵ *Ibid.* ss.359–369 ja Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, ss. 317–318.

asiaa käsittelevän viranomaisen ratifioinnin, mutta sinettikirjeiden kanssa asia oli toisin. Kirjeellä itsevaltiat saattoi esimerkiksi takavarikoida kenen tahansa omaisuuden, tai peräti vangita tai karkottaa tahtomansa henkilön. Sinettikirjeet haluttiin karsia kokonaan uudesta oikeusjärjestyksestä.³⁶ Myös valasta haluttiin eroon.³⁷ Säätyjen vaatimuksia ei sellaisenaan pantu milloinkaan täytäntöön, mutta monet valistusajattelijoiden muotoilemat periaatteet saivat ulkoasunsa vuoden 1789 ihmisoikeuksien julistuksessa.³⁸

Vuosien 1789 ja 1791 lakimuutokset olivat vaatimattomampia kuin säätyjen vaatimuksissaan esittämät. Lähtökohtana oli, että vuoden 1670 rikosprosessisäännöksiä ja oikeuskäytäntöä sovellettaisiin myös tulevaisuudessa siltä osin, kuin niiden katsottiin olevan yhteensopivia uuden lainsäädännön kanssa. Prosessista tehtiin kuitenkin julkisempi, ja syytetyn puolustautumismahdollisuuksia parannettiin. Aikaisemmasta prosessista poiketen³⁹ syytetty sai tietoonsa syytteen ja mahdollisuuden esittää kantaansa puoltavia todisteita heti prosessin alkaessa. Hän saattoi vedota lieventäviin asianhaaroihin, kuten mielenvikaisuuteen, missä tahansa prosessin vaiheessa.⁴⁰ Syytetylle taattiin lisäksi mahdollisuus asianajajaan rikosprosessissa. Prosessuaalisen vastakkainasettelun (*théorie de la contradictoire, equality of arms*) myötä syytetyn edustaja sai haltuunsa myös syyttäjän asiasta laatimat ja todisteina käyttämät asiakirjat.⁴¹

1.2 Todistelu

Legaalinen todistusteoria perustui pääosin tapaoikeuteen, eikä sen yksityiskohtaista sääntelyä sisältynyt vuoden 1670 säädökseen.⁴² Lähtökohtana oli, että tuomion tuli perustua todistusvoimaltaan erilaisiin todisteisiin, joiden painoarvo oli ennalta määrätty, eikä tuomarilla ollut itsenäistä harkintavaltaa ratkaisua tehdessään.⁴³ Esmein luettelee neljä hyväksyttyä todistusmetodia, joilla kullakin oli oma, ennalta määrätty todistusarvonsa: ”todistajat, tunnustus, kirjalliset todisteet ja olettamukset”.⁴⁴ Tuomari saattoi kutsua asiantuntijoita lausumaan asiasta jo legaalisen todistusteorian puitteissa, mutta

³⁶ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 246–249 ja 402, termi “lettres de cachet”

³⁷ Silving: *Essays on Criminal Procedure*, supra viite 26, ss. 40–41, Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 397–398 ja 405, sekä Garraud: *Traité Théorique et Pratique*, supra viite 29, s. 71.

³⁸ Von Bar: *Continental Criminal Law*, supra viite 13, ss. 319–320.

³⁹ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 122, 153–155, 220.

⁴⁰ *Ibid.* ss. 404–407.

⁴¹ Ploscowe, Morris: “Development of Inquisitorial and Accusatorial Elements in French Procedure”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 23, 1932, ss. 377 ja 385.

⁴² Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 251–252.

⁴³ Garraud: *Traité Théorique et Pratique*, supra viite 29, s. 19.

⁴⁴ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, s.256.

tuomitsemiseen tarvittavan täyden näytön saamiseksi riitti kuitenkin aina kahden ”esteettömän”⁴⁵ todistajan yhtäpitävä todistus.⁴⁶ Salamyhkäisyyden vallitessa todisteiden jäykkä arviointi oli välttämätön edellytys syytetyn oikeusturvan jonkinasteiselle toteutumiseksi. Legaali todistusteoria johti samalla kuitenkin tunnustuksen merkityksen korostumiseen ja sitä myöten kidutuksen käyttöön tunnustuksen saamiseksi. Vuoden 1670 rikosmenettelyssä kidutuksella oli kaksoisluonne; se oli sekä prosessuaalinen pakkokeino, jolla syytetty saatiin tunnustamaan, että rangaistus tilanteessa, jossa epäilty veti pois tunnustuksensa oikeudenkäynnissä.⁴⁷ Kidutus oli siten looginen jatkumo legaalisen todistusteorian tiukoille todistussäännöille.

Siirtymä legaaliseen todistusteoriasta valamiesten vapaaseen todisteiden harkintaan kodifioitiin vuoden 1791 laissa.⁴⁸ Muutos ei ollut yksioikoinen. Perustuslakia säättävä kansalliskokous kävi kiivasta väittelyä legaalisen todistusteorian ja kirjallisen prosessin eduista uuteen valamiesjärjestelmään verrattuna. Loppujen lopuksi lakiesitys uudeksi rikosprosessiksi hyväksyttiin.⁴⁹ Sekä juristien että aikakauden arvostettujen filosofien katseet olivat jo aikaisemmin kääntyneet Englantiin, jossa jokaisen oikeus tulla vertaistensa tuomitsemaksi oli ollut *Bill of Rightsin* vahvistamana voimassa jo yli vuosisadan.⁵⁰ Valamiesinstituutiosta ja menettelyn suullisuudesta muodostettiin myös ranskalaisen rikosprosessin perusta. Valamiehet arvioivat esitettyjä todisteita oman harkintansa mukaan. Heidän ei tarvinnut noudattaa todisteiden ennalta määrättyä painoarvoa, eikä myöskään kuvata sitä, millä perusteella he arvottivat todisteet. Vaikka prosessi koki suuria muutoksia seuraavien vuosien aikana, tuomarin rinnalla toimivasta valamiesinstituutiosta tuli pysyvä osa ranskalaista rikosoikeusjärjestelmää.⁵¹ Vuonna 1795 annettu Brumairen kodifikaatio, joka joiltain osin palasi vanhoihin, 1670-vuoden rikosprosessisäännöksiin, säilytti vapaan todisteiden harkinnan teorian:

⁴⁵ Ks. käsitys esteettömyydestä: Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 259–260.

⁴⁶ *Ibid.* ss. 257–260.

⁴⁷ *Ibid.* ss. 251 ja 264–265 ja 269–271.

⁴⁸ Garraud: *Traité Theorique et Pratique*, supra viite 29, s. 74.

⁴⁹ Ks. väittelystä Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 419–424.

⁵⁰ Beattie, J.M.: *Crime and the Courts in England 1660-1800*, Clarendon Press, Oxford, 1986, s. 314.

⁵¹ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 424–429.

*”La loi ne leur dit point: Vous tiendrez pour vrai tout fait attesté par tel ou tel nombre de témoins... Elle ne leur fait que cette seule question qui renferme toute la mesure de leurs devoirs: Avez-vous une intime conviction?”*⁵²

Vapaa todisteiden harkinta sisälsi kuitenkin mahdollisen ristiriidan muodollis-oikeudellisen ratkaisun kanssa; valamiesten oikeudenkäynnissä saama *intime conviction* (henkilökohtainen vakuuttuneisuus) saattoi joissakin tapauksissa syrjäyttää niin lain kuin faktatkin. Esimerkiksi rikosoikeudellisen vastuun kysymyksistä tuli tunnepohjaisten arvioiden pelikenttä.⁵³

Rikosprosessisääntöjä muutettiin useaan otteeseen tasavallan aikana, mutta rankin isku liberaalille ja avoimelle prosessille annettiin restauraation myötä vuoden 1808 rikosprosessilaeissa. Tämä merkitsi mm. syytetyn oikeusturvan heikentämistä ja kirjallisen menettelyn lisäämistä.⁵⁴ Uuteen todistusteoriaan ei kuitenkaan kajottu. Rikosoikeuden sisällölliseen puoleen vaikutti puolestaan vahvasti 1810-vuoden rikoslainsäädäntö. Laki perustui lähinnä pelotteeseen ankarine rangaistuksineen, osallisuusoppeineen ja rikosmäärittelyineen.⁵⁵ Muutoksia onkin kutsuttu osittaiseksi paluuksi vuoden 1670 järjestelmään.⁵⁶

Vaikka katsottaisiin, että rikosoikeus järjestelmänä taantui Ranskassa 1800-luvun alkupuolella, on huomattava, että vallankumous ja valistus jättivät jälkensä niin prosessiin kuin rikoslakien sisältöönkin. Tutkimani aiheen kannalta olennainen muutos tapahtui juuri siinä kulminaatiopisteessä, johon muutoin kiteytyi niin taantumuksellinen kuin vallankumouksellinenkin aines.

⁵² *Code des Délits et des Peines du Brumaire*, vuosi IV, 1795, art. 372. (Saatavilla osoitteessa: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_delits_et_peines_1795/code_delits_et_peines_1795_3.htm, viitattu 6.10.2014) ”Laissa ei enää määrätä: Teidän [valamiesten] on pidettävä totena kaikkia esitettyjä väitteitä, joista tietty määrä todistajia lausuu yhtäpitävästi... Laki esittää heille vain yhden kysymyksen, johon vastaaminen kattaa heidän kaikki velvollisuutensa: Oletteko täysin vakuuttuneita?” [Käännös ja lisäykset: LK]

⁵³ Grünhut, Max: ”English Law and the History of Continental Legislation”, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, vol. 2, 1938, ss. 169–170.

⁵⁴ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, *supra* viite 10, ss. 505–508.

⁵⁵ Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, s. 337.

⁵⁶ Sekä Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, *supra* viite 10, s. 528 että Von Bar: *Continental Criminal Law*, *supra* viite 13, s. 336.

1.3 Valistuksen perintö – järki, kidutus ja juristit

”[Ihmiset]...antakaa järjen soihdun palaa vielä hetki eikä maailmankaikkeus enää tunne pimeää; ja niin ihmiskunta astuu täydellisyyteen, jossa se tuntee virheen vain sitä vihataksaan ja totuuden sitä syleilläkseen.”⁵⁷

Näin kuvaa vallankumousmies Brissot de Warville valistuksen vaikutusta tekstissään, jolla hän osallistui Châlons-sur-Marnen akatemian kirjoituskilpailuun Ranskan rikoslakien muuttamiseksi vuonna 1780. Edellä kuvattua näkökulmaa edustivat aikaisemmin myös niin Montesquieu (1689–1755), Beccaria (1738–1794) kuin Voltairekin (1694–1778). Filosofit näkivät absolutistisen rikosoikeuden irrationaalisen ja mielivaltaisena instituutiona, jonka synkin ja samalla järjenvastaisin piirre oli kidutuksen käyttö prosessin eri vaiheissa. Kidutuksen arvostelu kuvaakin hyvin sitä ideologista ilmapiiriä, josta vallankumoukselliset ammensivat retoriikkansa ja joka sai ilmiänsä säätyjen vuonna 1789 esittämissä vaatimuksissa.⁵⁸

Montesquieu käsittelee rikoslakeja kattavasti teoksessaan *Lakien henki*.⁵⁹ Rikoslakien ja lainsäätäjän pääasiallinen tehtävä on ylläpitää moraalialt rangaistusten langettamisen sijaan.⁶⁰ Kidutus saa vain hyvin lyhyen, mutta sitäkin voimakkaan maininnan; kidutus on vastoin luontoa, eikä Montesquieu löydä mitään tilannetta tai yhteiskuntamuotoa, missä sen voisi hyväksyä.⁶¹ Beccaria ottaa kantaa rikosoikeuden julmuuksiin teoksessaan ”Rikoksesta ja Rangaistuksesta”.⁶² Hän pyrkii osoittamaan kidutuksen järjettömän ja ristiriitaisen luonteen

⁵⁷ “... Que le flambeau de la raison luise encore quelque temps, & l’univers ne connoitra plus de ténébres; & l’espece humaine montée à ce degré de perfection, don’t elle est susceptible, ne connoitra plus l’erreur que pour la detester, la vérité que pour l’embrasser”, Brissot de Warville, Jacques-Pierre: “Les Moyens d’Adoucir la Rigueur Des Loix Pénales en France, Sans Nuire à la Sûrete Publique”, *Discours Couronnés par l’Académie de Châlons-sur-Marne en 1780*, Pariisi 1781, s. 111. (Saatavilla osoitteessa: http://books.google.fi/books?id=kYs8AAAAcAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, viitattu 24.11.2014)[Käännös ja lisäykset: LK] ks. kirjallisuudesta: Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, s. 385–386.

⁵⁸ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 385–386, termi “Cahiers of 1789”, “Cahiers de Doléances”, ks. myös: ja Church: *The Decline of the French Jurists*, supra viite 16, s. 31, Ehrlich, Eugen: “Montesquieu and Sociological Jurisprudence”, *Harvard Law Review*, vol 29, 1916, ss. 591–592.

⁵⁹ Montesquieu, Charles: *The Spirit of Laws*, käänt. Nugent, London, 1752, vol. VI. (Saatavilla osoitteessa: http://www.constitution.org/cm/sol_06.htm#017, viitattu 24.11.2014)

⁶⁰ *Ibid.* luku 9.

⁶¹ *Ibid.* vol. VI, luku 17.

⁶² Beccaria, Cesare: *Of Crimes and Punishments*, käänt. Ingraham, Edward D., Philip H. Nicklin, Philadelphia, 1778, luku 16. (Saatavilla osoitteessa: http://www.constitution.org/cb/crim_pun16.txt, viitattu 24.11.2014) ks. kirjallisuudesta esim.: Bessler, John D.: “Beccaria’s Vision: The Enlightenment, America’s Death Penalty, and the Abolition Movement”, *Northwestern Journal of Law and Social Policy*, vol. 4, 2009, ss. 197–199 ja Newman, Graeme ja Marongiu, Pietro: ”Penological Reform and the Myth of Beccaria”, *Criminology*, vol. 28, 1990, ss. 337–338.

niin rangaistuksena kuin kuulustelukeinonakin. Vetoamalla kidutuksen käytön epäloogisuuteen Beccaria tulee siihen tulokseen, että kidutus suosii syyllistä syyttömän kustannuksella. Mielenkiintoinen vertaus löytyy kappaleesta, jossa hän johtaa kidutuksen oikeuttavat lait katolisen kirkon opeista ja niiden väärästä tulkinnasta.⁶³ Beccarian tekstistä huokuu rationaalinen päättely, joka kyseenalaistaa uskomuksiin ja perinteisiin nojaavat mekanismit ja tarjoaa ratkaisuksi ihmisluontoon ja hyöty-haitta-analyysiin perustuvan vaihtoehdon. Voltaire puolestaan kehuu Beccarian järkeilyä ja ihmisläheistä otetta kommenttiteoksessaan *Commentaire Sur le Livre Des Délits et Des Peines*. Voltairin muotoilema rikosoikeuden kritiikki kohdistuu Beccarian tapaan muun muassa juuri kidutuksen käyttöön ja hän ylistääkin englantilaista mallia, jossa kidutuksesta on luovuttu. Epäinhimillisuus, syytetyn ”tuhoaminen” ja legaalinen todistusteoria ovat Voltairille ranskalaisen rikosoikeuden silmiinpistävimmät ominaisuudet.⁶⁴

Temaattisten yhtäläisyyksien lisäksi huomiota on kiinnitettävä päättelyn rakenteeseen, jossa käsitteet kuten ”luonto”, ”inhimillisuus” ja ”tehokkuus” esiintyvät jatkuvasti. Absolutistinen rikosoikeus piiryy kirjoituksissa näiden termien vastinpariksi: luonnottomaksi ja tehottomaksi koneeksi, jonka ruosteisiin rattaisiin heikko syytön ruhjoutuu ja jonka kourista päättäväinen ja vahva syyllinen karkaa.

Juristit olivat 1700-luvun Ranskassa eri mieltä filosofien kanssa. Esmein käsittelee keskustelua, joka käytiin filosofien ja lainoppineiden välillä vuosisadan aikana. Muun muassa arvostetut lakimiehet, kuten Muyart De Vouglains ja kruununjuristi Antoine-Louis Séguier, pitivät vuoden 1670 rikoslakeja loukkaamattomina. Valistusfilosofien järkeen ja ihmellisyyteen perustuvat väitteet eivät vakuuttaneet heitä, sillä rikoslakien käytöstä oli kokemusta jo vuosisadalta ja niiden laatimisessa oli ollut mukana silloisen Ranskan kuuluisimpia juristeja. Kidutusta pidettiin käytännöllisistä syistä välttämättömänä, ja rikosoikeudessakin vallitsevaa ankaraa luokkajakoa puolustettiin. Muun muassa Séguier piti kantansa vallankumouksesta huolimatta aina kuolemaansa asti vuoteen 1792.⁶⁵ Lainoppineet alkoivat yleisesti arvostella rikoslain julmuutta vasta 1700-luvun loppupuolella.

⁶³ Beccaria: *Of Crimes and Punishments*, supra viite 62, luku 16.

⁶⁴ Voltaire, *Commentaire Sur le Livre Des Délits et Des Peines*, 1766, vol. XII ja XXIII. (Saatavilla osoitteessa: http://athena.unige.ch/athena/voltaire/voltaire_commentaire_delits_peines.html#0 , viitattu 24.11.2014) ks. kirjallisuudesta esim.: Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 365–369, Lowell, A. Lawrence: ”The Judicial Use of Torture Part I”, *Harvard Law Review*, vol. 11, 1897, s. 230 ja Bessler: *Beccaria’s Vision*, supra viite 62, ss. 204, 225.

⁶⁵ Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 370-380.

Esmeinin mukaan valistusajan juristit olivat konservatiivinen voima, joka osaltaan oli ylläpitämässä absolutismin ankaraa rikosoikeutta ja lain kirjaimen sidottua oikeuskulttuuria.⁶⁶ Mikä selittää sen, että yhtäkkiä filosofien väitteet alkoivat näyttäytyä myös lakimiesten diskurssissa? Eräs syy lakimiesten näkyvään rooliin vallankumouksessa ja rikosoikeuden uudistamisessa voisi olla se, että 1700 -luvun puolivälin jälkeen ammattikunnan käyttämässä kielessä korostui absoluuttisen monarkian kyseenalaistaminen ja yksilön autonomian vahvistaminen.⁶⁷ Vaikka ammatin sisältä löytyikin jakolinjoja esimerkiksi rikosoikeuden suhteen, osa lakimieskunnan vaikutusvallasta oli peräisin tiiviistä yhteistyöstä, jolla oli selvitty jopa yksinvaltiuden sensurointiyrityksistä.⁶⁸ Ammattikunnan etu ja vallankumouksen valistunut ilmapiiri sysäsivät lainoppineet muutoksen aallonharjalle.

Kidutuksen lakkauttamista prosessikeinona on perusteltu myös toiselta suunnalta. Langbein on esittänyt, että jo 1500-luvulla alkanut muutos roomanis-kanonisessa rikosprosessissa oli merkittävämpi tekijä kidutuksen käytön lopettamisessa kuin valistusfilosofien teesit. Langbeinin argumentti lähtee siitä, että legaalinen todistusteoria oli välttämätön osa sellaista juridista koneistoa, jonka takuu oikeusturvasta perustui tarkasti säänneltyyn todisteiden esittämiseen. Tällainen koneisto oli tarpeen valtioissa, jossa keskusvalta oli löyhästi organisoitu, eikä rikosoikeudenkäyttö ollut sen tiukassa hallinnassa. Keskusvallan voimistuessa valvonta ulottui myös paremmin tuomareihin, jotka puolestaan alkoivat käyttää harkintavaltaansa laajemmin, hallitsijan sietäessä sitä enemmän kuin ilman keskusjohtoista kontrollia.⁶⁹ Esimerkiksi Ranskassa kehittyi ns. *poena extraordinaria* -menettely, jota ei sellaisenaan ollut säännelty laissa, ja jonka tarkoitus oli mahdollistaa rangaistus silloin, kun täyttä näyttöä ei saatu. Rangaistus saatettiin määrätä silloin, kun tuomioistuin koki, että aihetodistelun perusteella oli syytä olettaa, että syytetty oli syyllinen tekoon. Täyden näytön puuttuessa annetun rangaistuksen tuli olla lievempi kuin tilanteessa, jossa täysi näyttö oli esitetty. Langbeinin argumentti on mielenkiintoinen, sillä *poena extraordinarian* -doktriinin, edellyttäessä lievempää rangaistusta kuin kuolema, kidutuksen käyttö rangaistuksena laajeni. Aikaisemmin aihetodisteet mahdollistivat kidutuksen käytön vain tunnustuksen

⁶⁶ *Ibid.* s. 370.

⁶⁷ Karpik, Lucien: "Builders of Liberal Society: French Lawyers and Politics", *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism*, edit. Halliday, Terrence & Karpik, Lucien, Oxford University Press, 1997, s.110.

⁶⁸ Ks. Esim. Bell, David A.: "Barristers, Politics and the Failure of Civil Society in Old Regime France", *Lawyers and the Rise of Western Political Liberalism*, edit. Halliday, Terrence & Karpik, Lucien, Oxford University Press, 1997, ss.72–80.

⁶⁹ Langbein, John H.: *Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancien Régime*, University of Chicago Press, 1977, ss. 54–55.

saamiseksi, mutta tuomioistuimen harkintavallan kasvaessa absolutismin myötä tarvetta tunnustukselle tuomion langettamiseksi ei enää ollut.⁷⁰

Näkemyks rikosprosessin muutoksesta kidutuksen lakkauttamisen taustalla ei ole millään tavalla ristiriidassa valistusfilosofien ajatusten kanssa. Kysymys on siitä, annetaanko painoa sille tosiasialle, että legaalinen todistusteoria oli laintasoisesti voimassa useimmissa valtioissa vielä 1800-luvulle, vai painotetaanko muutosta, joka Langbeinin mukaan alkoi tuomioistuinikäytännössä jo 1500-luvulla. Kiistatonta kuitenkin lienee, että valistusfilosofien manifestit ovat jääneet elämään 1700-luvun merkittävänä perintönä ja jättäneet sellaisinaan jälkensä myös rikosprosessiin.

Filosofien haaste ranskalaiselle yhteiskuntajärjestykselle oli siten samalla haaste lainoppineiden ammattikunnalle. Vallankumouksen alkuvaiheissa yleinen luottamus juristeihin ei ollut järin hyvä, ja esimerkiksi lakimiesten kattojärjestö hajotettiin vuonna 1790.⁷¹ Samaan aikaan juristit edustivat kansaa niin kansalliskokouksessa kuin taisteluiden eturintamassa. Kyse on murroksesta, jossa lakimiesprofession intressit naamioitiin uudeksi kieleksi ammattikunnan säilymisen vuoksi: ylhäisyys, formaalis-oikeudellinen asiantuntijuus ja lainoppi muuttuivat hetkessä tasavertaisuudeksi, yleiseksi mielipiteeksi ja kansalaisten oikeuksiksi. Karpikin mukaan kansa, jonka puolesta juristit puhuivat, muuttui näkymättömäksi ”kollektiivisen representaation kategoriaksi.”⁷² Tämä tarkoittaa sitä, että vallankumous ei ollut enää sidottu jonkin tietyn, yksinkertaisesti määriteltävän kansanryhmän tavoitteisiin. Juristien edustama ”yleinen mielipide” antoi sekä oikeutuksen että loi puitteet sille, miten vallankumous määriteltiin milläkin hetkellä.⁷³ Juristeista tuli yleisen oikeustajun asiantuntijoita. Lakimiesten ammattikunta säilytti entisen asemansa yhtäältä kumouksellisten uudistuspyrkimyksistä huolimatta ja toisaalta juuri niiden takia. Samaan aikaan valistukseen kuulunut rationaalisuus alkoi ilmetä rikosprosesseissa muun muassa asiantuntijuuden kautta. Kun kysymys hulluuden merkityksestä rikosoikeudelliselle vastuulle aktualisoitui, juristit alkoivat painottaa tieteellistä ja humaania näkökulmaa, mikä vastasi yleisessä filosofisessa keskustelussa vallinnutta linjaa. Samalla he kasvattivat uudenlaisen toimijan, eli mielentilan ekspertin, vaikutusvaltaa tuomioistuinmenettelyssä.

⁷⁰ *Ibid.* ss. 45–48, 62, 50–53 ja 67.

⁷¹ Kelley, Donald R: *The Writing of History and the Study of Law*, Aldershot, Ashgate, 1997, ss. 127 ja 133.

⁷² Karpik: *Builders of Liberal Society*, *supra* viite 67, s.114.

⁷³ *Ibid.* ss.114–115.

2. Vertailua: Englantilainen järjestelmä 1600-luvulta 1700-luvun lopulle

2.1 Rikosprosessin kehitys common law -järjestelmässä

Plucknett kiteyttää varhaisen englantilaisen rikosprosessin kehityksen kolmeen vaiheeseen, jotka loivat pohjan 1600- ja 1700-luvun menettelyille. Ensimmäisessä vaiheessa (anglo-saksien aikana, noin vuosina 450–1066) rikokset olivat loukatun osapuolen ja loukkaajan välinen asia, jonka selvittämisestä huolehti paikallinen tuomioistuin. Samoihin aikoihin kruunu halusi laajentaa valtaansa myös oikeudenhoidon alueella, ja hallintokoneisto laati rajallisen listan tapauksista, joihin se saattoi osallistua. Rikoslistan myötä luotiin kategoria rikoksia, joista ainoa mahdollinen sanktio oli ruumiinrangaistus, usein kuolemantuomio, miltä saattoi välttyä vain kuninkaan armosta.⁷⁴

Toisessa vaiheessa, jo vuonna 1166, luotiin ns. grand jury -järjestelmä, jonka tehtävänä oli saattaa piilorikollisuus paremmin oikeudelliseen kontrolliin. Grand juryn toimiessa syytteen ajajana toimivalta tapauksen ratkaisemiseen siirtyi paikalliselta tuomioistuimelta kruunulle. Tämä johti säännöllisesti kiertävien ja kuninkaan oikeutta jakavien kruununtuomareiden viran perustamiseen. Aikaisemmin välien selvittelyn tapahtuessa paikallisissa tuomioistuimissa ja yksittäisten henkilöiden välillä erilaiset oikeudenloukkaukset oli mahdollista hyvittää korvauksilla. Uuden menetelmän puitteissa käsitellyistä tapauksista maksettavat sakot ja korvaukset menivät suoraan kruunulle.⁷⁵

Rikosprosessin kehityksen kolmannessa vaiheessa (1200 -luvulta eteenpäin) lisättiin tapauksia, joihin hallinto saattoi osallistua. Tämä tapahtui kruununtuomareiden toimivallan laajentamisella. Alkuvaiheessa heille annettiin mahdollisuus tutkia yksityisten nostamat syytteet ja myöhemmin kruununtuomarit saivat ratkaista suuren osan asioista itse ilman virallista tapauskohtaista toimivallansiirtoa. Viimeisen uutta prosessia edeltävän vaiheen aikana paikalliset tuomioistuimet alkoivat menettää valtaansa kiertävien kruununtuomareiden ja kuninkaan lisääntyneen oikeudellisen vallan myötä. Hallitsijalle luotiin näin keskitetty rikosoikeudellinen järjestelmä, mutta toisin kuin esim. Ranskassa, yksilön mahdollisuus syyttää ja ajaa rikosasiaa tuomioistuimessa säilyi.⁷⁶

Hallitsijan vaikutusvallan sementoiminen tapahtui siis kahden instituution perustamisen kautta. Grand jury -järjestelmän myötä varakkaat ja vaikutusvaltaiset valamiehet arvioivat

⁷⁴ Plucknett, Theodore F.T.: *A Concise History of the Common Law, 5th edition*, Little, Brown and Company, Boston, 1956, ss. 426–427.

⁷⁵ *Ibid.* ss. 428–429.

⁷⁶ *Ibid.*

sen, tulisiko jokin väitetty rikos käsitellä tuomioistuimessa. Tätä mekanismia täydensi kiertävien kruununtuomarien ryhmä, joka toimeenpani kuninkaallista rikosoikeudenhoitoa alueilla, joille keskusvalta ei olisi muuten yltänyt.⁷⁷

Englantilaisen hallintokoneiston kriisi 1600-luvun puolivälissä johti rikosoikeuden muutokseen huomattavasti ennen Ranskaa. Uskonpuhdistusta seurannut katolisen kirkon auktoriteetin murentuminen loi viitekehyksen myös valtion toiminnan ja rakenteen kriittiseen arviointiin. Plucknettin mukaan vuosina 1642–1649 käyty sisällissota olikin vastareaktio Elisabet I:n luomalle hallintomuodolle sekä kirkon kyvyttömyydelle perustella oma asemansa. Hallitsijan valta-asema oli ollut jo ennen sotaa kiivaan keskustelun kohteena kruunun puoltaessa kuninkaan jumalallista oikeutta valtaansa ja toisaalta parlamentaristien sekä legalistien vedotessa kuninkaan alistaiseen asemaan lakiin nähden. Englantilaisille valistusmiehille, Thomas Hobbesille (1588–1679) ja John Lockelle (1632–1704) lain asema yhteiskunnassa määräytyi hallitsijan roolin mukaan. Hobbesille laki näyttäytyi valtion välineenä toteuttaa absoluutin suvereenin tahto, kun taas Lockelle lailla oli erityisesti yksilönvapauden suojaamisen tehtävä.⁷⁸

Restauraation (n. 1660–1688) aikakaudella vuonna 1679 laadittu *Habeas Corpus Act* ja ”Mainion vallankumouksen” jälkeen vuonna 1689 annettu *Bill of Rights* merkitsivät lockelaisen ajatusmaailman ja yksilön oikeuksien voittokulkua hobbesilaisen suvereenin kustannuksella. Beattie toteaa englantilaisten olleen yhtä mieltä siitä, että oikeus henkilökohtaiseen vapauteen oli peritty aikaisemmilta sukupolvilta, jotka puolestaan olivat taistelleet ansaitakseen oikeutensa.⁷⁹ Yksilön oikeus vapauteen ja tulla vertaistensa tuomitsemaksi oli kirjattu jo vuonna 1215 säädettyyn, hallitsijan ja aristokratian suhteita sääntelevään *Magna Cartaan*.⁸⁰ Blackstonen mukaan *Magna Carta* antoi ensimmäisen kirjoitetun asun niin kutsutulle *habeas corpus* -periaatteelle, jonka mukaan henkilöllä tuli olla oikeus saattaa vangitsemistaan koskeva päätös tuomioistuimen arvioitavaksi.⁸¹ Vuoden 1679 *Habeas Corpus* -säädos laajensi tätä oikeutta siten, että myös ”hänen majesteettinsa

⁷⁷ Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, ss. 318–320 ja 327, sekä Plucknett: *Concise History*, supra viite 74, ss. 426–430.

⁷⁸ Plucknett: *Concise History*, supra viite 74, ss. 48–51 ja 61–63.

⁷⁹ Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, s. 314.

⁸⁰ *Magna Carta*, 1215, 39 art ja 20–22 art. (Englanninkielinen käännös saatavilla osoitteessa: <http://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation> , viitattu 15.1.2015.) ks. kirjallisuudesta esim.: Neuman, Gerald L.: ”Habeas Corpus, Executive Detention, and the Removal of Aliens”, *Columbia Law Review*, vol. 98, 1998, s. 971.

⁸¹ Blackstone, Sir William.: *Commentaries on the Laws of England in Four Books; with an analysis of the work*, W.E. Dean, New York, 1848, vol. III, ss. 103–110. ks. kirjallisuudesta: Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, s. 314.

erityinen käsky”, joka vastasi pääpiirteissään ranskalaisessa järjestelmässä tunnettua ”sinettikirjettä” saatettiin *habeas corpus* -säännön alaisuuteen.⁸² *Bill of Rights* vahvisti puolestaan jokaisen oikeuden tulla vertaistensa tuomitsemaksi valamiesjärjestelmän puitteissa.⁸³ Säädöksessä taattiin myös mielipiteen esittämisen vapaus parlamentissa ja parlamentin säännöllinen kokoontumisoikeus.⁸⁴ Valamiesjärjestelmä onkin yksi englantilaisen rikosoikeusjärjestelmän keskeisistä ja silmiinpistävimmistä piirteistä, kun sitä arvioidaan erityisesti absolutismin ajan ranskalaista oikeusperinnettä vasten. Yhteistä järjestelmille oli kuitenkin syytetyn lähtökohtaisesti huonompi asema syyttäjään verrattuna niin tiedollisesti kuin puolustuksellisesti.⁸⁵

2.2 Common law rikosprosessin pääpiirteet 1700-luvulla

Rikosprosessi koostui kahdesta osasta. Pääsääntöisesti grand juryn jäsenet arvioivat sen, tuliko syytetty saattaa varsinaisen rikostuomioistuimen eteen, jossa *Bill of Rights*issa jokaiselle taattu oikeus valamiesoikeudenkäyntiin toteutui. Varsinaiset rikosoikeudenkäynnit olivat tunnettuja teatraalisuudestaan ja istunnot olivat lyhyitä. Oikeudenkäynneissä käsiteltiin usein montaa syytettyä koskevat syytteet, sillä vakiintuneen tavan mukaan tuomareilla oli rajoittamaton toimivalta rikosasioissa. Istuntojen pituudet vaihtelivat muutamasta minuutista tunteihin. Huomattavaa on, että istunnot olivat julkisia, ja Beattie kuvaakin teoksessaan kaaosta ja häiriötä, joka oli yleistä väen pakkautuessa seuraamaan kiinnostavia tapauksia.⁸⁶

Valamiesjärjestelmän alkuaikoina valamiehet olivat usein henkilöitä, joilla oli jo ennestään tietoa käsiteltävästä tapauksesta. He olivat Langbeinin sanoin niin ”todistajia kuin tuomareitakin”, eikä järjestelmä rakentunut ulkopuolisten todisteiden varaan.⁸⁷ Valamiesten tehtävänä oli vain lausua, mitä tiesivät käsiteltävästä asiasta syytetyn persoonan, kylillä liikkuneiden huhujen tai naapuruston näkemyksen mukaan. Tästä kaksoisroolista siirryttiin 1500-luvulla menettelyyn, jossa valamiesten rooli muuttui todistajista tapauksen arvioijiksi, joiden tehtävänä oli ratkaista asia oikein.⁸⁸ Syytä tai tarkkaa ajankohtaa tähän muutokseen

⁸² Plucknett: *Concise History*, supra viite 74, ss. 57–58 ja Neuman: *Habeas Corpus*, supra viite 80, s. 971.

⁸³ Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, s. 314.

⁸⁴ Plucknett: *Concise History*, supra viite 74, ss. 60.

⁸⁵ Esim. Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, ss. 347 ja 349–352, Esmein: *History of Continental Criminal Procedure*, supra viite 10, ss. 220–226 ja Stumberg & Borchard: *Guide to the Law and Legal Literature of France*, supra viite 28, ss. 180–181.

⁸⁶ Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, ss. 316–317, 377, 395–396 ja 398–399.

⁸⁷ Langbein: *Torture and the Law of Proof*, supra viite 69, s. 78.

⁸⁸ Pound, Roscoe: *The History and System of Common Law*, P.f.Collier & Son Corporation, New York, 1939, s. 66.

ei tiedetä, mutta on selvää, että valamiehistö kuuli todistajia systemaattisesti 1500-luvun puolivälistä eteenpäin.⁸⁹ Syytetyn tuli valamiesten edessä joko myöntää syyllisyytensä tai vedota syyttömyyteen, minkä jälkeen asia otettiin käsittelyyn. Periaatteessa syytetyn oli myös mahdollista olla ottamatta kantaa häntä koskeviin väitteisiin pysyttelemällä vaiti. Jos syytetty pysyi hiljaa, hänet alistettiin niin kutsuttuun *peine forte et dure* -menettelyyn. Tässä kidutusta muistuttavassa menettelyssä syytetyn päälle kasattiin rautaa ja kiviä niin kauan kunnes hän joko otti kantaa syytteessä esitettyihin väitteisiin tai murskautui painon alle. Usein syytetyt tässä tapauksessa käyttivät vetoamisoikeuttaan, mutta kuolematkaan eivät olleet ennen kuulumattomia. Menettely ei sen julmuudesta huolimatta ollut harvinainen, mikä selittyy syytettyjen halulla välttää englantilaiseen rikosoikeusjärjestelmään kuulunut varallisuusosoikeudellinen sanktio. Englantilaisen mallin mukaan rangaistukseen tuomitut menettivät oikeuden jättää omaisuutensa jälkipolvilleen, ja tämä uhka oli todellinen kuolemanrangaistuksen käyttöalan ollessa hyvin laaja. Ottamatta kantaa syytteeseen, syytetty saattoi välttää omaisuuden menetyksen sillä perusteella, ettei häntä ollut voitu tuomita. Ennen kuin menettelystä luovuttiin 1700-luvun loppupuolella, hiljaisuus ja vetoamatta jättäminen esti oikeudenkäynnin toteutumisen.⁹⁰

Toisin kuin ranskalaisessa järjestelmässä, englantilaisessa menettelyssä ei sovellettu äärimmäisen tarkkoja todistussääntöjä. Tätä kuvaa muun muassa se, ettei common law -järjestelmään kuulunut todisteiden ennalta määrättyä painoarvoa koskevaa sääntelyä. Kahden yhtäpitävän todistuksen punninta oli valamiesten käsissä. Vaikka tunnustuksella oli tietysti tärkeä merkitys todisteena, kidutusta käytettiin tunnustuksen saamiseksi huomattavasti harvemmin kuin roomanis-germaanisessa oikeusperinteessä, eikä niin kutsuttu valmisteleva kidutus ollut systemaattinen osa rikosprosessia.⁹¹ Kidutus oli mannermaisessa systeemissä pääasiassa faktojen selvittämiskeino, ja kidutusprosessia kontrolloi julkinen viranomainen. Se oli siten myös välttämätön osa legaalista todistusteoriaa, jonka tiukassa muodossa tuomioita ei annettu ilman täyttä näyttöä. Valamiesjärjestelmä mahdollisti tuomioiden langettamisen huomattavasti keveämmillä perusteilla kuin legaalinen todistusteoria. Vaatimuksena oli vain se, että valamiehet uskoivat, että syytetyn syyllisyydestä oli esitetty riittävä näyttö.⁹²

⁸⁹ Landsman, Stephan: "Of Witches, Madmen, and Products Liability: An Historical Survey on Expert Testimony", *Behavioral Sciences and the Law*, Vol. 13, 1995, ss. 135–136.

⁹⁰ Langbein: *Torture and the Law of Proof*, supra viite 69, ss. 74–76.

⁹¹ Plucknett: *Concise History*, supra viite 74, ss. 437 ja 431–432, sekä Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, ss. 362–364.

⁹² Langbein: *Torture and the Law of Proof*, supra viite 69, ss. 77–78.

Valamiesjärjestelmän merkityksestä huolimatta tuomarilla oli tärkeä rooli englantilaisessa rikosprosessissa. Syyttömyysolettama ei ollut rikosprosessin lähtökohta⁹³, vaan syytetyn oletettiin pystyvän todistamaan syyttömyytensä vastaamalla syyttäjän esittämiin väitteisiin ja todisteisiin. Niin syyttäjä kuin syytettykin toimi ilman lainopillista koulutusta saanutta oikeusavustajaa aina 1700-luvulle asti. Tuomarin tehtävänä olikin tapahtumien tosiseikkojen selvittäminen pääasiassa syyttäjän kutsumien todistajien kuulustelun avulla. Syytetyn asema oli myös todistajien osalta epäsuotuisa, sillä hän saattoi kutsua todistajansa vasta syyttäjän jälkeen ja ennen vuotta 1702 ilman valan tuomaa vahvistusta. Ajatus englantilaisen järjestelmän humaaniudesta perustui siihen, että oikeamielinen tuomari selvitti asiaa puolueettomasti ja myös syytetyn etua ajaen. Syytetyn aseman parantamiseksi valamiesten oli kuolemanrangaistuksen uhatessa harkittava, soveltuisiko tapaukseen jokin vähemmän ankara seuraamus. Tosiasiassa tilanne oli se, että usein vankeudessa pidetty syytetty vastasi syyttäjän esittämiin väitteisiin ja todisteisiin ilman mahdollisuutta muuhun oikeusapuun kuin tuomarin tekemiin kysymyksiin ja kuulusteluihin.⁹⁴ Valamiehet ratkaisivat kysymyksen syyllisyydestä vapaan harkintansa perusteella, mutta todellisesta tiedollisesta tasavahvuudesta syyttäjän ja syytetyn välillä tuskin voidaan puhua.

Politisoitunut rikosoikeudenkäyttö 1600-luvulla oli johtanut kansan epäluuloon tuomioistuineläimästä ja tuomareita kohtaan. Legitimiteetin lisäämiseksi rikosprosessia uudistettiin siten, että syytetylle taattiin mahdollisuus asianajajaan maanpetturuusjutuissa vuoden 1696 *High Treason Act*issa. Vuoteen 1730 mennessä syytetyllä oli mahdollisuus käyttää avustajaa myös muissa tapauksissa, jos tuomari suhtautui pyyntöön oikeusavusta myötämielisesti. Todistustaakka alkoi siirtyä syytetyltä syyttäjälle avustajien kuulustellessa syyttäjän todistajia huomattavasti tehokkaammin, kuin mihin syytetty itse pystyi.⁹⁵

2.3 Rationaalisuus ja common law

Common law'n ja valistusideologian yhteys näkyy voimakkaasti muutoksessa, joka tapahtuu rikosoikeudenkäytössä 1600- ja 1700-lukujen taitteessa. Rudolph käsittelee tuoreessa tutkimuksessaan muun muassa common law -rikosprosessin kehityslinjoja, jotka ilmentävät valistuksen mukanaan tuomia rationaalisuuden ja humaaniuden vaatimuksia.⁹⁶

⁹³ Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, ss. 340–341. ks. eriävistä näkemyksestä: Quintard-Morénas, François: ”The Presumption of Innocence in the French and Anglo-American Legal Traditions”, *The American Journal of Comparative Law*, vol. 58, 2010, ss. 123–130.

⁹⁴ Beattie: *Crime and the Courts in England*, supra viite 50, ss. 340–352 ja 395–398.

⁹⁵ *Ibid.* ss. 353–362 ja 375.

⁹⁶ Rudolph, Julia: *Common Law and Enlightenment in England, 1689-1750*, Boydell Press, Rochester, 2013, erityisesti luku 3.

Rudolphin mukaan valistuksen ideaalit näkyvät siinä, miten yhtäältä asianajajien edustus ja toisaalta asiantuntijatodistelu lisääntyivät englantilaisessa järjestelmässä 1700-luvun alkupuolella. Niin kirjoitettujen lakien⁹⁷ kuin tieteellisten tekstienkin määrän karttuminen muokkasi tiedeyhteisöä siten, että laaja-alaisesta lukeneisuudesta ja tieteidenväliseen keskusteluun osallistumisesta tuli valistuneen tiedemiehen merkki.⁹⁸ Tämä päti myös rikosoikeudelliseen prosessiin, jossa osapuolet marssittivat erityisesti lääketieteellisiä asiantuntijoita todistamaan puolestaan.⁹⁹ Eräs malliesimerkki on Rudolphinkin esittelemä tapaus vuodelta 1699, jossa kyse oli joesta löytyneestä Sarah Stoutista ja hänen kuolemastaan. Sekä syytettynä ollut Spencer Cowper että syyttäjä painottivat kantojaan tukevia lääketieteellisiä todisteita. Todistusteoreettiset seikat olivat tärkeitä mahdollisen valitusprosessin kannalta, ja empiirisen tieteen saadessa jalansijaa oikeusprosessissa osapuolet halusivat esittää asiansa mahdollisimman vahvoin rationaalisin perustein. Osapuolet kutsuivat tuomioistuimeen alansa arvostettuja asiantuntijoita, jotka esittivät argumenttinsa empiiristen kokeiden tuomassa valossa ja vetoamalla muihin auktoritatiivisen aseman saaneisiin tutkimuksiin ja tiedemiehiin.¹⁰⁰ Valistuksen ihanteiden mukaisesti empiirisestä tieteestä tuli rationaalinen kieli oikeussaliin vakiintuneen lainopillisen diskurssin rinnalle. Rudolphin mukaan näiden kahden erilaisen diskurssin välillä ei ollut konfliktia, vaan ne täydensivät toisiaan luonnollisten totuuksien kietoutuessa Cowperin puolustuksessa perinteiseen oikeudelliseen järjestykseen.¹⁰¹

3. Yhteenveto

Olen pyrkinyt tässä luvussa osoittamaan, että ranskalaisen ja englantilaisen rikosoikeusjärjestelmän eroista huolimatta molemmat kävivät läpi toisiaan muistuttavan aatteellisen muutoksen 1600–1700 -lukujen aikana. Ranskassa muutos tapahtui siirtymällä tuomarin yksinvaltaisesta rikosprosessin hallinnasta menettelyyn, jossa valamiesjärjestelmälle luotiin paikka tuomarin rinnalla. Samalla siirryttiin pois ratkaisua dominoineesta legaalisesta todistusteoriasta, ja mahdollisuus kokonaisvaltaisempaan todisteiden harkintaan syntyi. Englannissa puolestaan todisteiden painoarvo tuomiota langettaessa kasvoi raivaten tieteellisille argumenteille tilaa valamiesten omien

⁹⁷ Lieberman, David: *The Province of Legislation Determined*, Cambridge University Press, 2002, ss. 1 ja 199.

⁹⁸ Rudolph: *Common Law and Enlightenment*, supra viite 96, ss. 84–85.

⁹⁹ Ensimmäisiä tunnettuja common law tapauksia, joissa käytettiin asiantuntijatodistelua olivat vuonna 1620 käyty *Alsop v. Bowtrell*, jossa kyse oli lapsen statuksesta aviolapsena tapauksessa, jossa synnyttävän naisen aviomies oli kuollut aikaisemmin, ja vuonna 1665 käyty *Trial of Witches*, jossa kyse oli kahden naisen harjoittamasta noituudesta. (Landsman: *Of Witches, Madmen, and Products Liability*, supra viite 89, s. 136.)

¹⁰⁰ Rudolph: *Common Law and Enlightenment*, supra viite 96, ss. 91–101.

¹⁰¹ *Ibid.* s. 104.

tuntemusten ja kokemusten rinnalla. Myös kidutuksen merkitys rikosprosesseissa väheni, joskaan Englannissa sen merkitys ei koskaan ollut samanlainen, kuin mitä tiukka legaalinen todistusteoria oli edellyttänyt. Oikeusavustajien käytön lisääminen paransi syytetyn puolustautumismahdollisuuksia molemmissa maissa.

Nämä kaksi oikeusjärjestelmää olivat keskenään tieteellistyvän ja avautuvan globaalin maailman ristivedossa, jossa molemmat järjestelmät omaksuivat piirteitä toisistaan. Kehityslinjat kuvastavat rikosoikeudenhoidon alueella niitä rationaalisen argumentaation ja ihmisluonnon ideaaleja, joista valistusajattelijoiden teesit ovat meille nykypäivänä tuttuja.

III. Hullujen hallinnointi

Michel Foucault jätti lähtemättömän jäljen hulluuden historiankirjoitukseen teoksellaan *Folie et Dérison: Histoire de la Folie à l'Âge Classique* (1961).¹⁰² Suomalaisista esimerkiksi Petteri Pietikäinen ottaa kirjassaan *Hulluuden Historia* kantaa Foucault'n teeseihin.¹⁰³ Kirja on osa Foucault'n intellektuaalista projektia, johon kuului erilaisten sosiaalisten kontrollimekanismien kartoittaminen ja niiden muutosten selittäminen Euroopan historiassa. Foucault'n teosta on sen ilmestymisen jälkeen kritisoitu muun muassa siitä, että se on ollut luomassa liian synkkää kuvaa mielisairaanhoidon keinoista ja tarkoituksesta.¹⁰⁴ Hänen radikaali tapansa kääntää syysseuraussuhde mielisairaalinstituution ja psykiatrian tieteenalan ilmaantumisen välillä on myös poikanut arvostelua.¹⁰⁵ Pyrin ottamaan kritiikin huomioon, mutta mielestäni foucault'lainen historiankirjoitus tarjoaa hyvän viitekehyksen hulluuden, juridiikan ja sosiaalisen kontrollin analyysille.

Hulluuden hallinnoinnin uudelleenorganisointi kuuluu samaan ajalliseen ja aatteelliseen viitekehykseen, kuin edellisessä luvussa käsitellyt rikosprosessuaaliset muutokset. Pyrkimys yhtäältä tieteellisen tiedon hyväksikäyttöön ja toisaalta mielvikaisten inhimillisempään kohteluun vastaavat rikosprosesseissa tapahtuneita uudistuksia, joissa oli kyse aikakauden rationaalisuusihanteen konkreettisesta toteuttamisesta. Käsittelen seuraavaksi mielvikaisten ja heidän hoitajiensa asemaa yleisesti Ranskassa ja Englannissa vuoden 1700- ja 1800-lukujen taitteessa.

1. Foucault'n ”suuri säilöönotto”

Hulluuden hallinnoinnin muutosta selittää se, että antiikista peräisin olevan *mielisairauden* lähtökohta oli uuden ajan alkuun mennessä (n.1400–1500 luku) unohtunut ja muuttunut maagiseksi, syntisen elämän aiheuttamaksi vitsaukseksi.¹⁰⁶ Katolinen kirkko oli keskiajalla vahvistanut ja ylläpitänyt kuvaa hulluudesta sielussa ilmenevänä vikana, joka johtui joko luonnollisesta taipumuksesta tai paholaisesta.¹⁰⁷ Samaan kategoriaan hullujen kanssa

¹⁰² Olen käyttänyt työssäni englanninkielistä uusintapainosta Foucault, Michel: *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, käänt. Howard, Richard, Routledge, London, 2001.

¹⁰³ Pietikäinen, Petteri: *Hulluuden Historia*, Gaudeamus, Helsinki, 2013, ss. 140–145.

¹⁰⁴ *Ibid.* s. 142.

¹⁰⁵ Porter, Roy: *A Social History of Madness: Stories of the Insane*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1987, ss. 16–18.

¹⁰⁶ Pietikäinen: *Hulluuden Historia*, *supra* viite 103, ss.27–38.

¹⁰⁷ *Ibid.* ss. 34–35 ja 44.

kuulivat myös massasta muuten poikkeavat, kuten kerjäläiset ja rikolliset, joiden aseman katsottiin johtuneen jumalattomasta elämästä. Mielisairauksien renessanssi tapahtui vasta 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa. Tämän periodin aikana hulluus medikalisoitiin – hulluuden asiantuntijoiksi nousi alienistien, aikansa psykiatrien, ammattikunta.

Castel erottelee kolme tapaa, joilla hulluutta hallinnoitiin absolutismin ajan Ranskassa. Perheellä oli lähtökohtainen vastuu hullusta. Yhteiskunnallista kontrollia ei tarvittu, jos mieleltään järkkynyt ei ollut liian suuri rasite perheelle ja kunhan hän oli aiheuttamatta häiriötä. Jos suku ei kyennyt huolehtimaan siitä, ettei mielenvikainen ollut haitaksi yleiselle järjestykselle, oli perheen haettava oikeudellinen tai kuninkaallinen määräys hullun sulkemiseksi laitokseen. Karkea erottelu laitosten välillä voidaan tehdä sen mukaan, pitivätkö laitosta yllä yksityiset, usein uskonnolliset, vai julkiset tahot. Lunaatikko saattoi ajautua kontrollin piiriin myös joutumalla poliisin pidättämäksi. Näissä tapauksissa vapaudenmenetys ja kontrolli legitimoitiin jälkikäteen joko kuninkaallisella määräyksellä tai vetoamalla poliisin pidätysoikeuteen kuninkaallisen vallan delegointina.¹⁰⁸

Yksi Foucault'n kiistellyimmistä teeseistä koskee yhteiskunnan laitamilla olevien ihmisten kohtelua ja kontrollointia 1600- ja 1700-luvuilla. Foucault esittää, että niin sanotun *Hôpital Generalin* perustaminen kuninkaallisella ediktillä vuonna 1656 oli ensimmäinen merkittävä valtionjohdon tasolta tuleva yritys hallinnoida marginaalisia ihmisryhmiä, joihin kuuluivat niin köyhät kuin mielenvikaisetkin.¹⁰⁹ Hôpital ei ollut sairaala siinä mielessä, kuin mitä sanalla nykyään tarkoitetaan. Instituution tarkoituksena oli koota yhteen poikkeavat ja huono-osaiset ihmiset sekä tarjota heille asunto, työtä ja ruokaa. Kyseessä oli hallinnollinen mekanismi, jolla pyrittiin pääsemään eroon köyhyyden aiheuttamista lieveilmiöistä ja jolla oli oma juridishierarkkinen päätös- ja tuomiovaltansa. Hôpital ei siis ollut parantamiseen tähtäävä laitos, vaan erilaisten alempien yhteiskuntaryhmien keskinäinen sulatusuuni, jossa niin mielenvikaiset kuin köyhälistöperheiden lapsetkin suljettiin samaan kompleksiin valvovan silmän alle.¹¹⁰ Foucault'n mukaan tästä alkoi niin sanottu ”suuren säilöönoton”¹¹¹ aikakausi, jonka hän on ulottanut koskemaan Eurooppaa yleisemminkin. Väitettä

¹⁰⁸ Castel, Robert: *The Regulation of Madness: The Origins of Incarceration in France*, käänt. Halls, W.D., Polity press, Cambridge, 1988, ss. 18–22.

¹⁰⁹ Foucault: *Madness and Civilization*, supra viite 102, ss. 37–39.

¹¹⁰ *Ibid.* ss. 37, 45 ja 49.

¹¹¹ Termi on Pietikäisen käännös Foucault'n vastaavasta termistä ”The Great Confinement”

säilöönoton laajuudesta kritisoivat mm. arvostettu historioitsija Roy Porter ja sosiologi Joel Peter Eigen.¹¹²

Valvonta ei ollut Hôpitalin ainoa funktio, mutta se oli välttämätön osa koneistoa, jonka pääasiallisena tehtävänä oli kanavoida porvarillinen työetiikka poikkeaviin ihmisryhmiin.¹¹³ Valistusajan retoriikan mukaan yhteiskunnan koossa pitävä voima oli rationaalinen sopimus, jonka velvoittavaa luonnetta vastaan hyökkäsi niin hulluus kuin laiskuuskin. Olemalla sopeutumatta sopimustyhteiskunnan vaatimuksiin hullut, kiertolaiset ja kerjäläiset erottivat itsensä siitä rationaalisesta elämänpiiristä, joka avautui valistuksen myötä.¹¹⁴ Vaikka Hôpital oli eräänlainen työlaitos, Foucault painottaa, että ensisijaisilta näyttävät ekonomiset tarkoituksiperät eivät olleet järjestelmän liikkeelle paneva voima. Ja kuinka näin olisi voinutkaan olla, ottaen huomioon jo aikalaisten näkemän tehottomuuden?¹¹⁵ Hôpitalin syvin olemus löytyy sen porvarillista, rationalistista moraalia vahvistavasta luonteesta. Foucault toteaa, että aikansa totalitaarisessa laitoksessa, jonka johtajilla oli käytössään kaikki niin juridiset kuin fyysisetkin painostuskeinot tehtäviensä toteuttamiseksi, työstä tuli eettinen harjoitus ja moraalinen takuu.¹¹⁶ Koneiston tarkoituksena oli nimenomaan saattaa yhteiskuntasopimuksen hylännyt takaisin sopimuksen sitovuuden ja sen myötä yhteisen hyvän piiriin. Parantumattomien hullujen osalta tämä tavoite jäi pitkälti toteutumatta.

1.1 Porterin haaste

Porter antaa hyvin erilaisen kuvan valistusajan Englannissa tapahtuneesta hulluuden hallinnoinnista, kuin mistä Foucault puhuu. Hän käyttääkin termiä ”ei-niin-suuri säilöönotto”¹¹⁷ kuvaamaan englantilaisen järjestelmän monimuotoisuutta. Castelin tavoin Porter jakaa hulluuden kontrolloinnin kolmeen toistaan tukevaan muotoon.

Ensimmäistä keinoa hän kutsuu jäänteeksi feodaalisesta paternalismista, jossa mielenvikaisuus todettiin oikeudellisen prosessin kautta. Tähän menettelyyn ei sisällynyt lääketieteellistä arviota henkilön mielentilasta, vaan tuomioistuin tutki, pystyikö henkilö hoitamaan jokapäiväisiä asioitaan. Toinen juridinen mekanismi, jossa hulluus tuli näkyväksi oli rikosprosessi. Common law’n ennakkotapausoppien myötä mielenvikaisen rikollisen

¹¹² Porter, Roy: *Madmen: A Social History of Madhouses, Mad Doctors, & Lunatics*, Tempus, Stroud, 2004 ss. 19–22 ja Eigen, Joel Peter: *Witnessing Insanity: Madness and Mad-Doctors in the English Court*, Yale University Press, Connecticut, 1995, esim. ss. 4–5.

¹¹³ Foucault: *Madness and Civilization*, supra viite 102, ss. 47–48.

¹¹⁴ Castel: *The Regulation of Madness*, supra viite 108, ss. 26–28.

¹¹⁵ Foucault: *Madness and Civilization*, supra viite 102, ss. 49–51.

¹¹⁶ *Ibid.* s. 55.

¹¹⁷ Porter: *Madmen: A Social History of Madhouses*, supra viite 112, s.117.

määrittämiselle oli löydettävissä suuntaviivat, jotka vaikuttivat siihen, miten rikollisen vastuu määräytyi vähentyneen ymmärryksen tapauksissa.¹¹⁸ Kolmas muoto liittyy yhteiskuntaan laajemmin. Oikeastaan kyse on erityisen hallinnointikeinon vastakohtasta, ja tähän kiteytyykin Porterin tiukin kritiikki Foucault'a kohtaan. Englannissa ei ollut Foucault'n kuvaileman ranskalaisen mallin mukaista pyrkimystä hulluuden hallinnoinnin keskittämiseen. Valistusajan Englannissa ei muutamaa laitosta luukuunottamatta ollut myöskään Hôpitalin kaltaista julkista apparaattia erilaisuuden hallinnoimista varten. Mielenvikaisia kontrolloitiin yleisen järjestyksen piirissä siten, että kunnat huolehtivat heistä samoin kuin köyhistä ja kiertolaisistakin. Toisin sanoen, hulluus kiinnosti hallintokoneistoa ainoastaan silloin, kun se oli vaaraksi yleiselle järjestykselle.¹¹⁹ Autoritaarisen keskushallinnon sijasta hullujen säilöönnottoa ajoivat pääasiassa perheet, jotka eivät enää pärjänneet mieleltään järkkyyneiden kanssa. Hullujenhuoneiden lisääntyessä Englannissa 1700-luvulla yhä tarkempaa huolta pidettiin siitä, ettei sekoittumista ”vain” kiertolaisiin, kerjäläisiin tai muihin marginaaliryhmiin tapahtunut. Hullujenhuoneet eivät myöskään olleet benthamilaisia panopticoneja, johon säilöttyä tarkkailtiin joka suunnalta, vaan eristämisen välineitä, joihin intensiivinen tarkkailu ei kuulunut lainkaan henkilökunnan usein vähät välittäessä huollettavistaan. Porterin mukaan Foucault liioittelee teollisuuskapitalismin ja porvariston työetiikan merkitystä hulluuden hallinnoinnin taustasyinä. Englannissa ei ollut nähtävissä epäsuhtaisesti köyhiin ja huono-osaisiin kohdistuvaa säilömispyrkimystä, vaan hullujenhuoneisiin suljettiin köyhien lisäksi sekä hyvin toimeentulevia että kuninkaallisia.¹²⁰

Porterin kritiikki on osuvaa ja haastaa Foucault'n näkemyksen monella osa-alueella. On kuitenkin huomattava, ettei Foucault'llekaan hallinnoinnin ja alistamisen perimmäisinä taustasyinä olleet taloudellisen tehokkuuden vaatimukset kuten Porter väittää. Nämä olivat vain pinnallisia ilmauksia niistä syvemmistä moraalien, tiedon ja yhdenmukaistamisen diskursseista, jotka dominoivat valistusajan ilmapiiriä ja joiden mestareiksi myöhemmin nousivat alienistit.

¹¹⁸ *Ibid.* ss. 118–120 ja 121.

¹¹⁹ *Ibid.* ss. 124–127.

¹²⁰ *Ibid.* ss. 160–169.

2. Demoneista diagnoosiin

Hulluuden syistä oli käyty keskustelua jo antiikista lähtien ja myöhäiselle keskiajalle tultaessa vakiintuneita, joskin toisistaan poikkeavia selitysmalleja oli useampia. Rationalistinen maailmankuva alkoi 1600-luvulla vähitellen syrjäyttää uskomuksiin ja kirkkokuntien auktoriteettiin perustuvan maailmankatsomuksen. Uuden ajan filosofit kuten Descartes (1596–1650) ja Hobbes, sekä valistuksen johtohahmot Locke, Rousseau (1712–1788) ja toisaalta luonnontieteilijät, Newton (1643–1727) etunenässä, loivat uudenlaista maailmaa, jossa järjen ylivalta uskomuksiin nähden oli perusteltu.

Kartesiolaisuuden myötä hulluus määriteltiin 1600-luvulla uuden, dualistisen maailmankuvan kautta. Descartesin luoma oppi vapaasta, rationaalisesta sielusta ja fyysisestä, mekaanisen maailman lakeja noudattavasta ruumiista oli ponnahduslajustana uudenlaiselle järjettömyyden selitykselle. Pietikäisen mukaan juuri kartesiolaisuus poisti hulluuden selitysmalleista jumalan ja vieraat henget ja satoi hulluuden ensisijaisesti ruumiiseen, eli fyysiseen maailmaan.¹²¹ Brown esittää, että kartesiolainen näkemys ei voimakkaasta materialistisesta painotuksestaan huolimatta redusoinut hulluutta vain yksinkertaisiksi fysikaalisiksi prosesseiksi. Hänen mukaansa dualismin ytimessä oli sielun ja ruumiin interaktiivinen luonne, jossa molemmat reagoivat toisiinsa. Rationaalinen ja ylivertainen sielu ei ollut kokonaan vapaa ruumiin toimintojen vaikutuksesta.¹²²

Seitsemännentoista vuosisadan alkuun mennessä tapahtunutta epistemologista muutosta hulluuden selityksessä Porter kutsuu ”uudeksi hulluuden geografiaksi.” Myös itse harhoista ja selittämättömästä ahdistuksesta kärsivät olivat mielenvikaisuuden materialisoitumisen puolestapuhujia. Somaattisen sairauden stigma oli helpompi hyväksyä kuin epämääräisen sielun häiriön tai henkisen häiriintymisen tila, jonka vaikutukset olivat kuitenkin käsin kosketeltavia.¹²³ Hulluutta oli käsitelty fysiologisena ilmiönä jo antiikista lähtien, mutta vasta uuden ajan teoreetikot alkoivat jalostaa hippokraattisesta humoraaliopista kirkon ja henkimaailman ylivallan syrjäyttävää rationaalista ja luonnollista mielenvikaisuuden selitystä. Humoraaliopin mukaan hulluus johtui ihmisessä olevien elämännesteiden, veren, sapen, mustan sapen ja liman, epätasapainosta, joka puolestaan vaikutti ihmisen mielentilaan. Yhdistettynä Galenoksen kehittämään temperamenttioppiin, joka jaotteli

¹²¹ Pietikäinen: *Hulluuden Historia*, supra viite 103, s. 61.

¹²² Brown, Theodore M.: ”Descartes, Dualism and Psychosomatic Medicine”, *The Anatomy of Madness: Essays in the History of Psychology*, vol. 1, edit. Bynum, W.F ja Porter, Roy ja Shepherd, Michael, Tavistock Publications, London, 1985, ss.46–49.

¹²³ Porter: *Madmen: A Social History of Madhouses*, supra viite 112, ss. 61, 43, 64 ja 87.

ihmisten temperamentin neljään eri perusominaisuuteen (kuuma, kylmä, kostea, kuiva), elämännesteiden tasapaino määritti ja selitti hulluutta osittain 1800-luvulle asti.¹²⁴ Humoraaliopin vetovoima perustui siihen, että se antoi visuaalisesti kuvaavan ja ymmärrettävän, mutta samalla teoreettisen ja rationaalisen selityksen hulluuden alkusyyille.¹²⁵

2.1 Lääketiede psykiatrian kulmakivenä

Vuonna 1765 Denis Diderot (1713–1784) kirjoitti artikkelissaan *Melancholia* seuraavasti:

*”Eräiden lääkäreiden – erittäin huonojen filosofien – mukaan melankolian syy on demonisissa voimissa, siis jossain yliluonnollisessa. Nämä lääkärit vetoavat satumaisuuksiin, sillä vähäisen ymmärryksensä takia he eivät keksi muutakaan selitystä.”*¹²⁶

Lääkärit alkoivat kiinnittää entistä enemmän huomiota myös mielenvikaisuuteen, ja Ranskassa julkaistiinkin 1700-luvun puolivälin jälkeen useita teoksia hulluuden sairautta lähentelevästä luonteesta.¹²⁷ Pietikäisen sanoin: ”Hippokrateen varaan rakentuneesta lääketieteestä siirryttiin hiljalleen empiiriseen lääketieteeseen”.¹²⁸ Diderot jatkaakin samaisessa artikkelissaan kuvauksella siitä, miten melankoliaa sairastavilla on ruumiinavauksissa todettu fyysisiä muutoksia elimistössä erityisesti vatsan seudulla.¹²⁹ Empiiristen tutkimusten lisääntyessä kysymys hulluuden fyysisestä sijainnista ihmisruumiissa ajankohtaistui. Samalla humoraaliopin selitysvoima väheni, ja elämännesteiden sijasta lääkärit alkoivat antaa merkitystä hermostollisille ominaisuuksille sekä aivojen toiminnalle. Porter toteaa, että hulluutta alettiin pitää omana sairautenaan epänormaalin oirekimpun sijasta. Hermojen manipuloiminen ja hoitaminen edellytti erityistä lääketieteellistä osaamista niiden herkkyuden ja haurauden vuoksi. Neurologiset kuvaukset vetosivat valistuneeseen yleisöön ja samalla legitimoivat lääkärin roolin hulluuden asiantuntijana.¹³⁰

¹²⁴ Pietikäinen: *Hulluuden Historia*, supra viite 103, ss. 27–29.

¹²⁵ Porter: *Madmen: A Social History of Madhouses*, supra viite 112, s. 50.

¹²⁶ Diderot, Denis: "Melancholia." *The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert Collaborative Translation Project*, käant. Chozick, Matthew. Ann Arbor: Michigan Publishing, University of Michigan Library, 2007, vol. 10, ss. 308–311. (Saatavilla osoitteessa: <http://hdl.handle.net/2027/spo.did2222.0000.808> , viitattu 21.11.2014)[Käännös LK]

¹²⁷ Robert Castel mainitsee esimerkkejä kirjassaan: *The Regulation of Madness*, supra viite 108, s. 47.

¹²⁸ Pietikäinen: *Hulluuden Historia*, supra viite 103, s. 65.

¹²⁹ Diderot: *Melancholia*, supra viite 126.

¹³⁰ Porter: *Madmen: A Social History of Madhouses*, supra viite 112, ss. 180–186.

Järjettömyyden fysiologia oli kuitenkin vain yksi puoli hulluuden ymmärtämisen muutoksessa. Mielen sairauteen liittyi myös henkinen osa, jota kova fysikalismi ei kaikkien aikalaisten mielestä tavoittanut. Valistuksen empirismi tuotti fysikaalisten kuvausten lisäksi myös rationaalisen selityksen hulluudelle. Erityisesti John Locken epistemologia oli pohjana sekä fysiologisille että spiritualistisille teorioille. Hänen mukaansa hulluuden henkinen puoli syntyi virheellisestä todellisuuskäsityksestä. Lockelle tieto maailmasta välittyi aistien kautta, ja tämä tieto oli parhaimmillaankin vain todennäköistä, ei puolueetonta ja varmaa. Ihminen puolestaan oli vain kokemustensa summa. Kokemukset vastasivat ulkomaailmaa joko hyvin tai huonosti, mutta ihminen oli kokemustensa kautta vain ”tulossa” joksikin – ei ikinä valmis. Kokemus saattoi johtaa väärään tulkintaan ulkomaailmasta ja tämä väärä tulkinta oli se pohja, jolle hulluus rakentui.¹³¹ Lockelainen empirismi liitti toisiinsa sulavasti kartesiolaiseen dualismiin sopivat neurologiset ominaisuudet (aistit) kuin virheellisen henkisen kokemuksenkin. Psykofyysistä teoriaa ihmisestä kehitti muun muassa ranskalainen fysiologi ja filosofi P. J. G. Cabanis (1757–1808), jonka teoria ”sisäsyntyisistä aistimuksista”, passioista, täydensi ulkoisten, mekaanisten aistien luomaa ihmiskuvaa. Kehittämällä filosofis-lääketieteellisen teorian, joka yhdisti sekä fyysiset että henkiset ominaisuudet samaan ihmismalliin Cabanis loi pohjaa lääketieteeseen perustuvalla mielen parantamiselle.¹³²

Episteemisen muutoksen ohella ranskalainen lääketiede kävi 1700-luvulla läpi hallinnollisen kriisin, jossa absolutisminajan korporatiivisesta ja ammattikuntaisesta mallista siirryttiin vallankumoukseen mennessä valtion sääntelemään ammatinharjoittamiseen.¹³³ Goldstein esittää, että ranskalaiseen yhteiskuntajärjestykseen ei kuulunut ennen 1800-luvun alkua samanlaista professionalisoitumisen käsitettä, joka oli tunnettu mm. angloamerikkalaisessa perinteessä. Ammattimaistuminen sisältää Goldsteinin mukaan neljä piirrettä, jotka erottavat profession elinkeinosta. Professio edellyttää alan omaa, vaikeatajuista tietojärjestelmää, jonka hallinta on edellytyksenä ammatinharjoittamiselle. Toinen edellytys on, että ammattilaisilla on monopoli alansa tehtäviin, ja kolmas, että ammatinharjoittajien valvonta on järjestetty profession sisäisesti. Ammattiryhmällä on oltava myös palveluihanne, jonka mukaan ammattia harjoitetaan oman toimeentulon ohella yhteisen hyvän vuoksi, ja jonka

¹³¹ *Ibid.* ss. 190–193 ja Locke, John: *An Essay Concerning Human Understanding* (1690), edit. Manis, Jim, Electronic Classic Series, 2013, ss. 379–386. (Saatavilla osoitteessa: <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/locke/humanund.pdf>, viitattu 25.2.15)

¹³² Goldstein, Jan: *Console and Classify: The French Psychiatric Profession in the Nineteenth Century*, Cambridge University Press, 1987, ss. 51–53.

¹³³ *Ibid.* luku 1.

seurauksena talouden muilta sektoreilta tuttu ”ostaja olkoon varuillaan” -periaate ei päde. Kahdenneltatoista vuosisadalta valistukseen asti voimassa ollut korporatiivinen malli ei muun muassa tehokkaiden kontrollimekanismien puuttuessa täyttänyt professiolta vaadittavia kriteerejä. Lääkäreiden ammattikunta oli lisäksi jakaantunut maakunnittain eri koulutuslaitosten alaisuuteen, ja maakunnat puolestaan poikkesivat toisistaan vaatimustensa ja opetuksensa suhteen. Yhtenäistä tietojärjestelmää ei siten myöskään kehittynyt, vaan jokaisella *college*piirillä oli omat hyväksytyt hoitomuotonsa. Lääkärien ammattikunta oli siten hyvin sekalainen joukko eri menetelmien parissa työskenteleviä ammattilaisia.¹³⁴

Siirtymä korporatiivisesta mallista valtion hallinnoimaan lääketieteeseen tapahtui absolutismin aikana, jolloin keskitetty hallinto alkoi omaksua valistuksen mukanaan tuomaa tieteisuskoa. Yleisen terveyden parantamiseksi perustettiin niin kutsuttu ”terveyspoliisi”, jonka tehtävänä oli seurata kaupunkien ilmanlaatua ja myytävien ruokatarvikkeiden tasoa. Aikaisemmin lähinnä taiteenlajiksi kutsuttu lääkärien toiminta alkoi saada enemmän tieteellistä painoarvoa potilaiden ja hoitokeinojen tarkkailun ja arvioinnin myötä. Vallankumouksen aikana lääketiede oli kriisissä lääkärintoimen harjoittamisen vapauden vuoksi, mutta 1800-luvun alussa uudenlaisen lääketieteen edustajat pyrkivät saamaan tukijan valtiosta. Samat henkilöt kritisoivat niin ”laissez-faire”-ajattelun kuin ammattikuntalaitoksenkin tehottomuutta ja vaativat muutoksia lääketieteelliseen lupa- ja koulutusjärjestelmään.¹³⁵

Lääketieteen haarautuminen erikoisaloiksi alkoi samoihin aikoihin hallinnollisen integraation kanssa. Weisz esittää, että 1800-luvulla kiihtyvä lääketieteellinen erikoistuminen johtui ranskalaisen hallintojärjestelmän erityispiirteistä, jotka kannustivat lääkäreitä keskinäiseen kilpailuun ja sen myötä uuden lääketieteellisen tiedon karttumiseen.¹³⁶ Valistuksen progressiivisten ihanteiden mukaisesti ranskalainen valtiokoneisto tuki ja kehitti tiedeyhteisöjä, joiden tarkoituksena oli tuottaa tieteellistä tietoa yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Lääketieteen osalta tämä tarkoitti sitä, että hallintokoneiston piirissä pyrittiin luomaan sairauksien tutkimiselle ja hoitamiselle otollisia laitoksia, jotka poikkesivat radikaalisti Hôpitalin kaottisesta ympäristöstä. Ranskan valtio tuki myös lääketieteellisen tutkimuksen ja koulutuksen kehittämistä uudelleenorganisoimalla vuonna 1803 Pariisin yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan, josta tuli Euroopan johtava

¹³⁴ *Ibid.* ss. 10 ja 15–20.

¹³⁵ *Ibid.* ss. 20–34.

¹³⁶ Weisz, George: “Emergence of Medical Specialization in the Nineteenth Century”, *Bulletin for the History of Medicine*, vol. 77, 2003, erityisesti kappaleet 1–2, ss. 536–555.

lääketieteellinen instituutio. Muodostamalla yhteisön, jossa ammatillinen erottuminen riippui uuden tiedon tuottamisesta ja menestyksekkäästä ammatinharjoittamisesta Ranskan valtio oli osaltaan tukemassa lääketieteellisen erikoistumisen lisääntymistä.¹³⁷ Erikoistuminen oli tällaisessa yhteisössä välttämätöntä, sillä keskittyminen tarkoin rajattuun osa-alueeseen lisäsi tilaisuuksia uuden tiedon tuottamiseen ja siten lääkäreiden uramahdollisuuksien paranemiseen. Myös valtion kontrollikoneisto hyötyi siitä, että erikoistumisen myötä ihmiset jaettiin erilaisiin ryhmiin heidän sosiaalisen asemansa – köyhä, rikas, nainen, mies – ja terveydentilansa perusteella.¹³⁸

Robert Castelin mukaan hulluuden lääketieteellistyminen tapahtui siinä samassa myllerryksessä, jossa absolutismin ajan juridishallinnolliset kontrollimekanismit kävivät läpi muodonmuutostaan. Medikalisoitumisen myötä lääkärit saivat uudistuneen roolin. Käsittelemällä hulluja mieleltään sairaina he loivat linkin lääketieteen ja sosiaalisen kontrollin välille. Lääketieteen ja ihmisen fysiologian tuntemuksen ohella lääkäristä tuli myös ”oikean ja virheettömän” sosiaalisen todellisuuden asiantuntija.¹³⁹ Foucault’n sanoin ”yhteiskunnan sosiaalinen ruumis muuttui juridis-poliittisesta vertauskuvasta biologiseksi todellisuudeksi.”¹⁴⁰

2.2 Philippe Pinel ja mielen sairaus

Modernin psykiatrian katsotaan usein alkaneen tarinalla, jossa lääketieteellisen koulutuksen saanut vallankumouksellinen Philippe Pinel (1745–1826) irrottaa kahleet Bicêtren sairaalan naispotilailta vuonna 1793.¹⁴¹ Pinel viimeistään antoi mielisairaudesta sen uudet rationaaliset ja lääketieteelliset puitteet kehittämällä edelleen niin kutsuttua moraalihoidoa, jossa fyysisten parannuskeinojen, kuten veren iskemisen ja kylpyjen, sijasta lääkärin ja potilaan välinen suhde ja tarkasti kontrolloitu ympäristö olivat avainasemassa. Pinelin ja hänen seuraajiensa jalostaman moraalihoidon vaikutus hulluuden hallinnointiin oli käänteentekevä; uusi hoitomuoto loi puitteet psykiatrian erikoisalalle, joka käytti hyväkseen niin tieteellisiä perusteluita kuin kansanparantajien ja maallikoiden kokemuksiakin. Moraalihoidosta kasvoi se Goldsteininkin edellyttämä esoteerinen tieteenala, joka oli edellytyksenä professionalisoitumiselle.

¹³⁷ *Ibid.* ss. 546–553.

¹³⁸ *Ibid.* ss. 536–539.

¹³⁹ Castel: *The Regulation of Madness*, *supra* viite 108, ss.8 ja 47–48.

¹⁴⁰ Foucault, Michel: “About the Concept of the ”Dangerous Individual” in 19th-Century Legal Psychiatry”, *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 1, käänt. Baudot, Alain ja Couchman, Jane, 1978 s. 7.

¹⁴¹ Esim. Pietikäinen: *Hulluuden Historia*, *supra* viite 103, s. 65 ja Shorter, Edward: *Psykiatrian Historia*, käänt. Salomaa, Eila, Hakapaino, Helsinki, 2005, ss. 11–14.

Toulousessa syntynyt Philippe Pinel saapui opiskelujensa jälkeen Pariisiin vuonna 1778, muttei kyltymättömästi lääketieteellisestä kiinnostuksestaan huolimatta saanut kaipaamaansa arvostusta elitistisissä lääkäripiireissä. Korporatiivisesta mallista johtuen Ranskan provinseissa oli voimassa erilaiset vaatimukset siitä, mitä lääkäriltä edellytettiin, eikä Montpellierissä ja Toulousessa opiskellut Pinel täyttänyt Pariisissa lääkärintoimen harjoittamiselta vaadittavia kriteereitä. Vuonna 1784 Pinelistä tuli lääketieteellisen aikakauslehdessä, *Gazette de santé*n päätoimittaja ja samoihin aikoihin hänen kiinnostuksensa mielenvikaisuutta kohtaan syttyi. Pinel nousi maineeseen lääkärinä vasta vallankumouksen jälkeen vaikutusvaltaisten ystäviensä Cabanisin, Michael-Augustin Thouret'n (1748–1810) ja Antoine-François Fourcroyn (1755–1809) avittamana ja kirjoitti tärkeimmän teoksensa, *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale, ou la manie*, 1800-luvun taitteessa ollessaan Salpêtrièren naismielisairaalan johtava lääkäri.¹⁴²

Lääkärintoimen harjoittamisen luvanvaraisuudesta oli luovuttu vallankumouksen aikana (samoinhan kävi asianajajien kohdalla), ja vasta vuonna 1803 säädettiin uusi laki lääkäriltä vaadittavasta koulutuksesta. Lailla jatkettiin valistuneen itsevaltiuden aikana aloitettua lääketieteen valtiollistamista ja koulutuksen yhtenäistämistä. Näiden kehityslinjojen takia lääkäreistä tuli pätevyityneitä yksilöitä, joilla ei enää ollut tarvetta ammatin korporatiiviselle hallinnoinnille.¹⁴³ Malli toi mukanaan mahdollisuuden yksittäisten lääkärin antamaan erityiskoulutukseen, mikä osaltaan selittää Pinelin vaikutusvallan kasvua ja psykiatrian tieteenalan ammattimaistumista. Pinelin vaikutus moderniin psykiatriaan on valtava. Hänen yksityisesti pyörittämänsä kliinisen psykiatrian kurssit olivat hyvin suosittuja nuorten lääkäriopiskelijoiden keskuudessa, vaikka Pinelin opetuksen ohella antamansa taloudellinen ja ammatillinen tuki olikin melko vähäistä muihin lääkäriopettajiin verrattuna. Pinelin oppilaista suurimpaan maineeseen nousi Jean-Étienne Esquirol (1772–1842), joka oppisänsä kuoleman jälkeen kehitti moraalilihoitoa¹⁴⁴ ja oli olennaisesti laajentamassa psykiatrian hallinnollista yhteensopivuutta. Esquirol oli Pineliä voimakkaammin kytköksissä niin valtioon kuin oppilaisiinsa. Hän aktiivisesti auttoi oppilaitaan etenemään urallaan, ja heidän kauttaan pariisilainen psykiatria levisi ympäri Ranskan maakuntia. Esquirol painotti lääkärin

¹⁴² Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, ss. 64–65 ja 67–71.

¹⁴³ *Ibid.* ss. 28 ja 34–37.

¹⁴⁴ *Ibid.* ss. 122–131.

ylivertaista auktoriteettiasemaa mielisairaiden hoidossa¹⁴⁵, ja yhdessä Pinelin kanssa he ajoivat esimerkiksi psykiatrian kielen puhdistamista kansankielisistä ilmauksista.¹⁴⁶

2.3 Moraalihoito

Niin puoskarien rohdot kuin lääketiedekin olivat epäonnistuneet hulluuden parantamisessa. Lääketieteellisinä pidetyt fyysiset hoitomuodot kuten kylvyt ja elimistön puhdistus (oksettaminen) toimivat yhtä tehottomasti kuin kansanparantajien perinteisiin perustuvat hoidot. Yleinen havainto oli, että erilaisissa laitoksissa pidetyt mielipuolet joko paranivat tai eivät riippumatta siitä, oliko heihin kohdistettu hoitotoimenpiteitä.¹⁴⁷ Foucault onkin osuvasti kyseenalaistanut usein väkivaltaisten varhaisten hoitomuotojen funktion - oliko kyse enemmän rangaistuksesta kuin hoidosta?¹⁴⁸ Pinelin jalostama moralihoito oli tietoinen vastaveto yleisesti käytetyille lääketieteellisille hoitotoimenpiteille parempien tulosten toivossa.¹⁴⁹

Moralihoito oli kansanparantajien tietotaidon ja filosofis-medikaalisen tietoteorian synteesi. Luonnontieteiden ja somaattisen lääketieteen vaikutus näkyi erityisesti potilaiden ja heidän oireidensa luokittelussa ja jatkuvassa tarkkailussa. Synteesin toinen puoli konkretisoitui potilaan ja hoitavan lääkärin vuorovaikutuksessa, jossa lääkärin auktoriteettiasema ja toisaalta lepyttelevä ja lohduttava asenne juonsi juurensa maallikoiden tavasta kohdata ja auttaa mieleltään järkkyneitä. Pinel ei väittänyt kehittäneensä itse hoidon periaatteita, vaan totesi osan hoidon lähtökohdista olevan peräisin jo antiikista. Hän mainitsi lisäksi useiden englantilaisten lääkärin kirjoittaneen aiheesta ennen häntä.¹⁵⁰

Goldstein kutsuu moralihoitoa puoskaroinnin tieteellistämiseksi, jossa mielenvikaisuuden hoitamiseksi huomio kiinnitetään mielikuvitukseen, sisäsyntyisiin passioihin, sosiaaliseen ympäristöön sekä tilastoihin ja matematiikkaan.¹⁵¹ Pinel esittelee käyttämiään hoitomuotoja pääteoksessaan tapausesimerkkien kautta.¹⁵² Rutiinin ja järjestyksen merkitys paranemisen

¹⁴⁵ Esquirol, Jean-Etienne: *Mental Maladies. Treatise on Insanity*, käänt. Hunt, E.K., Lea and Blanchard, Philadelphia, 1845, ss. 76–77, ks. kirjallisuudesta esim.: Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, ss. 130–131, Hacking, Ian: *The Taming of Chance*, Cambridge University Press, 1990, ss. 65–66.

¹⁴⁶ Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, s. 133.

¹⁴⁷ *Ibid.* ss. 72 ja Porter: *Madmen: A Social History of Madhouses*, supra viite 112, ss. 189–190.

¹⁴⁸ Foucault: *Madness and Civilization*, supra viite 102, s. 168.

¹⁴⁹ Pinel, Philippe: *A Treatise on Insanity*, käänt. Davis, D.D., Sheffield, 1806, ss. 3–6, ks. kirjallisuudesta myös esim.: Harris, Ruth: *Murders and Madness: Medicine, Law and Society in the Fin de Siècle*, Clarendon Press, Oxford, 1989, s.7, Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, ss. 80–119.

¹⁵⁰ Pinel: *A Treatise on Insanity*, supra viite 149, ss. 3–6 ja 48–51, 220–222, ja Castel: *The Regulation of Madness*, supra viite 108, s. 69, sekä Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, ss. 65–66.

¹⁵¹ Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, ss. 89–103.

¹⁵² Pinel: *A Treatise on Insanity*, supra viite 149, osa II.

edistäjänä korostuu, ja siirtymä väkivaltaisista ja fyysisistä hoidoista oveluuteen ja lääkärin henkiseen yliotteeseen potilaasta on ilmeinen. Esimerkiksi kuuluisa kuvaus mieleltään järkkyneen kellosepän tapauksesta antaa hyvän kuvan pineliläisestä nokkeluuteen ja henkisiin keinoihin perustuneesta menetelmästä.¹⁵³ Ero yleisessä lääketieteessä tapahtuvaan muutokseen on huomattava. Esimerkiksi ensyklopedistit pitivät ruumiinavausten tekemistä ja ihmisen fysiologian yksityiskohtaista tuntemista välttämättömänä osana valistunutta lääketiedettä.¹⁵⁴ Edellä myös todettiin, että lääkärin mielenkiinto mielenvikaisuuteen kasvoi 1700-luvun puolivälistä lähtien hulluuden selitysten kiinnittyessä ihmisen fysiologiaan esimerkiksi hermostollisten tai muiden poikkeavuuksien kautta. Pinelin näkemyksen mukaan hulluus johtui usein kuitenkin passioista, joiden empiiristä, fyysistä, luonnetta oli vaikea, jollei mahdoton havaita. Näkökulmastaan johtuen Pinel painotti oireiden tutkimista ja tarkkailua sen sijaan, että olisi yleisen lääketieteen kehityssuuntausten mukaisesti siirtynyt oireiden kategorisoimisesta syiden etsimiseen esimerkiksi ruumiinavauksin.¹⁵⁵ Yhdistettynä erikoistumiseen, jota alkoi lääketieteessä tapahtua 1800-luvun alkupuolella¹⁵⁶, Pinelin mentaalista näkökulmaa painottava psykiatria alkoi muodostua omaksi, somaattisen lääketieteen haaroista teorialtaan ja tietopohjaltaan eroavaksi tieteenalaksi.¹⁵⁷

2.4 Ranskalainen mielisairaalalaitos

Mielisairaalalaitosta piti tehostaa moraalihoidon ideaalien täysimääräiseksi toteuttamiseksi. Hulluudelle varatun tilan uudelleenorganisointi oli ensimmäinen askel kohti uutta mielisairaanhoidoa. Hôpitalin rakennuksissa ja instituutioissa vallinnut sekasorto ei täyttänyt Pinelin ja myöhemmin Esquirolin edellyttämiä eristämisen, erottelun ja arvioinnin vaatimuksia.¹⁵⁸ Säilöönoton funktio muuttui pineliläisen ideologian myötä. Aikaisemmin suojaa hulluilta kaipasi yhteiskunta, jonka rationaalista sopimusta mielenvikainen ei allekirjoittanut. Uuden lähestymistavan perustelut liittyivät puolestaan lunaatikon suojaamiseen yhteiskunnalta. Asyylilaitokseen eristäminen oli henkilön omaksi parhaaksi,

¹⁵³ *Ibid.* ss. 99–101 ja 68–72.

¹⁵⁴ de La Fosse, Jean: "Legal Medicine." *The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert Collaborative Translation Project*, käännt. Casebow, Edwina. Ann Arbor: Michigan Publishing, University of Michigan Library, 2003, Supp. vol. 3, ss. 876–890. (Saatavilla osoitteessa: <http://quod.lib.umich.edu/d/did/did2222.0000.047/--legal-medicine?rgn=main;view=fulltext;q1=medicine#hl23> viitattu 12.2.2015.)

¹⁵⁵ Pinel: *A Treatise on Insanity*, *supra* viite 149, ss. 3 ja 113–114 ja 134–136. ks. kirjallisuudesta: Castel: *The Regulation of Madness*, *supra* viite 108, ss. 88–90, Charland, Louis C.: "Science and Morals in the Affective Psychopathology of Philippe Pinel", *History of Psychiatry*, vol. 21, 2010, ss.40–41.

¹⁵⁶ Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, ss. 149–150.

¹⁵⁷ Castel: *The Regulation of Madness*, *supra* viite 108, ss. 87–88.

¹⁵⁸ Pinel: *A Treatise on Insanity*, *supra* viite 149, ss. 3–5 ja 174–175, Castel: *The Regulation of Madness*, *supra* viite 108, ss. 70–72 ja Esquirol: *Mental Maladies*. *supra* viite 145, ss. 74–78.

sillä näin hän pääsi eroon ulkomaailman hulluutta ruokkivista impulsseista.¹⁵⁹ Yksilönvapautta ihannoivassa yhteiskunnassa mielenvikaisuus ja järjettömyys käänsivät arvot pääläelleen; säilöönnotosta tuli terapeutin ja inhimillinen välttämättömyys. Hulluus ilmeni sosiaalisessa ympäristössä, jossa mielenvikainen ei käyttäytynyt yhteiskunnan luonnollisten sääntöjen mukaan. Valvonnan tarkoituksena oli tunnistaa ”patologiset merkit ja eroavuudet sosiaalisesti säännelystä käyttäytymisestä” - mielisairaus sai siis sosiaalisen määritelmän, jonka mukaan hulluus on palautettava normaalin moraliteetin piiriin sairauden hoitamiseksi.¹⁶⁰ Pinelin mielisairaalat olivat Foucault’n mukaan instituutioita, joiden tarkoituksena oli luoda harras, kvasiuskonnollisten puitteiden rajaama ympäristö. Koska asyyliit asettuivat samalle temporaaliselle ja moraalille jatkumolle valistuksenajan yhteiskunnassa, uskonnollinen ikonografia ja teesit korvautuivat hyveellisyyden, työnteon ja tavallisen sosiaalisen elämän päämäärillä.¹⁶¹

Valistuksen perintönä saatua porvarillista mentaliteettia edistämään tarvittiin mielisairaalan johtaja, joka yhtäältä toimi lääkärinä ja toisaalta hallinnoijana. Moraalihoito, joka sopi erinomaisesti vallankumouksen jälkeiseen maailmankuvaan rationaalisenä, inhimillisenä ja oikeudenmukaisena parannuskeinona,¹⁶² legitimoit mielisairaalan johtajan roolin hullujen hoitajana. Foucault esittää, että tieteellisyyden ja humaaniuden nimissä tapahtuva lääkärin interventio oli vain väliintulo, jossa yhteiskuntasopimuksen hylännyt mielisairas pakotetaan kohtaamaan moraalisesti ylivoimainen olento, joka samanaikaisesti omaksui niin tiedemiehen kuin isän ja tuomarinkin roolit.¹⁶³ Moraalihoito yhtäältä tieteellisenä ja toisaalta puoskarien sekä kansanparantajien perimätiedon varaan perustuvana paradigmana loi yhtenäisen perustan kaikille näille rooleille. Samalla se teki lääkäristä ”viisaan miehen¹⁶⁴” – ainoan oikean mielisairauden ja hulluuden määrittelijän, jonka tehtävänä on häivyttää porvarillisen moraliteetin kilpailija, ”epäjärki”.

Hulluuden medikalisoituessa siteet hallintokoneistoon muuttivat muotoaan, mutta kytkösten purkautumisesta puhuminen olisi liioittelua. Lääketieteen ylivalta järjettömyydestä perustui parantamisen ja terapeuttien hoitojen diskurssiin, joka sai positiivisävytteisen sisältönsä

¹⁵⁹ Esquirol: *Mental Maladies*. *supra viite* 145, ss. 73–75, ks. kirjallisuudesta esim.: Castel: *The Regulation of Madness*, *supra viite* 108, s. 73, Edginton, Barry: “The Well-Ordered Body: The Quest for Sanity through Nineteenth-Century Asylum Architecture”, *Canadian Bulletin of Medical History*, vol. 11, 1994, s. 383.

¹⁶⁰ Castel: *The Regulation of Madness*, *supra viite* 108, ss. 73–74 ja 97–104.

¹⁶¹ Foucault: *Madness and Civilization*, *supra viite* 102, ss. 243–244.

¹⁶² Goldstein: *Console and Classify*, *supra viite* 132, ss. 105–109.

¹⁶³ Foucault: *Madness and Civilization*, *supra viite* 102, ss. 256–259.

¹⁶⁴ *Ibid.* s. 257.

aikakaudella vallinneesta rationaalisuuden ja tieteellisyyden ilmapiiristä. Tähän samaan rationaalisuusprojektiin kuului myös psykiatrian integroiminen yhä vahvemmin valtiokoneistoon. Kehityskaari huipentui vuonna 1838 säädettyyn lakiin, jossa tunnustettiin mielenvikaisten ”oikeus apuun ja hoitoon.”¹⁶⁵ Laki koski sekä harmittomia lunaatikkoja että rikoksia tehneitä, mutta rikosoikeudellisen vastuun ulkopuolelle jääviä mielipuolia. Castelin sanoin, mielenvikaisten kohtelu ajautui hallinnollisesta organisoinnista lääketieteellis-moraaliseen kontrolliin.¹⁶⁶

3. Katsaus englantilaisen psykiatrian ja mielisairaalalaitoksen kehitykseen

Ranskalainen psykiatria ei kehittynyt tyhjiössä, vaan sekä Pinel että Esquirol kävivät tieteellistä vuoropuhelua muun muassa englantilaisten kollegoidensa kanssa. Vaikka ranskalaiset 1700-luvun lopun alienistit loivatkin pääosin pohjan modernille psykiatialle, myös Englannissa tapahtui muutoksia samoihin aikoihin hulluuden hallinnoinnissa. Sekä psykiatrinen lääketiede että mielisairaalalaitokset olivat reformien kohteena 1700–1800-luvuilla.

Lääketieteellisellä fysikalismilla oli suuri vaikutus englantilaiseen psykiatriaan. Toisin kuin Pinel, jonka kiinnostuksen kohde pääasiassa oli sairaan henkilön mieli, englantilaiset alienistit painottivat fyysisiä ilmiöitä mielen ongelmien taustalla.¹⁶⁷ Kyse oli eräänlaisesta kartesiolaisen interaktiivisen dualismin variaatiosta, jossa ruumis nähtiin koneena, jonka mekaniikassa tapahtuvat muutokset vaikuttivat mielen toimintaan.¹⁶⁸ Smith toteaa, että brittiläisen psykologian kenttä 1800-luvulla oli niin monisyinen, että yleistä johtopäätöstä dominoivasta teoriasta on hankala esittää. Kaksi olennaista suuntausta olivat kuitenkin frenologia ja neurofysiologia, joihin englantilaiset alienistit nojasivat hulluuden syiden kuvauksissa. Frenologisten selitysten mukaan aivot ja mieli olivat jakaantuneet erilaisiin lohkoihin, joista jokaisella oli omat tehtävänsä, ja joiden vahingoittuminen johti erilaisiin psykologisiin sairauksiin. Neurofysiologia puolestaan perustui mielenliikkeiden vertaamiseen ruumiin automaattisiin refleksiin. Mielenvikaisen käyttäytyminen oli seurausta hermoston väärinkytkenästä, joka kanavoi sisäiset ja ulkoiset impulssit päättömältä vaikuttavaan toimintaan. Smithin mukaan frenologia tarjosi teoreettisen ja diskursiivisen sillan fysikalismin ja psykologisten selitysten välille luomalla sanaston, joka

¹⁶⁵ Castel: *The Regulation of Madness*, supra viite 108, ss. 3 ja 14.

¹⁶⁶ *Ibid.* ss. 187 ja 78.

¹⁶⁷ Smith, Roger: *Trial by Medicine: Insanity and Responsibility in Victorian Trials*, Edinburgh University Press, 1981 ss. 40–43.

¹⁶⁸ Brown: *Descartes, Dualism and Psychosomatic Medicine*, supra viite 119, ss. 46–51.

sopi niin somaattisen lääketieteen kuin psykologisenkin tiedon käyttöön. Toisaalta neurofysiologia selitti viktoriaanisen itsehillinnän ihanteen vastaista toimintaa, jossa järjen hallittavissa oleva tahto korvautui mekaanisella automatiikalla.¹⁶⁹

Brittiläinen mielisairaalarjestelmä poikkesi ranskalaisesta, julkisten sairaaloiden dominoimasta, mielenterveydenhuollon kentästä yksityisen laitosten yleisyyden johdosta.¹⁷⁰ Mielenvikaisten hoidon muutos oli kuitenkin samansuuntainen ranskalaisen asyyllilaitoksen 1700-luvun lopun reformien kanssa.

Bethlemin mielisairaala oli tunnettu epäinhimillisistä oloistaan ja ”friikkisirkuksestaan”, jota ulkopuoliset saivat käydä viikonloppuisin katsomassa pientä maksua vastaan. Mielikuvat täynnä kauhuja olevasta mielisairaalaista, jossa potilaita hoidetaan lähinnä kidutusta muistuttavin keinoin, on paljon velkaa juuri kuvauksille 1600- ja 1700-lukujen Bethlemistä.¹⁷¹ Vaikka laitokseen ei hyväksytty niin kutsuttuja ”parantumattomia hulluja”¹⁷², on Allan Ingram kuvannut Lontoossa sijainnutta sairaalaa paikaksi, johon potilaan kerran päädyttyä, paluuta entiseen ei ollut.¹⁷³ Lunaatikkojen välinpitämättömästä ja osittain sadistisestakin kohtelusta järkyttynyt William Tuke (1732–1822) perusti vuonna 1777 The York Retreat -nimisen mielisairaalan, joka hyödynsi moraalihoidon periaatteita. Toisin kuin Pinelin maallisessa laitoksessa, Tuken menetelmät johtivat juurensa tiukan uskonnollisesta kveekarimoraalista, jossa kahleiden sijaan jumalanpelko ja mielenvikaisten humaani kohtelu olivat avainasemassa. Myös York Retreatissa lähtökohtaisesti luovuttiin väkivaltaisista hoitokeinoista, ja järjestyksen ylläpitämiseksi potilaat jaettiin tarkasti rajattuihin ryhmiin. Tuken johtama laitos heijasteli idyllistä perhe-elämää, jossa mielenvikaiset olivat lasten asemassa isällisen johtajan valvonnassa.¹⁷⁴ Toinen merkittävä viktoriaanisen ajan reformisti, John Conolly (1794–1866) oli alienisti, joka nuorena lääkärinä alkujaan vastusti ”mielisairaalaaliikettä”, mutta josta elämänsä loppupuolella tuli liikkeen vaikutusvaltaisimpia puolestapuhujia. Conolly muistetaan erityisesti ajastaan Hanwellin mielisairaalan johtajana, jolloin hän poisti sairaalan käytöstä kaikki fyysiset

¹⁶⁹ Smith: *Trial by Medicine*, supra viite 167, 40–46 ja 56.

¹⁷⁰ ks. esim Porter: *Madmen: A Social History of Madhouses*, supra viite 112, ss. 135–150, jossa Porter esittelee englantilaista yksityistä sairaalatoimintaa.

¹⁷¹ esim. Scull, Andrew: “The Mad-Doctor and His Craft”, *The Insanity of Place / The Place of Insanity: Essays on the History of Psychiatry*, Routledge, London, 2006, ss. 55–56.

¹⁷² Porter: *Madmen: A Social History of Madhouses*, supra viite 112, ss. 128–130.

¹⁷³ Ingram, Allan: “Identifying the Insane: Madness and Marginality in the 18th century”, Lumen: *Selected Proceedings from the Canadian Society for Eighteenth-Century*, vol. 21, 2002, ss. 147–148.

¹⁷⁴ Foucault: *Madness and Civilization*, supra viite 102, ss. 231–232, 241, ja Scull, Andrew: “Psychiatry and Social Control in the Nineteenth and Twentieth Century”, *Theatres of Power: Social Control and Criminality in historical Perspective*, edit. Pihlajamäki, Heikki, Matthias Calonius Society, Helsinki, 1991, ss. 120–121.

pakkokeinot kuten kahleet ja pakkopaidat. Hänestä tuli viktoriaanisen ajan symboli, joka rauhallisuudellaan ja esimerkillisyydellään vetosi aikalaisiinsa korvaamalla rankat fyysiset hoitokeinot inhimillisellä suhtautumisellaan hulluihin. ”Uhrautumalla” mielisairaiden puolesta asumalla heidän kanssaan sekä hoitamalla heitä rauhallisesti ja itsevarmasti Conolly edusti aikakautensa ihanteita, joissa korostettiin itsehillinnän ja edistyksellisyyden arvoja.¹⁷⁵

4. Hulluus – vähentynyt ymmärrys vai turmeltunut tahto?

Pinelin ja hänen oppilaidensa vaikutus ei jäänyt vain moraalihoidon kehittämiseen ja mielisairaalalaitoksen tehostamiseen. Tutkimukseni kannalta olennaisin linkki psykiatrian ja rikosprosessin välillä syntyi Pinelin haastaessa vallalla olleen lockelaisen näkemyksen hulluuden luonteesta.

Lockelle hulluus oli kokonaisvaltaista. Aistimukseen perustuva tieto johti mieleltään järkkyyneen johdonmukaisesti täydellisesti väärään ymmärrykseen maailmasta.¹⁷⁶ Kehittäessään moraalihoidoa ja luokitellessaan hulluuden eri piirteitä Pinel tuli kuitenkin siihen tulokseen, että kaikki mielipuolet eivät olleet menettäneet järkeään täydellisesti. Näistä henkilöistä ei päällepäin näkynyt, että heidän mielessään oli jotain vialla. Heidän ”ymmärryksensä” ei välttämättä ollut vähentynyt eivätkä he hourailleet, mutta heillä oli taipumusta väkivaltaisiin ja mielettömiin kohtauksiin. Pinel totesi, että kyse ei siis voinut olla sellaisesta kokonaisvaltaisesta hulluudesta, jota Locke kuvasi, vaan näissä tapauksissa jokin muu mielen osa kuin ymmärrys oli vahingoittunut.¹⁷⁷ Tällainen mielisairaus oli erilaista, epätäydellistä hulluutta, jota sen nimikin *manie sans délire* (mania ilman harhoja) hyvin kuvaa. Ero aikaisempaan oli suuri, sillä lockelainen näkemys ei tuntenut tunteisiin tai tahtoon perustuvaa ”impulsiivista” hulluutta. Kyse oli aina koko mielen ja erityisesti ymmärryksen – mielen älyllisten ominaisuuksien – vääristymästä.

Oppia epätäydellisestä hulluudesta jalosti Esquirol, jonka kehittäämä monomaniadiagnoosi loi pohjan uuden psykiatrisen asiantuntijatiedon hyväksikäytölle tuomioistuimissa. Esquirol jaotteli monomanian kolmeen erilaiseen muotoon, joille yhteistä oli ajatusten fiksoituminen yhteen tiettyyn asiaan. Ensimmäistä muotoa Esquirol kutsui intellektuaaliseksi monomaniaksi, johon liittyi lockelaisen näkemyksen mukainen harhojen ja illuusioiden

¹⁷⁵ Scull, Andrew: “A Victorian Alienist: John Conolly, FRCP, DCL (1794–1866)”, *The Anatomy of Madness: Essays in the History of Psychology*, edit. Bynum, W.F ja Porter, Roy ja Shepherd, Michael, Tavistock Publications, London, 1985, vol. 1, ss. 120–124.

¹⁷⁶ Eigen, Joel Peter: “Delusion in the Courtroom: The Role of Partial Insanity in Early Forensic Testimony”, *Medical History*, vol. 35, 1991, s. 33.

¹⁷⁷ Pinel: *A Treatise on Insanity*, supra viite 149, ss. 13–14 ja 150–156.

maailma. Toinen ja kolmas muoto poikkesivat olennaisesti tästä maallikonkin helposti hahmottamasta hulluudesta. Monomania saattoi jaottelun mukaan olla myös affektiivista tai vaistonvaraista. Irrottamalla diagnosoissaan monomanian kokonaan ymmärryksen vioittumisen kentästä ja käsittelemällä hulluutta tunteiden ja impulssien häiriöinä Esquirol kehitti edelleen Pinelin luonnostelemaa älykkyydestä riippumatonta tahdon ja halujen sairautta.¹⁷⁸ Uutta psykiatrista kategoriaa ei otettu vastaan kritiikittä. Merkitsihän siirtyminen objektiivisesta ja näkyvästä älykkyyden arvioinnista tunteiden ja halujen määrittelyyn loikkausta diagnosoista moraaliseen arvosteluun. Kritiikki kohdistui yhtäältä siihen, että kaikki erikoiset halut ja piirteet voitiin näin kuvata sairautena, ja toisaalta siihen, että hulluuden saattoi tunnistaa vain psykiatri, mikä ei ollut maallikoiden käsityksen mukaista.¹⁷⁹ Ranskalaisista alienisteista pisimmälle meni Esquirolin oppilas Étienne-Jean Georget (1795–1828), joka vuonna 1825 esitti, että sairaudesta on olemassa erityinen muoto, jossa monomaanikon *idée fixe* on tappaminen (*monomanie homicide*).¹⁸⁰ Muiden monomaanikoiden tapaan murhanhimoisesta monomaniasta kärsivä ei välttämättä ollut ymmärrykseltään rajoittunut, vaan saattoi jopa kauhulla paheksua ja katua tekojaan, muttei sairauteltaan voinut mitään sisäisille impulsseilleen ja haluilleen.¹⁸¹

Esquirolin ja Georget'n englantilaiset kollegat James Cowles Prichard (1786–1848) ja John Conolly kehittivät samoihin aikoihin teoriaa osittaisesta hulluudesta. Viittauksia puolin sekä toisin löytyy kaikkien näiden neljän töistä. Prichardin ”moraalinen hulluus” (*moral insanity*) vastasi pääpiirteissään Esquirolin monomaniaa osittaisena hulluutena, jossa muuten järjissään oleva henkilö jonkin impulssin voimasta toteuttaa kauhistuttavan teon tai tekee rikoksen ilman näkyvää motiivia. Ajatuksena on, että niin moraalisen hulluuden kuin monomaniankin kanssa painiva henkilö on täysin järjissään silloin, kun hän käsittelee mitä tahansa muuta asiaa kuin sitä, johon hänen ajatuksensa ovat fiksoituneet. Esquirolin näkemykseen liittyi aina jonkinlainen ymmärryksen vioittuminen, mutta Prichard puolestaan kuvasi moraalisen hulluuden sosiaalisena ”sairautena”, jonka keskiössä on yksilön suhde

¹⁷⁸ Esquirol: *Mental Maladies*. *supra* viite 145, ss. 320–321. ks. kirjallisuudesta esim.: Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, s. 153, Harris: *Murders and Madness*, *supra* viite 149, s.6.

¹⁷⁹ Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, ss. 163–164 ja 170–171, ja Smith: *Trial by Medicine*, *supra* viite 167, ss. 32 ja 37 ja Eigen, Joel Peter: “Lesion of the Will: Medical Resolve and Criminal Responsibility in Victorian Insanity Trials”, *Law & Society Review*, vol. 33, 1999 s. 426.

¹⁸⁰ Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, ss. 165–166.

¹⁸¹ ks. Esquirol: *Mental Maladies*. *supra* viite 145, ss. 362–364, jossa Esquirol viittaa mm. Georget'n tutkimukseen: Georget, D.: *Examen Medical des Procès Criminels des Nommés Leger, Feldtmann, Lecouffe, Jean-Pierre et Papavoine, dans lesquels l'aliénation mentale a été alléguée comme moyen de défemse; suivi de quelques considerations medico-legales sur la liberté morale*, Paris, 1825, esim. ss. 72–78.

häntä ympäröivään sosiaaliseen maailmaan.¹⁸² Termillä ”moraali” oli Rimken ja Huntin mukaan 1800-luvun lääketieteessä ja psykologiassa kolmeen osaan jakautuva luonne. Yhtäältä moraalin käsitettä käytettiin kuvaamaan henkilön psyykkistä ja tunnepohjaista sielunelämää. Toisaalta termillä viitattiin myös henkilöiden eettiseen ja ”sopivaan” yhteiskunnalliseen käyttäytymiseen. Käsitteen kolmas ulottuvuus liittyi ajatukseen ihmisestä osana sosiaalista kokonaisuutta. Moraali viittasi siten myös henkilön toimintaan suhteessa muihin henkilöihin.¹⁸³ Prichard ei ”moraalisen hulluuden” käsitteellään pyrkinyt määrittämään normatiivisesti yhteiskuntaan sopivaa eettistä koodistoa siitä huolimatta, että hän näki taudinkuvansa johtuvan osittain yhteiskunnan alennustilasta. Prichardille kyse oli mieleen redusoitavista ominaisuuksista, joissa tunteiden ja tahdon ”sairaaloinen vääristymä” oli avainasemassa älykkyyden sijasta.¹⁸⁴ Conolly puolestaan käsitteli mielen ”vertailevaa kykyä”, joka hämäryty passioiden ottaessa rationaalisen järjen valtaansa, minkä jälkeen henkilöä ohjasi vain hänen viettinsä esimerkiksi pelko tai viha.¹⁸⁵

Hulluuden transformaatiolla kokonaisvaltaisesta ymmärryksen puutteesta tunteiden ja tahdon perversioksi oli kauaskantoiset vaikutukset yhteiskunnalliseen työnjakoon. Mielisairauden kieli sopi hyvin vallankumouksenjälkeiseen ranskalaiseen yhteiskuntaan, jonka tuoreessa muistissa oli niin inhimillisyyden ja rationaalisuuden riemuvoitto kuin terrorin aikakauden kauhutkin. Kuvaus passioiden ohjaamasta ihmismielestä toimi yhtäältä moraalissävytteisenä apologiana sekä toisaalta järkeen ja uusimpaan tieteeseen perustuvana selityksenä. Englannissa viktoriaanisen aikakauden mentaalinen kenttä nojautui puolestaan vapaan tahdon mukanaan tuoman vastuullisuuden ihanteeseen.¹⁸⁶ Passioiden yliote tahdosta oli suora haaste yhteiskunnalle, jossa erityisesti itsehillintää arvostettiin. Alienistien käyttämät kielikuvat operoivat viktoriaanisen viitekehyksen sisällä mielisairauden kyseenalaistaessa aikakauden perusoletukset.

¹⁸² Prichard, James Cowles: *Treatise on Insanity and Other Disorders Affecting the Mind*, Sherwood, Gilbert and Piper, London, 1835, ss. 22 ja 27. ks. kirjallisuudesta esim.: Augustein, Hannah Franziska: ”J C Prichard’s Concept of Moral Insanity – a Medical Theory of the Corruption of Human Nature”, *Medical History*, vol. 40, 1996, ss. 314 ja 336–337.

¹⁸³ Rimke, Heidi ja Hunt, Allan: ”From Sinners to Degenerates: the Medicalization of Morality in the 19th Century”, *History of the Human Sciences*, vol. 15, 2002, s. 71.

¹⁸⁴ Prichard: *Treatise on Insanity*, supra viite 182, s. 6. ks. kirjallisuudesta esim.: Smith: *Trial by Medicine*, supra viite 167, ss. 113–114, Augustein: *J C Prichard’s Concept of Moral Insanity*, supra viite 182, 340–341, 314 ja 331–332.

¹⁸⁵ Conolly, John: *An Inquiry Concerning The Indications of Insanity with Suggestions for The Better Protection and Care of the Insane*, Printed for John Taylor, London, 1830, ss. 225–228, ks. kirjallisuudesta: Eigen: *Witnessing Insanity*, supra viite 112, s. 77.

¹⁸⁶ Smith: *Trial by Medicine*, supra viite 167, ss. 72–73 ja Eigen: *Lesion of the Will*, supra viite 179, s. 437.

5. Yhteenveto

Mielenterveyden käsite kävi 1700- ja 1800-lukujen aikana moniulotteisen muutoksen, jonka vaikutukset eivät rajoittuneet pelkästään lääketieteeseen. Halusin kuvata luvussa niitä tasoja, joilla hulluuden, epäjärjen, mielisairauden ja neurofysiologisten häiriöiden määritelmät toimivat eri konteksteissa. Yhtäältä kyse oli siitä, että lääketieteen kehitys kaappasi aikaisemmin vähintäänkin osittain sosiaalisina, uskonnollisina tai maagisina pidetyt ilmiöt omien menetelmiensä piiriin. Toisaalta kyseessä oli myös hallinnollinen murros, jossa sosiaalisen vuorovaikutuksen kentässä ilmenevä ongelma redusointiin hallinnollis-lääketieteellisten toimenpiteiden kohteeksi. Ilmiöt kuvaavat ideologista siirtymää, jossa tieteen ja inhimillisyyden päämäärät syrjäyttivät kilpailevat sosiaaliset uskomus- ja kontrollijärjestelmät.

Hulluus muuttui Pinelin ja hänen kollegoidensa myötä mielettömyydestä joksikin hallittavaksi – sairaudeksi, jonka luonnollinen asiantuntija oli lääkäri. Moraalihoito antoi opillisen viitekehyksen parantajalle, jonka asema yhtäältä perustui rationaalisuuden ja humanismin ideaalien noudattamiseen sekä toisaalta tiukkaan kontrolliin, tarkkailuun ja auktoriteettiin. Monomanian ja osittaisen hulluuden kategoriat loivat ekspertin, jonka rooli yhteiskunnan moraalinvartijana oli kiistaton mielipuolen pinnalta heijastuvan järjettömyyden kadotessa mielisairaana sisäisiin myrskyihin. Psykiatrian piti kuitenkin vielä rajata ja legitimoida käsittelemiensä ilmiöiden kenttä suhteessa muihin yhteiskunnallisiin instituutioihin ja tiedon systeemeihin.

IV. Mielisairauden asiantuntijat rikosprosessissa

Sidon tässä luvussa yhteen edellisissä luvuissa esittelemäni historialliset narratiivit. Väitän, että lainopin ja yleisten tiedon systeemien (knowledges) ohelle rikosprosessiin syntyi tila uudenlaiselle asiantuntijatiedolle – tiedolle sellaisista ihmisen mielenliikkeistä, joista vain ammattilainen voi olla perillä. Luku jakaantuu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä käsittelen yleisesti professionalisoitumista, joka osittain selittää psykiatrian paikkaa rikosprosessissa. Kaksi jälkimmäistä osaa sitovat professionalisoitumisteorian käytäntöön yhtäältä kuvauksin rikosprosesseista ja toisaalta tapausesimerkein.

1. Mitä asiantuntijuus on ja miten professionalisoituminen tapahtuu?

Tiedeyhteisö ei ole muodostanut yhtä oikeaa professionalisaation määritelmää.¹⁸⁷ Abbott painottaa professioiden keskinäistä vuorovaikutusta, järjestelmää, jossa eri ammattiryhmät kilpailevat ja neuvottelevat toimivallasta tiedon tuottamiseen ja kontrollointiin.¹⁸⁸ Professionalisoitumiskehitystä on kuvattu myös esimerkiksi marxilaisittain. Tällöin kyse on dialektisesta mallista, jossa huomio kiinnittyy erityisesti profession sisäisiin luokkaeroihin dominoivan, pitkälle koulutetun ”professioeliitin” ja käytännön työn tekevän ammattilaisen välillä.¹⁸⁹ Otan analyysini lähtökohdaksi Abbottin professiojärjestelmän, joka selittää sitä tapaa, jolla psykiatria valtasi itselleen osan rikosprosessissa. Teoria edustaa kokonaisvaltaista, synteettistä näkemystä ammattimaistumiskehityksestä ja antaa hyvän viitekehyksen juridiikan ja psykiatrian rajapintojen rinnakkaisarviointille. Erityisesti psykiatrian roolista rikosprosessissa ovat kirjoittaneet Arlie Loughnan, J.P. Eigen, ja Jan Goldstein joiden ajatuksista olen ottanut viitteitä. Toisaalta Foucault’n ja hänen oppilaidensa valta-analyysit ovat myös osana asiantuntijan roolin arviointia.

Abbottin kehittämän synteositeorian mukaan asiantuntijuus- ja ammattimaistumiskehitys eivät tapahdu tyhjiössä, vaan kyse on valtataistelusta ammattiryhmien ja tietorakennelmien välillä. Huolimatta siitä, että Abbott ei teoksessaan viittaa Foucault’hon kertaakaan esipuheen anekdoottia lukuun ottamatta, yhtäläisyydet Foucault’n tieto/valta-ajatusrakennelman kanssa ovat selvät. Abbottin professionalisoitumisteoria tuntuukin lähes

¹⁸⁷ Ks. esim. Abbott, Andrew: *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor*, University of Chicago Press, 1988, ss. 3–9.

¹⁸⁸ *Ibid.* ss. 33, 59, 86–90.

¹⁸⁹ ks. esim. Boreham, Paul: “Indetermination: Professional Knowledge, Organization and Control”, *The Sociological Review*, vol. 31, 1983.

tieto/valta-rakenteen konkretisoinnilla. Foucault kuvaa kuuluisassa tietoa ja valtaa käsittelevässä luentosarjassaan erilaisten tiedon systemien välistä suhdetta, jossa historialliset ja kontekstuaaliset tosiseikat naamioidaan koherenteiksi tietojärjestelmiksi.¹⁹⁰ Abbottin esittelemä professioiden ”toimivaltariita”¹⁹¹ näyttäytyy samanlaisena kamppailuna dominoivasta ajatusmallista erityisesti silloin, kun Abbott jäsentää tapaa, jolla professiot valloittavat uusia toimialueita.

1.1 Professionalisoitumiskehitys Abbottin mukaan

Ammattiryhmän ja profession eroa voidaan luonnehtia esimerkiksi Goldsteinin jaottelun mukaan, jossa professionilta vaaditaan jotakin enemmän kuin ammattiryhmältä muun muassa sisäistä kontrollia ja palveluihannetta.¹⁹² Muitakin vaihtoehtoja erottelun perusteiksi on esitetty, esimerkiksi yhtenäistä koulutusta tai täydellistä monopolia alalla.¹⁹³

Abbott määrittelee profession ryhmäksi, jonka jäsenillä on tietty taito ja tieto. Kyse on yhtäältä ammattitaidosta, jota tarvitaan työn suorittamiseksi, ja toisaalta abstraktista tiedosta, jonka avulla erilaiset ongelmat voidaan jäsentää ja luokitella, siten, että ammattihenkilö voi valita työkaluistaan sopivimmat.¹⁹⁴ Boreham on tehnyt vastaavan kahtiajaon abstraktiin tietotaitoon ja käytännön työhön. Hän kutsuu ensin mainittua tietorakennelmaa ”indeterminantiksi tiedoksi”, jonka rajat ovat häilyvät ja jonka karttumista sekä muutosta ohjaa profession sisäinen sosiaalinen rakenne. Jälkimmäinen tieto koostuu indeterminantista tiedosta käytännön työhön suodattuneesta, teknisestä ja rutiininomaisesta tiedosta. Professionsisäisen tiedon kaksijakoisuudesta johtuu, että myös profession sisällä tapahtuu luokkajako käytännön työn ja profession abstraktin tietopohjan kehittelyn välillä.¹⁹⁵

Abbott esittelee teoksessaan erilaisia teorioita professionalisoitumisesta, joita yhdistelemällä hän päätyy yleiseen näkemykseen siitä, mitä termillä nykyään tarkoitetaan. Näkemyksen mukaan asiantuntija-ammattit (alasta riippumatta) kehittyvät kohti tietynlaista kulttuurista ja rakenteellista muotoa eli professiota. Ammattiryhmä saavuttaa tämän muodon argumentoimalla kulttuurin yhteisten arvojen kuten tieteen, rationaalisuuden ja tehokkuuden kautta. Vaikka yleinen näkemys professionalisoitumiskehityksestä onkin vahva ja sen perustelut hyvät, voidaan näkemystä myös kritisoida. Näkemys olettaa

¹⁹⁰ Foucault, Michel: “Two Lectures”, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, edit. Gordon, Colin, käänt. Gordon, Marshall ja Mepham, Soper, Pantheon Books, 1980.

¹⁹¹ Abbott: *The System of Professions*, *supra* viite 187, s. 86.

¹⁹² Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, ss. 10–12

¹⁹³ Abbott: *The System of Professions*, *supra* viite 187, esim. ss. 4–5.

¹⁹⁴ *Ibid.* ss. 5–8.

¹⁹⁵ Boreham: *Indetermination*, *supra* viite 189, ss. 700–701.

professionalisoitumisen lineaarisen, ympäröivästä yhteisöstä ja muista ammattiryhmistä riippumattoman luonteen, jossa rakenteille annetaan suuri painoarvo käytännön työn merkityksen kustannuksella.¹⁹⁶ Abbott puolestaan painottaa järjestelmässään juuri työtä ja professioiden keskinäisiä suhteita, ja sen takia olen ottanut tämän teoreettisen viitekehyksen oman analyysini pohjaksi.

1.2 Työn merkitys

*“The work now offered to the public, is the result of forty years' study and observation. I have noticed the symptoms of insanity, and have studied the manners, habits, and wants of the insane, in the midst of whom I have passed my life. I have also tried the best modes of treatment. Confining myself to facts, I have arranged them according to their relations... and have avoided systems, which always appeared to me more seductive by their splendor, than useful in their application.”*¹⁹⁷

Lainaus Esquirolin pääteoksesta kuvastaa hyvin sitä, minkälainen arvo työllä on asiantuntijuudelle. Vuosikausien tutkimuksellinen ja käytännön työ Charentonin mielisairaalassa antaa Esquirolille asiantuntijan auktoriteetin. Kun Esquirol ja hänen oppilaansa työssään tarkkailivat ja kategorisoivat hulluutta, he muodostivat siitä lääketieteellisiä kokonaisuuksia, jotka järjestelmällisyydessään erosivat maallikoiden satunnaiseen kokemukseen perustuvasta tiedosta.¹⁹⁸ Eigen noteeraa samanlaisen kehityskaaren myös englantilaisessa järjestelmässä. Juuri mielisairaaloiden johtajista, lääkäreistä ja apteekkareista tuli käytännön työkokemuksen perusteella varteenotettavia todistajia rikosoikeudenkäynneissä, jotka koskivat syytetyn mielentilaa.¹⁹⁹

Abbottin synteositeoriassa professiot johtavat työtehtävänsä objektiivisista ja subjektiivisista faktoista ja ongelmista, joihin professio pyrkii antamaan ratkaisunsa. Objektiiviset ongelmat ja faktat ovat ilmiöitä, jotka säilyttävät ominaispiirteensä riippumatta siitä, minkälaisen ammatillisen viitekehyksen kautta ne kuvataan. Profioiden käsittelemät subjektiiviset ilmiöt syntyvät puolestaan tilanteissa, joissa ammattiryhmä esittää toimivaltavaatimuksensa

¹⁹⁶ Abbott: *The System of Professions*, supra viite 187, ss. 9–20.

¹⁹⁷ Esquirol: *Mental Maladies*. supra viite 145, ss. XVII–XVIII.

¹⁹⁸ ks. esim. Esquirol: *Mental Maladies*. supra viite 145, ss. 253–317, jossa Esquirol määrittelee itsemurhan tai pyrkimyksen itsemurhaan sairaudeksi. Kirjallisuudesta esim: Hacking: *The Taming of Chance*, supra viite 145, ss. 65–70.

¹⁹⁹ Eigen: *Witnessing Insanity*, supra viite 112, s. 120–122.

kuvaamalla ongelman ammattiryhmän kielellä sellaiseksi, että se reagoi ryhmän työkaluihin.²⁰⁰ Tällainen ilmiö voi olla esimerkiksi epileptisessä kohtauksessa tajuttomana kouristeleva henkilö. Nykytiedon valossa epilepsia on pitkäaikaissairaus, joka saadaan usein kuriin oikealla hoidolla.²⁰¹ Kouristelu ja sen ohella tiedontilan aleneminen ovat empiirisesti havaittavia tosiasioita. Somaattisen lääketieteen professio on löytänyt ratkaisun näiden fyysikaalisten reaktioiden hoitoon ja toisaalta perustelee toimivaltansa abstraktin, monta lääketieteen osa-aluetta kattavan tiedon sekä hoidon tehokkuuden avulla. Kyseessä on objektiivinen ongelma, jonka fyysisesti havainnoitava luonne (esim. kouristelu) eivät katoa, vaikka kuvaisimme sen jonkin muun ammattiryhmän näkökulmasta. Epilepsia voidaan kuitenkin konstruoida myös subjektiiviseksi ongelmaksi, jossa esimerkiksi uskonto tai psykologia selittää epileptisen kohtauksen pyhäksi kokemukseksi tai neuroottiseksi kohtaukseksi. Tällöin kyseessä on tilanne, jossa ammattiryhmä pyrkiessään saavuttamaan profession tason tai laajentaakseen toimialuettaan, tekee toimivaltavaatimuksen tarjoamalla omia selitysmallejaan ja työkalujaan ongelman ratkaisemiseksi. Epilepsian tapauksessa nämä selitysmallit eivät nykyään kelpaa, mutta vielä esimerkiksi Esquirol käsittelee epilepsiaa muiden mielisairauksien ohella, vaikkei suositakaan epileptikkojen samastamista muihin mieleltään sairaisiin.²⁰²

Profession työskentelytavat jakaantuvat kolmeen. Ensimmäinen vaihe on diagnoosi, jossa käsiteltävä ongelma kuvataan ammattiryhmän kielellä – vastaukset ongelmaan löytyvät ammattiryhmän sisältä, kunhan ongelma on delegoitu sopiville henkilöille. Seuraava vaihe on ongelman hoito olemassa olevan tietotaidon pohjalta. Rutiinin puuttuessa siirrytään kolmanteen vaiheeseen, jossa ratkaisua haetaan päättelyn avulla profession teoreettisena perustana olevasta abstraktista tiedosta. Jos tapaukseen voidaan soveltaa olemassa olevaa tietotaitoa, profession toimivallan legitimizeetti vahvistuu, joskus jopa ilman hyviä tuloksia. Päättelyn vaikutus profession arvovaltaan on monimutkaisempi. Jos ammattiryhmän toiminta perustuu liiaksi yksinkertaisiin rutiinisuuorituksiin, profession toimivalta saattaa olla uhattuna, sillä suoritukset ovat helposti toistettavissa. Näin myös profession ulkopuoliset tahot voivat käyttää tietoa hyväkseen. Toisaalta, jos abstraktiota ja päättelyä on liikaa, voi olla, että ammattiryhmän legitimizeetti vaarantuu sen kautta, että toiminta näyttää ulospäin arvailulta ja salatieteeltä. Profession on siis löydettävä tasapaino liiallisen abstraktion ja

²⁰⁰ Abbott: *The System of Professions*, supra viite 187, ss. 35–40.

²⁰¹ Kälviäinen, Reetta: *Aikuinen ja epilepsia*, Epilepsialiitto, 2010, s.5. (Saatavilla osoitteessa: http://www.epilepsia.fi/files/1239/Aikuisenepilepsia_21122010_valmis.pdf, viitattu 12.3.2015)

²⁰² Esquirol: *Mental Maladies*. supra viite 145, ss. 145–170, 168.

rutiinitoimenpiteiden välillä. Abstrakti tieto linkittyy profession sisällä työhön akateemisen tiedon kautta. Maallikoiden silmissä hankalasti ymmärrettävät väitteet ongelman luonteesta jäsentyvät akatemian kautta kudokseksi, josta ammattihenkilöt voivat johtaa kulloiseenkin tilanteeseen sopivan ratkaisun.²⁰³

Työllä on siten kaksoisrooli. Yhtäältä työ tarjoaa ekspertille materiaalia abstraktin tietonsa kartuttamiseksi ja teorioidensa vahvistamiseksi. Toisaalta ammattihenkilö kanavoi profession indeterminantin, kulttuurisia arvoja heijastelevan tiedon työn kautta objektiivisten ja subjektiivisten ongelmien ratkaisuksi.

1.3 Toimivaltavaatimus

Abbottin professioiden järjestelmä perustuu ammattiryhmien kamppailuun toimivallasta. Kamppailu koostuu toimivaltavaatimuksista (claims to jurisdiction), joilla ammattiryhmät pyrkivät kuvaamaan subjektiivisia ilmiöitä oman käsitteistönsä kautta ja vahvistamaan sosiaalista kontrolliaan ilmiötyypistä.²⁰⁴ Malliin voidaan hyvin lisätä Borehamin kuvaus profession rakenteesta, jossa indeterminantin tiedon eräs funktio on juuri rajata – ja olla rajaamatta – toimivaltaa tarkasti, jotta professio voi laajentaa ja sopeuttaa sitä parhaaksi näkemällään tavalla.²⁰⁵

Professiot valtaavat toimivaltoja muilta ammattiryhmiltä, sillä vapaana olevia toimivalta-alueita ei ole. Kyseessä on ammattiryhmän abstraktin tietojärjestelmän uudelleenkalibrointi siten, että toiselle professionle kuulunut tehtävä, esimerkiksi epileptikon hoito, kuvataan luontevaksi osaksi valtaavan ammattiryhmän toimivaltaa. Uudelleenkalibrointi voidaan toteuttaa redusoimalla ilmiö osaksi professionle jo kuulunutta toimivaltaa, toisin sanoen, ilmiö diagnosoidaan valtaavan profession työkaluilla. Toimivaltavaatimus voidaan esittää myös kielikuvien keinoin, jolloin ammattiryhmä ulottaa omat abstraktit mallinsa koskemaan hallittavaa ilmiötä päättelyn avulla. Kolmas mahdollinen keino on antaa käytännönläheinen vastaus esiintyviin ongelmiin näyttämällä, että valtaavan profession hoitokeinot ovat tehokkaita ongelman ratkaisemiseksi.²⁰⁶ Jatkaen edellä esitettyä esimerkkiä, epileptinen kohtaus selitetään aivojen sähköimpulssien poikkeamaksi²⁰⁷, joka luontevasti kuuluu neurologian tutkimus- ja hoitokenttään ja siten lääkäriprofession toimivallan piiriin.

²⁰³ Abbott: *The System of Professions*, supra viite 187, ss. 35–55.

²⁰⁴ Abbott, Andrew: “Jurisdictional Conflicts: A New Approach to the Development of the Legal Professions”, *American Bar Foundation Research Journal*, vol. 187, 1986, ss. 190, ja Abbott: *The System of Professions*, supra viite 187, s. 79.

²⁰⁵ Boreham: *Indetermination*, supra viite 189, s. 697.

²⁰⁶ Abbott: *The System of Professions*, supra viite 187, ss. 86, 98–101.

²⁰⁷ Kälviäinen: *Aikuinen ja epilepsia*, supra viite 201, ss. 5–7.

Esimerkissä yhdistyy kaikki kolme valtaustekniikkaa. Yhtäältä redusoimalla epilepsian osaksi neurologiaa, joka on yksi lääkäriprofession erikoisaloista, lääketiede ottaa haltuunsa epilepsian sosiaalisen kontrollin. Toisaalta lääketiede myös esittää näyttöä hoitokeinojensa tehokkuudesta epileptikkojen terveydentilan kohenemiseen vedoten. Näiden lisäksi lääketiede on laatinut abstraktista tiedostaan mallin, jonka mukaan epilepsia johtuu poikkeavista sähköimpulsseista, ja siten kaapannut epilepsian myös tällä kielikuvien tasolla itselleen. Näin esimerkiksi uskonnolliset selitykset epilepsiasta syntisen elämän kutsumana paholaisen vitsauksena²⁰⁸ ja papiston ammattikunta, saivat väistyä nykykulttuurin arvoja paremmin artikuloivan lääketieteen tieltä. On kuitenkin huomattava, että vaikka toimivallan kaappaus sisältää usein pyrkimyksen jonkin ongelman tai ongelmakentän täydelliseen hallintaan, näin ei aina tapahdu. Abbott mainitsee esimerkkinä tuloverotuksen, joka Yhdysvalloissa on jaettu lakimieskunnan ja tilintarkastajien toimivaltoihin.²⁰⁹ Tällaisia sopimuksia tai toimivallan rajauksia useamman eri profession välillä löytyy muitakin, ja niiden muodot vaihtelevat asiantuntijaneuvonnasta tosiasialliseen toimivallanjakoon.²¹⁰

Toimivaltavaatimuksen sisällön ohella merkitystä on sillä, millä foorumilla valtaus perustellaan. Vaatimuksella ammattiryhmä pyytää yhteisöä tai yhteiskuntaa tunnustamaan ammattiryhmän kognitiiviset ja tiedolliset rakenteet antamalla sille yksinoikeuden kyseessä olevien ilmiöiden käsittelyyn. Vaatimuksella voidaan pyrkiä vaikuttamaan kolmeen eri yleisöön – oikeusjärjestykseen, yleiseen mielipiteeseen tai työyhteisöön. Ammattiryhmä pyrkii valtaamaan tavoitellun toimivallan esimerkiksi vaikuttamalla lainsäädäntöön. Saavutetun muodollisen toimivallan murtaminen on hankalaa, sillä uusi toimivaltavaatimus tarvitsee lähtökohtaisesti menestyäkseen vahvan poliittisen tuen, joka konkretisoituu esimerkiksi formaalis-oikeudellisena lainsäädäntövaatimuksena. Yleiseen mielipiteeseen vaikuttaminen on helpompaa, ja usein erilaiset julkaisut, ammattiryhmien poliittiset ohjelmat tai muu materiaali onkin suunnattu laajalle yleisölle. Yleisen mielipiteen tuki on tyypillisesti muodollis-oikeudellisen toimivallan tunnustamisen perustana. Edellisistä yleisöistä poikkeava toimivaltavaatimusten vaikutuskenttä on Abbottin termin ”työpaikka”. Teoreettinen toimivaltavaatimuksen käsite vaihtuu työpaikalla eräänlaiseksi assimilaatioksi, jossa eri ammattiryhmät työskennellessään jatkuvasti keskenään imevät vaikutteita toisistaan ja alkavat suorittaa toisilleen kuuluvia työtehtäviä. Työyhteisön sisällä koetaan,

²⁰⁸ Nakken, Karl O.: *Epilepsi og Religion*, Tidsskrift for Den Norske Legeforening, nr. 13–14, 2011, s. 1294. (saatavilla osoitteessa: <http://tidsskriftet.no/pdf/pdf2011/1294-7.pdf>, viitattu. 13.3.2015)

²⁰⁹ Abbott: *Jurisdictional Conflicts*, supra viite 204, ss. 191.

²¹⁰ Abbott: *The System of Professions*, supra viite 187, ss. 69–77.

että toimivaltarajat ovat melko häilyviä, eikä toimivaltoja pidetä enää yksinomaisina. Maallikkoja kohtaan toimivallat esitetään kuitenkin hyvin tarkkarajaisina, jotta keskenään hyvin toimivat ammattiryhmät saisivat pitää jaetun toimivaltansa ilman muiden ammattiryhmien valtausyrittäjiä.²¹¹

Abbottin järjestelmässä on siis kyse ryhmistä, jotka työn ja abstraktin tiedollisen rakenteen kautta vakiinnuttavat asemansa muiden ammattiryhmien joukossa, tai laajentavat valtaansa muiden kustannuksella. Profiisit toimivat nimenomaan vuorovaikutuksessa keskenään, eivätkä tyhjiöissä, joissa jokaiselle olisi oma muista ammattiryhmistä ja intresseistä riippumaton lineaarinen kehityskaarensa. Profiisoiden keskinäinen kamppailu toimivallasta toimii moottorina jatkuvalle ammattiryhmien sisäiselle muutokselle, jossa pyrkimyksenä on vahvistaa toimivallan yksinomaisuutta ja laajentaa toimivallan piiriä. Institutionalisoituneet, pitkään voimassaolleet ja hyvin perustellut toimivaltarajaukset saavat samankaltaisen luonteen kuin Foucault'n hegemoniset tietojärjestelmät, jotka selittäessään ympäröivää todellisuutta rajaavat myös ne ainoat kysymykset, joita siitä voi esittää.²¹²

Psykiatria pyrki rajaamaan toimivaltansa 1800-luvulla kolmella eri rintamalla. Ammattiryhmän toimintatavat vaihtelivat kilpailevista järjestelmistä riippuen lääketieteestä hallinnollisiin ja moraalis-juridisiin toimivaltavaatimuksiin. Aikaisemmissa luvuissa esitetyn mukaisesti, somaattiseen lääketieteeseen verrattuna alienistit painottivat enemmän ihmisen mentaalista ja moraalista puolta. He edellyttivät erityisen koneiston – mielisairaalalaitoksen – luomista, joka mahdollistaisi hullujen hoitamisen ja parantamisen mahdollisimman tehokkaasti. Näissä laitoksissa juuri alienisteilla olisi luonnollisesti merkittävin rooli ja ylin päätäntävalta. Tämä ilmensi pyrkimystä vallata somaattiselta lääketieteeltä eräs osa-alue psykiatrian profession toimialueen piiriin kuuluvaksi. Mielisairaalalaitoksen avulla rajaa vedettiin myös yleiseen hallinto- ja kontrollikoneistoon. Psykiatria kaappasi hullujen hallinnoinnin itselleen nojaten aikakauden sosiaalis-rationaaliin ihanteisiin ja perustelemalla toimivaltansa lääketieteeseen vedoten. Kolmas rintamalinja sijaitsi psykiatrian ja juridiikan välissä, jossa interdisiplinäärinen kilpailu oli näkyvässä roolissa muun muassa rikosoikeudellisen vastuun arvioinnissa. Valistuksenjälkeiset prosessuaaliset muutokset rikosoikeudessa avasivat tilan psykiatrisille argumenteille sekä Englannissa että Ranskassa.

²¹¹ *Ibid.* ss. 59–68.

²¹² Foucault: *Power/Knowledge*, *supra* viite 190, ss. 82–85.

2. Asiantuntijat rikosprosessissa

Muinaisissa yhteisöissä lääketieteen, uskonnon ja juridiikan rajapinta oli häilyvä, ja nykyään irrallisilta tuntuvat tieteenalat olivat kietoutuneet toisiinsa.²¹³ Tiedetään, että lääketieteen eksperttejä kuultiin oikeudessa jo huomattavasti ennen roomalaisen oikeuden kodifikaatioita esimerkiksi Egyptissä. Samoin juutalaisessa perinteessä lääketieteen asiantuntijoita hyödynnettiin jo 300–400-luvuilta lähtien. Roomalaisen oikeuden myötä myös muita asiantuntijoita alettiin kuulla teknisten kysymysten selvittämiseksi. Imperiumin hajottua asiantuntijoiden käyttö prosesseissa väheni, ja vasta roomalais-kanonisen oikeuden renessanssin myötä jumalantuomiot ja monet muut uskonnolliset elementit väistyivät rikosprosessista sekä mantereella että Englannissa.²¹⁴

Vaikka asiantuntijoita oli kuultu jo aikaisemmin erilaisissa siviili- ja perheoikeudellisissa asioissa, ei heillä yksittäistapauksia lukuun ottamatta ollut merkittävää asemaa sen paremmin mannermaisessa kuin englantilaisessakaan systeemissä. Asiantuntijoita alettiin hyödyntää täysimääräisesti sekä roomanis-germaanisessa että common law-prosessissa vasta 1700-luvun lopulta lähtien. Ennen kaikkea kyse oli lääketieteellisistä asiantuntijatodistuksista.

2.1 Englanti

Englantilaisessa järjestelmässä lääketieteen asiantuntijoiden roolin muutos liittyi adversariaalisen prosessin kehitykseen. Koska varhainen rikosprosessi ei tuntenut tiukkoja todistussääntöjä, todisteiden arviointi oli vähäistä eikä perusteluja tuomioille annettu.²¹⁵ Jos asiaan liittyi monimutkaisia teknisiä seikkoja, tuomioistuimella oli kaksi mahdollisuutta asiantuntijoiden käyttöön. Valamiehistö saatettiin koota oman alansa asiantuntijoista tai tuomioistuin saattoi kutsua asiantuntijan lausumaan jostain teknisestä asiasta. Näyttöä siitä, että asiantuntijoita käytettiin esimerkiksi hoitovirheasioissa, on jo 1200-luvulta ja vuonna 1554 eräs tuomari painotti, että asiantuntijatiedon hyväksikäyttö on yleinen, hyvä ja kunnioitettava piirre englantilaisessa järjestelmässä. Asiantuntijan rooli erosi kuitenkin huomattavasti siitä, minkälaisena me sen tunnemme. Heidän tehtävänään oli antaa tuomioistuimelle neuvoja teknisistä kysymyksistä, mutta he eivät tuottaneet valamiehistön

²¹³ Swanepoel, Magdaleen: *The Development of the Interface Between Law, Medicine and Psychiatry: Medico-Legal Perspectives in History*, Potchefstroom Electronic Law Journal, vol. 12, 2009, ss. 126–127.

²¹⁴ Taylor: *A Comparative Study of Expert Testimony*, supra viite 3, ss. 184–185.

²¹⁵ Landsman: *Of Witches, Madmen, and Products Liability*, supra viite 89, s. 134.

arvioitavaksi tarkoitettua todistusmateriaalia tai ottaneet kantaa osapuolten väitteisiin.²¹⁶ Valamiehistön tehtäväksi jäi edelleen arvioida väitteiden totuudellisuus.²¹⁷

Adversariaalisen prosessin yleistyttyä pääasialliseksi rikosprosessimuodoksi 1780-luvulta tultaessa, asiantuntijan rooli alkoi vastata sen nykyistä muotoa, asiantuntijatodistelua. Siirtymä tuomioistuimen neuvonantajasta oikeudenkäynnin osapuolten todistajaksi liittyi common law -järjestelmän laajempaan muutokseen, jossa asianajajien käyttö ja todistajien kuulustelu alkoi olla merkittävä osa tuomioistuimenettä.²¹⁸ Tieteellinen rationalismi sai merkittävän roolin päivittäisessä rikosoikeudenhoidossa, kun molemmat osapuolet marsittivat empiirisiin tutkimuksiin vetoavia asiantuntijoita todistamaan puolestaan.²¹⁹ Landsman kuvaa muutosta ”asiantuntijoiden kamppailuksi”, jossa osapuolten todistajat alkoivat käydä tieteellistä debattia tuomioistuimissa, mikä puolestaan johti muun muassa lääketieteellisen argumentaation ja todistelun hiomiseen parempien oikeudellisten lopputulosten toivossa. Tämä todistelumalli, jossa ristikuulustelu ja vertailtavat asiantuntijatodistukset ovat menettelyn keskiössä, on voimassa edelleen.²²⁰

2.2 Ranska

Ranskalaisessa oikeusjärjestelmässä asiantuntijatodistelun lisääntyminen liittyi legaalista todistusteoriasta luopumiseen ja tuomarin rinnalla toimivan valamiesjärjestelmän käyttöönottoon. Vuoden 1808 rikosprosessisääntöön sisällytettiin tutkintavaiheen salainen luonne, johon kuului muun muassa oikeusavun epääminen epäillyltä kuulusteluvaiheessa. Epäily ei kuulustelujen yhteydessä myöskään saanut tietoonsa syytteen sisältöä, syytettä tukevia todisteita ja muita tapaukseen liittyviä asiakirjoja, ellei tutkiva tuomari paljastanut niitä. Esitutkintavaiheeseen tehtiin merkittäviä muutoksia vasta 1800-luvun loppupuolella, ja syytetyt asema paranikin lähinnä *cour d’assizes*issa (ranskalainen rikostuomioistuin) järjestetyissä oikeudenkäynneissä.²²¹ Vallankumouksen yhteydessä laaditut lait mahdollistivat asianajajan käytön tuomioistuimessa ja antoivat syytetyille oikeuden saada tietoonsa syyttäjän esittämät todisteet.²²²

²¹⁶ *Ibid.* s. 134–5.

²¹⁷ Taylor: *A Comparative Study of Expert Testimony*, *supra* viite 3, s. 186.

²¹⁸ Landsman: *Of Witches, Madmen, and Products Liability*, *supra* viite 89, s. 139 ja Rudolph: *Common Law and Enlightenment*, *supra* viite 96, ss. 97–98.

²¹⁹ Rudolph: *Common Law and Enlightenment*, *supra* viite 96, ss. 98–101.

²²⁰ Landsman: *Of Witches, Madmen, and Products Liability*, *supra* viite 89, s. 140 ja 142. Mielenkiintoinen seikka on se, että puolustuksen asiantuntijat saivat yleensä palkkaa todistuksistaan, ja tämä saattoi johtaa jopa tulosten vääristelemiseen paremman puolustuksen toivossa (ks. s. 145).

²²¹ Garner, James W.: “Criminal Procedure in France”, *Yale Law Journal*, vol. XXV, 1916, ss. 257–258 ja 262.

²²² Ploscowe: *Development of Inquisitorial and Accusatorial Elements*, *supra* viite 41, ss. 377 ja 385.

Siviiliprosessissa oikeus asiantuntijan tekemään tarkastukseen oli kodifioitu jo vuoden 1667 siviiliprosessilaissa.²²³ Rikosoikeuteen ei kuulunut vastaavasti kodifioitua asiantuntijaelementtiä ennen vuoden 1808 rikosprosessisääntöä, jossa säädettiin syyttäjän velvollisuudesta käyttää apunaan lääketieteellisiä asiantuntijoita rikosten selvittämisessä erityisesti, jos kyse oli kuolemantapauksista. Asiantuntijoiden piti antaa vakuutus siitä, että heidän todistuksensa ja asiaa käsittelevät raporttinsa olivat heidän kunniansa ja omantuntonsa mukaisia.²²⁴ Ratkaisun tekevä tuomari oli jo aikaisemman järjestelmän piirissä voinut rikosta selvittäessään käyttää hyväksi asiantuntijatieta, sillä lähtökohtaisesti kaikki selvityskkeinot olivat hänen käytössään rajoittamattoman prosessuaalisen vallan takia. Asiantuntijatiedon puolueettomuudesta kuitenkin ei ollut takeita, sillä syytetyllä ei ollut välttämättä mitään mahdollisuutta ottaa kantaa asiantuntijan väitteisiin, ellei tutkiva tuomari päättänyt esitellä käyttämänsä asiantuntijan lausuntoja syytetylle tutkintaprosessin yhteydessä.²²⁵

Uuden menettelyn vastakkainasettelusta ja julkisuudesta johtuen syytetty saattoi nyt ottaa kantaa asiantuntijan esittämiin todisteisiin.²²⁶ Englantilaisesta järjestelmästä poiketen valamiehet ottivat ranskalaisessa rikosprosessissa syyllisyyskysymyksen ohella kantaa erilaisiin juridisiin ongelmiin. He arvioivat muun muassa sitä, oliko rikollinen teko tapahtunut ja oliko teon taustalla harkintaa. Oikeudellisiksi kysymyksiksi alkujaan kuuluneet tahallisuuden ja teon käsitteet tulivat maallikoiden harkinnan piiriin.²²⁷ Mahdollisuus lieventävien asianhaarojen huomioimiseen kodifioitiin 1810 rikoslakiin, ja vuoden 1832 muutoksen jälkeen valamiehillä oli syyllisyyskysymyksen ratkaistuaan velvollisuus harkita, sopisiko tapaukseen jokin rangaistuksen lievennysperuste.²²⁸ Valamiesten nojatessa ratkaisuisaan omaantuntoonsa asiantuntijatodistelusta tuli olennainen vakuuttamisen väline.

²²³ Engelmann, Arthur: *A History of Continental Civil Procedure*, Little, Brown, and Company, Boston, 1927, s. 719.

²²⁴ *Code d'Instruction Criminelle de 1808*, Osa I, art. 43–44. (saatavilla osoitteessa: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1929/code_1808_1.htm, viitattu 16.3.2015.)

²²⁵ ks. esim. Ploscowe: *Development of Inquisitorial and Accusatorial Elements*, *supra* viite 41, ss. 373–374, alaviite 6, jossa Ploscowe siteeraa Garraudia tuomarin rajoittamattomasta vallasta.

²²⁶ Taylor: *A Comparative Study of Expert Testimony*, *supra* viite 3, ss. 190–191.

²²⁷ Harris: *Murders and Madness*, *supra* viite 149, ss. 137–138.

²²⁸ Boyle, Herbert E.: “Extenuating Circumstances in French Law”, *the Juridical Review*, vol. 18, 1906–1907, s. 261.

3. Psykiatrinen asiantuntijatodistelu rikosprosessissa

3.1 Hulluus ja rikosprosessi

Hulluus liittyy perustavanlaatuisesti henkilökohtaisen rikosvastuun arviointiin, jonka alkuperä voidaan jäljittää kanoniseen oikeuteen, syntiin ja syyllisyyteen. Mäkinen ja Pihlajamäki esittävät, että syyllisyyden käsite linkittyy yleisempään yksilöllistymisen kulttuuriin, joka valtasi alaa keskiajan intellektuaalisessa elämänpiirissä. Myöhäisen keskiajan filosofis-juridisessa keskustelussa yksilön vapaa tahto oli henkilökohtaisen vastuun taustaehto, jonka puuttuessa rikoksentehtijää ei pitänyt rangaista.²²⁹

Yksittäistapauksissa tahdon selvittäminen ei tietenkään ollut helppoa eikä esimerkiksi legaalisen todistusteorian puitteissa siihen pyrittykään. Menettelyssä keskityttiin rikoksen ulkoisiin tunnusmerkistötekijöihin, sillä syytetyn mielenliikkeiden arviointi kuului vain Jumalalle.²³⁰ Luonnonoikeudella oli vahva sija esimerkiksi Ranskan vuoden 1670 rikossäännössä. Kommentaariteoksessaan Jousse toteaa, että esimerkiksi hulluus, alaikäisyys ja dementia anteeksiantoperusteina sulkevat pois rikosvastuun. Oikeuttamisperusteet puolestaan johdetaan suoraan luonnonoikeuden teeseistä.²³¹ Kuvaavaa on, että Jousse ei erittele hulluuden tai dementian luonnetta sen enempää. Hulluuden laadun arviointi jätettiin tuomioistuimen harteille, eikä tarvetta hulluuden teoreettisiin selityksiin ollut.

Mielentilan arvioinnin muutos sekä common law- että romaanis-germaanisessa prosessissa noudatteli samoja linjoja. Robinsonin mukaan hulluutta argumenttina käyttäneet puolustusstrategiat kehittyivät ja lisääntyivät samoihin aikoihin niin Ranskassa kuin Englannissakin. Menestyksellinen puolustus edellytti, että henkilö oli tehnyt syytteessä kuvatun teon ja toisaalta sitä, ettei syytetty ollut oman mielensä herra. Roomalaisesta oikeudesta peräisin ollutta termiä *non compos mentis* käytettiin kuvaamaan henkilöä, joka oli ”syyllinen tekoon, muttei harkintaan.” Tätä mieltä olivat muun muassa aikakauden merkittävimmät englantilaiset juristit, Edward Coke (1552–1634) mukaan lukien.²³² Blackstonen mukaan valamiesten tuli arvioida syytetyn väitetty hulluus, jos siitä oli

²²⁹ Mäkinen, Virpi ja Pihlajamäki, Heikki: *The Individualization of Crime in Medieval Canon Law*, Journal of the History of Ideas, vol. 65, nro. 4, 2004, esim. ss. 526 ja 542, 536, ks. myös Eigen: *Witnessing Insanity*, *supra viite* 112, ss. 35 ja 55.

²³⁰ Mäkinen ja Pihlajamäki: *The Individualization of Crime*, *supra viite* 229, ss. 540–542.

²³¹ Jousse: *Traité de la Justice Criminelle*, *supra viite* 16, vol. I, ss. 613–615, 622, 648–649.

²³² Robinson, Daniel N.: *Psychology and Law: Can Justice Survive the Social Sciences?*, Oxford University Press, 1980, ss. 32–36.

pienintäkään epäilyä, ja täydellinen ”idiotismi tai mielenvikaisuus” poisti syyllisyyden.²³³ Molemmista menettelyissä hulluutta pidettiin vielä 1700-luvulla näkyvänä ja selvänä asiana, jonka toteamiseen riitti maalaisjärki.²³⁴

Englantilaisessa rikosprosessissa ensimmäinen dokumentoitu vapautus mielentilan perusteella annettiin vuonna 1505. Eigenin mukaan hulluuden näkyvät ominaisuudet johtivat vapauttavaan tuomioon silloin, kun oli syytetyn ystävät ja läheiset todistivat riittävän vakuuttavasti hulluuden puolesta. Vain ”täydellinen ja kokonaisvaltainen hourailu” oli riittävä peruste syytetyn vapauttamiseksi.²³⁵ Englantilaisessa prosessissa kehitettiin niin kutsuttu ”villipetotesti”, jossa vapauttavan tuomion edellytyksenä oli, että syytetyn tuli käyttäytyä järjettömästi ja hallitsematta halujaan. Testi oli lähinnä epämuodollinen standardi, ja syytetyn onnistunut vertaaminen villipetoon riippui tapauskohtaisista elementeistä, eikä esimerkiksi lääketieteellisistä perusteluista.²³⁶ Robinson lainaa Tuomari Tracya, joka Coken analyysin mukaisesti määritteli oikeudellisesti relevantin hulluuden vuonna 1723 tapauksessa *Edward Arnold*:

*“It must be a man that is totally deprived of his understanding and memory, and that doth not know what he is doing, no more than an infant, than a brute or a wild beast”*²³⁷

Hulluus liittyi aina henkilön ymmärrykseen. Kyseessä ei ollut esimerkiksi tunnepohjainen häiriö tai jonkinlainen perverssi tahtotilan vääristymä. Hulluuden luonne pohjasi siten lockelaiseen kuvaukseen, joka väistämättä johti kokonaisvaltaisesti nyrjähtäneeseen kuvaan maailmasta yksilön aistiessa maailman johdonmukaisesti väärin. Vuoteen 1785 asti vain täydellinen hulluus riitti oikeudellisesti merkittävän hulluuden toteamiseen.²³⁸

Ranskassa voimassa olleen käytännön mukaan juridisesti relevantti hulluus liittyi vastaavalla tavalla lockelaiseen näkemykseen, jossa painotettiin väärin johtopäätösten tekemistä maailmasta ja kyvyttömyyttä ymmärtää asioita ihmiskunnan yhteisen ja yleisen

²³³ Blackstone: *Commentaries on the Laws of England*, supra viite 81, vol. IV, ss. 16–17.

²³⁴ esim. Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, ss. 163–164, Eigen: *Delusion in the Courtroom*, supra viite 176, ss.28–29 ja *Lesion of the Will*, supra viite 179, ss. 426 ja 428, ja Loughnan, Arlie: *Manifest Madness: Mental Incapacity in Criminal Law*, Oxford University Press, 2012, s. 140 ja Smith: *Trial by Medicine*, supra viite 167, s. 163.

²³⁵ Eigen: *Lesion of the Will*, supra viite 179, ss. 427 ja 430.

²³⁶ Loughnan: *Manifest Madness*, supra viite 234, s. 107.

²³⁷ Robinson: *Psychology and Law*, supra viite 232, s. 38.

²³⁸ Eigen: *Delusion in the Courtroom*, supra viite 176, ss. 31–33 ja 39.

elämäkokemuksen mukaisesti.²³⁹ Goldstein on osoittanut, että tekninen psykiatrinen tieto ei ollut merkittävässä asemassa rikosoikeusprosessissa ennen Georget'n manifestia, vaikka Napoleonin rikoslakeihin oli 1800-luvun alussa kodifioitu hulluuden vastuusta vapauttava luonne.²⁴⁰

Ennen kahdeksannellatoista vuosisadalla tapahtunutta merkittävää muutosta selvää oli se, että hulluuden monipiirteisillä kasvoilla oli yksi yhdistävä tekijä – ne olivat kaikkien nähtävissä.

4. Mielisairaus puolustuksena - tapauksia

Uudet psykiatriset teoriat alkoivat näkyä sekä ranskalaisessa että englantilaisessa rikosprosessissa asianajajien vedotessa ymmärryksen hajoamisen sijasta monomaniaan sekä moraaliseen ja impulsiiviseen hulluuteen.²⁴¹ Eigenin mukaan lääketieteellisen todistelun määrä kuusinkertaistui Old Baileyn rikostuomioistuimessa vuosien 1825–1843 välillä (lukuun kuuluneeseen myös muu kuin psykiatrinen todistelu).²⁴² Kun huomio suunnattiin lunaatikon ulkoisesta käyttäytymisestä ja habituksesta mielisairaaseen sisäiseen maailmaan, maallikoiden välineet eivät enää riittäneet mielentilan arviointiin. Foucault'n mukaan kyse ei ollut rikosoikeudellisen vastuun uudelleenmäärittelystä, vaan oikeusprosessissa käsiteltävän asian ja rangaistuksen kohteen vaihtumisesta. Oikeudellisen diskurssin keskiöön tuli tehdyn teon sijasta ”vaarallinen yksilö” ja oikein mitoitettu rangaistus.²⁴³

Vaarallinen yksilö konstruointiin henkilöhistorian kautta. Käyttäytymismallit ja tavat, jotka osoittivat poikkeavuutta, tuotiin esiin asiantuntijoiden lausunnoissa. Niiden perusteella luotiin kuvat rikoksesta ja rikollisesta, jotka olivat olemassa jo ennen varsinaista tekoa. Samalla tekijä irrotettiin oikeuden piiristä ja liitettiin tieteen, psykiatrian, dominoimaan kenttään.²⁴⁴ Rangaistuksen tuli puolestaan vastata tätä siirtymää. Koska vastuu teosta saattoi sulkeutua pois mielisairaudesta takia, rangaistuksen varoittava, moraalinen merkitys

²³⁹ Fodéré, F.E.: *Traité de Médecine Légale et d'Hygiène Publique ou de Police de Santé*, vol.1, Pariisi, 1813, ss. 183–184. ks. kirjallisuudesta: Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, ss. 163–164.

²⁴⁰ Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, ss. 163–165.

²⁴¹ ks. esim. Eigen: *Lesion of the Will*, *supra* viite 179, s. 431, Smith: *Trial by Medicine*, *supra* viite 167, ss. 90–103, Rafter, Nicole: “The Unrepentant Horse-Slasher: Moral Insanity and the Origins of Criminological Thought”, *Criminology* Vol. 42, nro 4, 2004, s. 994, Loughnan: *Manifest Madness*, *supra* viite 234, esim. ss. 46 ja 143, Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, ss. 162–169, ja “Professional Knowledge and Professional Self-Interest: The Rise and Fall of Monomania”, *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 21, 1998, ss.389–391.

²⁴² Eigen: *Delusion in the Courtroom*, *supra* viite 176, s. 26.

²⁴³ Foucault: *About the Concept of the "Dangerous Individual" in 19th-Century Legal Psychiatry*, *supra* viite 140, ss. 8–9 ja Castel: *The Regulation of Madness*, *supra* viite 108, s. 149.

²⁴⁴ Foucault, Michel: *Abnormal: Lectures at the Collège de France 1974–1975*, edit. Marchetti, Valerio & Salomoni, Antonella, käänt. Burchell, Graham, Picador, New York, 2003, ss. 20–21 ja 24–25.

ankkuroitui vahvemmin sopimusyhteiskunnan pelisääntöjä rikkovaan tekijään teon sijasta. Tällaista rangaistusta ei pantu toimeen oikeuslaitokselle tutuissa instituutioissa – vankilassa tai hirttolavalla – vaan parantamisen ja hoitamisen ideologiaa edustavassa mielisairaalassa.²⁴⁵ Rangaistusfunktiota toteuttaessaan psykiatrian ammattikunta ja toisaalta oikeuslaitos voidaan nähdä eräänlaisen durkheimilaisen rangaistusteorian edistäjinä. Rangaistus suunnataan varoittavana esimerkkinä ja moraalialia vahvistavana rituaalina pääasiassa ulkopuoliselle yleisölle tuomitun kärsimyksen kautta.²⁴⁶

4.1 Hadfield

Englannissa ensimmäinen uuden paradigman mukainen tapaus, jossa puolustus rakennettiin osittaisen hulluuden varaan, oli vuonna 1800 käyty *Hadfieldin* maanpetturuusoikeudenkäynti. Hadfield oli entinen sotilas, joka ansiokkaasta palvelustaustastaan huolimatta ampui harhojen vallassa kohti kuningas Yrjö III:tä tähän kuitenkaan osumatta. Oikeudenkäynnissä Hadfieldiä edustamaan määrättiin asianajaja Thomas Erskine (1750–1823), joka kutsui niin kirurgeja kuin yhden alienistinkin todistamaan asiakkaansa mielenvikaisuuden puolesta.²⁴⁷ Erskine haastoi vallalla olleen oikeudellisesti merkittävän hulluuden käsitteen osoittamalla, että vain ”täydellinen idiootti” täytti villipetotestin vaatimukset. Puolustuksen mukaan Hadfieldin hulluus oli kuitenkin juridisesti relevantti seikka, sillä harhat, joista hän kärsi, olivat syynä oikeudenvastaiseen hyökkäykseen. Erskinen kutsuman psykiatrin, Bethlemissä työskennelleen tohtori Crichtonin (1763–1856) mukaan Hadfield vastasi järkevästi kysymyksiin jokapäiväisistä asioista, mutta harhojen kohteesta puhuttaessa hänen vastauksensa olivat mielettömiä. Valamiehet totesivat Hadfieldin tuomarin ohjeistuksesta syyttömäksi ja kuolemantuomion sijasta Hadfield tuomittiin pidettäväksi säilössä määräämättömän ajan.²⁴⁸ Vain neljä päivää Hadfieldin oikeudenkäynnin jälkeen *chancellor of justice* esitteli parlamentille lakiehdotuksen, joka säänteli sekä eräitä maanpetosoikeudenkäyntejä että mielenvikaisten rikollisten säilöissäpitoa syyttömäksi julistamisen jälkeen (*Criminal Lunatics Act 1800*). Laki

²⁴⁵ *Ibid.* ja Castel: *The Regulation of Madness*, supra viite 108, ss. 204.

²⁴⁶ ks. esim. Garland, David: *Punishment and Modern Society: A study in Social Theory*, The University of Chicago Press, 1990, ss. 42–44.

²⁴⁷ Ormrod, Sir Roger: “The McNaughton Case and its Predecessors”, edit. West, Donald J. & Walk, Alexander: *Daniel McNaughton: His Trial and Aftermath*, Headley Brothers Ltd, Kent, 1977, ss. 5–6.

²⁴⁸ Walker, Nigel: *Crime and Insanity in England - Volume I: The Historical Perspectives*, Edinburgh University Press, 1968, ss. 76–77 ja Smith: *Trial by Medicine*, supra viite 167, s. 21, Eigen: *Witnessing Insanity*, supra viite 112, ss. 50–52.

saatettiin voimaan heinäkuun alussa ja sen katsottiin koskevan retroaktiivisesti myös Hadfieldiä, jolle lakimuutos merkitsi loppuelämän viettämistä Bethlemin mielisairaalassa.²⁴⁹

Ero ymmärrystä vailla olevaan villipetoon on selvä. Vain uusimmasta psykiatrisesta tiedosta perillä oleva mielisairaalan lääkäri saattoi todistaa, että muutoin rationaalisesti käyttäytynyt Hadfield oli tosiasiallisesti hullu, joka ei voinut säädellä käyttäytymistään harhojen ottaessa hänestä vallan. Valamiesjärjestelmän funktiosta johtuen kyse ei kuitenkaan ollut lääketieteen automaattisesta sovellettavuudesta, vaan valamiesten tuli kuunnella asiantuntijoita ja todistajia ja sen jälkeen muodostaa ratkaisunsa.²⁵⁰ Bethlemin lääkäriillä oleva esoteerinen tieto oli peräisin lääketieteellisistä tarkkailun, toiston ja kategorisoinnin metodeista, jotka vastasivat aikakauden tieteenihanteita paremmin kuin maallikoiden yksinkertainen ymmärrys.²⁵¹ Psykiatria näyttäytyi uutena, progressiivisena ja rationaalisena tietojärjestelmänä, joka valaisi oikeuskäytännön ja lainopin sokeita kohtia tieteellisyydellään.²⁵² Hadfieldin tapauksessa myös valamiehistö taipui tälle kannalle. Common law -prosessin kannalta merkittävin englantilainen mielisairausoikeudenkäynti käytiin kuitenkin vasta 1843, jolloin pitkäikäiseksi osoittautuva (ja joissain Yhdysvaltojen osavaltioissa edelleen voimassa oleva) niin kutsuttu *insanity defense* muotoiltiin oikeuskäytännössä. *Daniel McNaughtonin* oikeudenkäynnissä psykiatrinen tieto ja oikeudelliset intressit kulminoituivat jo aikanaan kiistanalaiseen ratkaisuun, joka määritteli hulluuden asemaa common law-prosessissa 1900-luvulle asti.

4.2 McNaughton

Daniel McNaughton ampui kuolettavasti Englannin pääministerin Sir Robert Peelin, henkilökohtaista sihteerää Edward Drummondia, helmikuussa vuonna 1843. McNaughton kärsi epämääräisistä harhoista, joiden takia hän kuvitteli olevansa useiden tahojen muun muassa valtaapitävien ”Toryjen” vainoama. Asia eteni nopeasti ja jo kolmas maaliskuuta 1843 tapausta käsiteltiin Old Baileyn rikostuomioistuimessa.²⁵³ Syyttäjä vaati, että McNaughton tuomittaisiin lain mukaan murhasta ja vetosi muun muassa aikaisempaan *Ferrersin* tapaukseen, jossa tuomari Hale oli edellyttänyt täydellisen järjettömyyden toteamista, jotta vapauttava tuomio olisi voitu antaa. Syyttäjän mukaan mitään kategorista määritelmää juridisesti relevantille hulluudelle ei ollut, mutta samalla totesi, että ainakaan

²⁴⁹ Moran, Richard: “the Origin of Insanity as a Special Verdict: the Trial for Treason of James Hadfield (1800)”, *Law & Society Review*, vol. 19, 1985, s. 511 ja 513.

²⁵⁰ Smith: *Trial by Medicine*, supra viite 167, ss. 76–79.

²⁵¹ Eigen: *Lesion of the Will*, supra viite 179, s. 436.

²⁵² Rudolph: *Common Law and Enlightenment*, supra viite 96, ss. 111–112.

²⁵³ Ormrod: *The McNaughton Case and its Predecessors*, supra viite 247, s. 6.

”osittainen hulluus” ei voinut mahtua määritelmän sisään syytetyn tietäessä oikean ja väärän eron. Syytetyn mielentilaa ei voinut syyttäjän mukaan päätellä vain teosta itsestään ja sen mahdollisesta motiivittomuudesta, vaan huomiota tuli kiinnittää olennaisissa osin McNaughtonin luonteeseen ja hänen muuhun käyttäytymiseensä, joka tekoa lukuun ottamatta oli järkevää ja tavallista. Syyttäjä painotti, että tapauksessa ei ollut kyse lainopillisesta tulkinnasta vaan faktoista – siitä, oliko McNaughton mielenvikainen. Puheenvuoronsa lopussa syyttäjä vielä kehotti valamiehistöä kiinnittämään tarkkaan huomiota esitettyihin todisteisiin.²⁵⁴

Puolustusasianajaja Sir Alexander Cockburn (1802–1880) piti puolestaan häikäisevän ja kaunopuheisen puolustuspuheenvuoron, jossa hän sekä vetosi uusimpaan lääketieteelliseen tietotaitoon ja oikeudellisiin prejudikaatteihin että vaati valamiehiä kiinnittämään erityistä huomiota todisteisiin.²⁵⁵ Cockburn kutsuikin todistaja-aitioon kahdeksan lääketieteellistä todistajaa syyttäjän nojatessa lähinnä muihin McNaughtonin tunteneisiin henkilöihin. Cockburn haastoi maallikoiden käsityksen hulluudesta vetoamalla muun muassa edellä mainittuun Hadfieldin tapaukseen, jossa juridisen hulluuden määritelmä sai uudet puitteensa Erskinen lausahduksessa, jonka Cockburn luki sellaisenaan:

*”I must convince you, not only that the unhappy prisoner was a lunatic within my own definition of lunacy, but that the act in question was the **immediate unqualified offspring of this disease**”*²⁵⁶

Cockburnin mukaan tapauksessa oli kyse samankaltaisesta teosta, jossa teko itsessään oli seurausta McNaughtonin mielisairaudesta. Maallikoiden tai juristien tieto ei riittänyt mielentilan arviointiin, vaan vain asiaan vihkiytynyt lääkäri saattoi arvioida sairauden luonnetta mielen eri osa-alueiden ja aivotoiminnan monimutkaisuuden takia. Cockburn oli samaa mieltä syyttäjän kanssa siitä, että vain konkreettisen teon analysointi ei riittänyt ratkaisun perusteiksi, mutta syyttäjän näkemyksestä poiketen hän pyrki näyttämään teon epätyypillisessä ja järjettömässä valossa. Huomiota oli kiinnitettävä myös McNaughtonin muuhun käyttäytymiseen, joka tavallisuudestaan huolimatta poikkesi puolustuksen mukaan huomattavasti syyttäjän kuvailemasta järkevästä käytöksestä syytetyn pelätessä kuollakseen

²⁵⁴ The State Trials Report: *The Queen Against Daniel M’Naughton*, supra viite 1, ss. 14–21.

²⁵⁵ *Ibid.* ss. 30–56.

²⁵⁶ *Ibid.* s. 44. [Painotus lisätty LK]

tosiksi kuvittelemiaan vainoajia. Puolustus yhtyi syyttäjän näkemykseen kuitenkin siinä, että tapauksessa oli kyse faktojen eikä oikeudellisten väitteiden arvioinnista.²⁵⁷

Tapaus päättyi tuomarien keskeyttäessä käsittelyn sen jälkeen, kun puolustuksen kutsumat lääketieteelliset todistajat olivat antaneet todistuksensa. Bethlemin lääkäri Thomas Monro, Surreyn mielisairaaloiden lääkäritarkastaja Sir Alexander Morison ja Forbes Winslow, merkittävä brittiläinen alienisti, todistivat yhtäpitävästi McNaughtonin mielisairaudesta, eikä syyttäjällä ollut esittää tuomarien edellyttämää lääketieteellistä vastanäyttöä. Tämän jälkeen tuomarit neuvoivat valamiehistöä ratkaisemaan asian esitetyn näytön perusteella. Valamiehistö totesi McNaughtonin syyttömäksi murhaan, ja hänet siirrettiin loppuelämäkseen Bethlemin mielisairaalaan.²⁵⁸

Tapauksesta käy hyvin ilmi, miten lääketieteellinen tieto vaikutti sekä teon ja että tekijän arviointiin. Elämässään muuten kohtuullisesti pärjännyt McNaughton näyttäytyi lääkärien todistelun valossa mielenvikaisena, jonka sairauden ”kruunasi”²⁵⁹ murhanhimoinen ja hallitsematon impulssi. Niin syyttäjän kuin puolustuksenkin henkilötodistelu painotti sitä, että McNaughton oli muuten viettänyt melko tavallista elämää; hän oli tehnyt töitä, tutustunut ihmisiin ja opiskellutkin. Ratkaisu nostatti niin juridisten kuin yhteisöllistenkin vastalauseiden ryöpyn, jonka seurauksena syntyivät niin kutsutut ”McNaughtonin säännöt”. Tämä juridis-psykologinen testi puolestaan kohtasi psykiatrien ankaran vastustuksen doktriinin palatessa lockelaisiin, ymmäryksen ja oikeudenvastaisuuden kriteereihin modernien psykiatristen teorioiden kustannuksella.²⁶⁰

Tutkimukseni kannalta merkitystä ei ole sillä, miten säännöt tai vastuukysymykset määräytyivät McNaughtonin tapauksessa tai siitä eteenpäin. Olennaista on, että vaikka psykiatrisen tiedon painoarvosta rikosoikeusprosessissa kiisteltiin vielä McNaughtonin jälkeenkin (ja edelleen), oli selvää, että viimeistään McNaughtonin tapauksessa psykiatrinen kieli vakiinnutti paikkansa englantilaisessa rikosprosessissa juridisten mekanismien kautta oikeudellisten väitteiden rinnalla.

²⁵⁷ *Ibid.* ss. 33–34, 41–55.

²⁵⁸ *Ibid.* ss. 66–73.

²⁵⁹ *Ibid.* ss. 67.

²⁶⁰ ks. esim. Walker: *Crime and Insanity in England*, *supra* viite 248, ss. 100–102, Bartlett, Peter: “Legal Madness in the 19th Century”, *Social History of Medicine*, vol. 14, 2001, ss. 115–116, Smith: *Trial by Medicine*, *supra* viite 167, ss. 15–16,

4.3 Pierre Rivière

Myös Ranskassa käytiin 1800-luvun alussa yhteiskuntaa kuohuttaneita rikosoikeudenkäyntejä, joissa puitiin syytetyn mielentilaa ja teon motiivia. Suurta huomiota saivat muun muassa kriminaalipsykiatrian klassikoiksi nousseet Légerin, Lecouffin ja Papavoinen tapaukset, joille Georget omisti merkittävän monomaniaa tutkivan teoksensa ja joiden synnyttämää reaktiota esimerkiksi Goldstein on käsitellyt kattavasti.²⁶¹ Foucault ja hänen kumppaninsa kokosivat erään tällaisen tapauksen kaikki löytämänsä oikeudelliset ja lääketieteelliset dokumentit yksiin kansiin²⁶², ja käytän tätä koonnosta kuvaamaan ranskalaista prosessia, jossa psykiatria sai oman tilansa. En käy tässä läpi Foucault'n ja muiden teoreettisia analyysejä, vaan olen valinnut materiaalin sen laajuudesta johtuen ja käytän *Pierre Rivière* tapausta vain esimerkkinä rikosprosessista.

Pierre Rivière oli maanviljelijän poika, joka kesäkuussa 1835 tappoi raa'asti äitinsä, siskonsa ja veljensä. Tekonsa jälkeen hän poistui paikalta ja hänet saatiin kiinni noin kuukauden päästä.²⁶³ Alkuvaiheen kuulusteluissa Rivière tunnusti murhat, mutta vetosi hulluuteen kertoen, että hän oli tappanut perheenjäsenensä Jumalan vaatimuksesta. Kuulustelujen edetessä Rivière kuitenkin perui aikaisemman kertomuksensa taivaallisesta johduksesta ja kertoi, että hän teki murhat, jotta hänen isänsä vapautuisi julman ja piinaavan vaimonsa ikeestä. Asiaa tutkiva tuomari pyysi Rivièreä kirjoittamaan ylös kaiken mitä muisti tapahtumaan johtaneista seikoista. Hämmästykseseen hän sai Rivièreiltä, jota muuten pidettiin idioottina ja mielipuolena, laajat muistelmat, joissa kuvattiin pienintäkin yksityiskohtaa myöten kaikki hänen äitinsä isälleen aiheuttamat vaivat ja hankaluudet. Tapaus eteni vangitsemiskäsittelyyn, jossa Rivière vangittiin odottamaan varsinaista oikeudenkäyntiä.²⁶⁴

Syyttäjä hankki lääketieteellisen asiantuntijan tutkimaan Rivièren mielentilaa sillä välin, kun tätä pidettiin vangittuna. Lääkäri Bouchard tuli siihen tulokseen, ettei vankia voinut pitää mielisairaana, vaan teot johtuivat ”hetkellisestä kiivastumisesta, jonka hänen isänsä

²⁶¹ Georget: *Examen Medical des Procès Criminels*, supra viite 181, ks. kirjallisuudesta myös: Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, ss. 164–166, 179–184 ja *The Rise and Fall of Monomania*, supra viite 241, ss. 390 sekä Foucault, Michel: “Foreword”, *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, Foucault, Michel edit., käänt. Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, s. viii.

²⁶² Foucault: *Foreword*, supra viite 261, ss. xii–xiv.

²⁶³ “Dossier”, *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, Foucault, Michel edit., kääntäjä: Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, ss. 3 & 14

²⁶⁴ *Ibid.* referaatti sivuista ss. 19–50.

kärsimykset aiheuttivat hänessä.”²⁶⁵ Rivière asetettiin syytteeseen vakaan harkinnan perusteella tehdystä murhasta, ja syytteessä todettiin, että hän ei älykkyydestään johtuen pystynyt pitämään yllä kuvaa aikaisemmasta mielisairausesityksestään.

Puolustusasianajaja, Maître Bertauld, hankki myös lääkärin lausunnon syytetystä. Lääkäri Vastel tuli Bouchardiin nähden vastakkaiseen lopputulokseen Rivièren mielentilasta ja totesi, että teko oli suora seuraus syytetyn kärsimästä sairaudesta. Vastel totesi arviossaan, että kyse oli monomaniasta. Vastelin mukaan huomattavaa oli, että Rivière johti loogisesti rakentuvat perustelut teolleen; kyse ei ollut vain murhanhimoisesta impulssista, vaikka Rivièreltä puuttui ”mentaalinen vapaus.”²⁶⁶

Tapaus eteni rikostuomioistuimeen, jossa asian ratkaisivat ranskalaisen järjestelmän mukaisesti tuomari ja kaksitoista valamiestä. Aikakausilehtien mukaan Vastel ja Bouchard olivat käyneet kiivasta keskustelua Rivièren mielentilasta tuomioistuimessa, ja asian ratkaiseva tuomari oli joutunut kutsumaan prosessuaaliseen valtaansa nojaten useita asiantuntijoita lisää, jotta asiasta olisi saatu selvyys. Kolme lääkäriasiantuntijaa puhuivat Rivièren mielisairaudesta puolesta ja kolme taas olivat sitä mieltä, että Rivière oli kyllin terve ymmärtääkseen tekonsa oikeudenvastaisuuden. Myös tapausta seurannut yleisö oli mielipiteiltään jakaantunut. Valamiehet tulivat puolestaan yksimielisesti siihen tulokseen, että Rivière oli syyllinen, mutta kuusi kahdestatoista oli sitä mieltä, että asiassa olisi pitänyt huomioida mielenvikaisuus lieventävänä asianhaarana. Rivière kuitenkin tuomittiin kuolemaan.²⁶⁷

Ranskalaiseen järjestelmään kuului kaksi muutoksenhakuväylää tuomion langettamisen jälkeen. Yhtäältä muutosta voitiin hakea valituksella ylempään tuomioistuimeen, joka käsitteli uudelleen oikeuskysymyksen. Rivière valitti, mutta valitus ei menestynyt. Toisaalta myös kuninkaaseen saatettiin vedota lievennyksen toteuttamiseksi, ja lopulta kymmenen valamiehen joukko lähettikin vetoituksen, johon liitettiin muun muassa, Esquirolin, Orfilan ja Leuretin, aikansa arvostetumpien mielen lääkäreiden, yhtäpitävä arvio Rivièren

²⁶⁵ Dr. Bouchardin arvio kirjassa *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, Foucault, Michel edit., kääntäjä: Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, s. 124.

²⁶⁶ Dr. Vastelin arvio kirjassa: *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, Foucault, Michel edit., kääntäjä: Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, ss. 124–125, 130–131 ja 135.

²⁶⁷ Foucault, Michel edit.: *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, käänt.: Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, ss. 145–146.

mielisairaudesta. Kuningas hyväksyi vetoimuksen, ja Rivièren tuomio lievennettiin elinkautiseksi vankeudeksi.²⁶⁸

Tapauksessa kuvastuu hyvin 1800-luvun ranskalaisen rikosprosessin luonne. Yhtäältä menettelyyn kuuluu sen salainen ja rajoittunut osa, jossa tutkiva tuomari kuulustelee Rivièrää ilman asianajajaa.²⁶⁹ Toisaalta materiaaleista kuvastuu myös varsinaisen rikosoikeudenkäynnin vastakkaisuus, jossa sekä syyttäjä että puolustus esittävät todisteita ja kutsuvat todistajia puhumaan kantojensa puolesta, ja jossa niin tuomarin prosessinohjauksella kuin valamiesten harkinnallakin on merkittävä sija.²⁷⁰ Lieventävien asianhaarojen doktriini raivasi prosessiin tilan lainopin ulkopuoliselle asiantuntijapuheenvuoroille, jotka tapauksessa nojasivat lääketieteeseen perustuvaan, somaattis-psykiatriseen asiantuntijatietoon. Molempien osapuolten vedotessa arvostettuihin lääkäreihin valamiesten oli vapaan todisteidenharkinnan ja henkilökohtaisen vakuuttuneisuutensa piirissä arvioitava, mikä tapauksessa oli oikeudenmukainen ratkaisu.

Asiantuntijoiden erimielisyys valaisee hyvin professionalisoituvan psykiatrian sisäistä keskustelua. Bouchardin arvion mukaisesti hetkellinen kiivastuminen, tai ”ylinnostuminen”²⁷¹ ei riittänyt vastuusta vapauttavaksi mielisairaudeksi. Vastel puolestaan vetoaa oppeihin monomaniasta, mutta silti painottaa tapaa, jolla Rivière johtaa loogisesti tekonsa vääristä alkupremisseistä²⁷² – lockelaisen hulluuden määritelmä ei ole tästä kaukana. Alansa arvostetuimmat asiantuntijat Esquirol, Leuret ja Orfila, yhtyivät Vastelin kantaan käyttämättä jo kiistanalaista termiä monomania, ja painottivat sitä, ettei täydellinen järjettömyys ollut oikeudellisesti relevantin hulluuden edellytys.²⁷³

Foucault’n mukaan rikostuomioistuin toimi kolmen asiaan liittyvän epistemologisen kysymyksen foorumina: mitkä olivat tapauksen faktiset sekä näkemykselliset ja tieteelliset totuudet?²⁷⁴ Mielestäni faktisessa totuudessa oli kyse tapahtuneista tosiseikoista ja Rivièren mielentilasta - mikä sai köyhän maanviljelijän pojan murhaamaan sukulaisensa?

²⁶⁸ *Ibid.* ss. 161–169.

²⁶⁹ *Ibid.* ss. 19–38

²⁷⁰ ss. 137–147.

²⁷¹ Bouchard: lääketieteellinen arvio, *supra viite* 265, ss. 122–124

²⁷² Vastel: lääketieteellinen arvio, *supra viite* 266, 130–131.

²⁷³ Lääkärien konferenssiraportti kirjassa: *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, Foucault, Michel edit., kääntäjä: Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, ss. 163–165.

²⁷⁴ Foucault, Michel: “Tales of Murder”, *I, Pierre Rivière, Having Slaughtered My Mother, My Sister, and My Brother...: A Case of Parricide in the 19th Century*, Foucault, Michel edit., kääntäjä: Jellinek, Frank, University of Nebraska Press 1982, s. 210.

Näkemyksen osalta kyse oli lainopin ja psykiatrian kamppailusta, jossa foucault'laiseen tapaan rikosvastuun arviointi liikkui teon ja tekijän arvioinnin välillä. Tieteellinen totuus puolestaan liittyi psykiatrian sisäiseen keskusteluun, jossa lääketieteen eri haarat keskustelivat keskenään ja kilpailivat soveltuvuudestaan. Lisäisin näihin näkökohtiin kuitenkin myös prosessuaaliset kysymykset: miten määrittyivät uudet – valamiesten ja asiantuntijoiden – roolit muuttuvan rikosprosessin sisällä ja mikä mahdollisti tämän prosessuaalisen vallan uusijaon?

V. Loppupäätelmät

Prosessi ja professio — maallikot ja mestarit

”... where the court and the expert encounter each other, where judicial institutions and medical knowledge, or scientific knowledge in general, intersect, statements are formulated having the status of true discourses with considerable judicial effects.”²⁷⁵

- Michel Foucault, 1975

Sekä Loughnan että Goldstein ovat tutkineet lainopin ja psykiatrian rajapintoja. Loughnan esittelee kirjassaan ”Manifest Madness” sekä psykiatrisen tiedon tilaa rikosprosessissa että asiantuntijatiedon ja maallikoiden ymmärryksen suhdetta. Käsittelemäni aiheen osalta Loughnanin teesit voidaan tiivistää seuraavasti: tieteellisen vallankumouksen mukanaan tuoma uudenlainen hulluuden epistemologia ja toisaalta valamiesjärjestelmän muutos johtivat psykiatrisen tiedon huomioimiseen englantilaisissa tuomioistuimissa.²⁷⁶ Muutos ei ollut yksisuuntainen ”expert-only” -järjestelmän voittokulku. Myös maallikoiden käsityksellä hulluudesta oli sijansa rikosprosessissa heidän arvioidessaan tapauksen faktoja ja tuomioistuimen mahdollistaessa asiantuntijoiden ja valamiesten välisen kommunikaation.²⁷⁷ Loughnan käsittelee myös työssään esiteltyjä McNaughtonin ja Hadfieldin tapauksia.²⁷⁸ Goldstein on puolestaan kuvannut Ranskassa monomaniasta käytyä keskustelua lainopin ja psykiatrian rajakiistana, jonka pääasiallinen tarkoitus oli vakiinnuttaa rikosoikeudellisen vastuun arviointi jommallekummalle osapuolelle.²⁷⁹ Kyse on professionalisoitumiseen liittyvistä määräyksistä, jossa tehdään rajanvetoa professioiden ydinkysymyksiin liittyvissä asioissa.

Loughnanin esittämä näkemys maallikoiden tiedon merkityksestä rikosprosessissa on otettava vakavasti. Niin kuin olen edellä esittänyt, psykiatristen asiantuntijoiden rikosprosessissa tuottama tieto ei suoraan ratkaissut tapauksia, vaan kyse oli nimenomaisesti tämän tiedon hyväksymisestä ratkaisun perustaksi. Foucault’laiseen tapaan Loughnan

²⁷⁵ Foucault, Michel: *Abnormal*, supra viite 244, s. 11.

²⁷⁶ Loughnan: *Manifest Madness*, supra viite 234, ss. 138–139, 143–144.

²⁷⁷ *Ibid.* ss. 136–140 ja 145–151.

²⁷⁸ *Ibid.* ss. 103–116.

²⁷⁹ Goldstein: *Console and Classify*, supra viite 132, ss. 166–169.

toteaa, että maallikoiden tieto määräytyy asiantuntijatiedon mukaan²⁸⁰; maallikon kokemukset, kuullut tarinat ja artikuloidut mielipiteet ovat hänen tietonsa ydin, jotain, mitä asiantuntijatieto ei painota ja mitä se ei ole. Valamiesten tehdessä arvion syytetyn mielentilasta he soveltavat tätä tietoaan ja osallistuvat näin tietorakennelmien keskinäiseen dialogiin. Lakimies näyttäytyy tässä kuvauksessa maallikkona psykiatrisen tiedon suhteen, samoin kuin psykiatri lainopin.²⁸¹ Vallitsevan ideologisen ilmapiirin mukaan painoa annetaan jokamiehen tunnistamille hulluuden ulkoisille, näkyville piirteille tai ekspertin, diagnoosin ja dissektion menetelmillä havaitsemille ominaisuuksille. Olennaista Loughnanille on kuitenkin se, että asiantuntijatodistelu rikosprosessissa ei kokonaan poistanut maallikoiden tiedon prosessuaalista arvoa. Vaikka olen käsitellyt työssäni samoja kuin Loughnan, ja yhdyn hänen näkemyksiinsä monissa asioissa, koen, että Loughnanin esittämä arvio psykiatrisen tiedon funktiosta ei riitä. McNaughtonin oikeudenkäynnissä prosessia ei käyty ainoastaan rikosoikeudellisen vastuun määrittämiseksi, vaan puolustusasianaja Cockburnin tavoitteena oli vahvistaa asiantuntijatiedon roolia lainopin hallitsemalla näyttämöllä. Sekä Cockburn että kruununnsyyttäjät vaativat, että valamiehet antoivat asianmukaisen painoarvon todisteille. He painottivat myös, että kyse ei ollut oikeuskysymyksen vaan tosiasiakysymyksen ratkaisusta. Samalla he tulivat implisiittisesti artikuloineeksi, että kysymys faktasta oli asiantuntijoiden käsissä, mihin annetun vastauksen jury joko hyväksyi tai oli hyväksymättä. Toisin sanoen, rikosprosessin pinnanalainen tehtävä liittyi Foucault'nkin mainitseman ”faktisen totuuden” selvittämiseen. McNaughtonin tapauksessa olennainen tosiasiakysymys ei liittynyt harhaisen miehen mielentilaan. Tärkein ja parhaiten naamioitu tosiasiakysymys kysymys jäsentyy uudelleen. Oliko asiantuntija pätevin arvioimaan maailmaa koskevia väitteitä?

Rikosprosessin faktisella lopputuloksella ei ole tämän kysymyksen kannalta merkitystä. Asiantuntijoiden lausuntojen todistusteoreettinen painoarvo on myös toissijaista; vastauksen perusteluihin kun vain harvoin voidaan hakea muutosta. Kysymykseen siitä, määritteleekö asiantuntija parhaiten ympäröivän todellisuuden, valamiehet vastasivat niin McNaughtonin kuin Hadfieldin ja Rivièreinkin tapauksissa myöntävästi. Psykiatrisen tiedon legitimoivat valamiesten ja juristien tietämättömyyden ja toisaalta ”maallikkous” antoi tilan asiantuntijatiedolle rikosprosessissa.

²⁸⁰ Loughnan: *Manifest Madness*, *supra* viite 234, ss. 47 ja 150–151.

²⁸¹ *Ibid.* esim. s. 159.

Kahden disipliinin välinen keskustelu ei olisi ollut mahdollista ilman tieteenaloja edustavia yksilöitä. Asiakkaitaan edustavien lakimiesten joukko ajoi etujaan käyttämällä hyväksi uutta, professionalisoitumiseen pyrkivää ammattiryhmää. Samoin psykiatrien nouseva ammattikunta hyötyi jo olemassa olevista juridisista instituutioista oman tietonsa yhteiskunnallisessa vakiinnuttamisessa. Mielen tohtorit eivät kuitenkaan Eigenin mukaan olleet uhka common law -järjestelmälle ammattiryhmän näyttäytyessä järjestäytymättömänä ja ristiriitaisena yhteisönä, jossa edes soveltuvista teorioista ei päästy yksimielisyyteen.²⁸²

Goldsteinin argumentti psykiatrian ja lainopin rajakiistasta vastaa hyvin Abbottin näkemystä professionalisoitumiskehityksestä. Kyse oli pyrkimyksestä yhteiskunnalliseen etenemiseen ja paremman statuksen saavuttamiseen.²⁸³ Goldstein yhtyy Foucault'n näkemykseen siitä, että yksilöidyn rangaistuksen ja tieteellisen todistelun funktio rikosprosessissa liittyy prosessin kohteen uudelleenmäärittelyyn.²⁸⁴ Siirtymä teon arvioinnista henkilön luonteen, moraalien ja olemuksen analyysiin on ilmeinen.

Haluan syventää Goldsteinin professionalisoitumisen näkemystä Abbottin teorian antamilla työkaluilla ja samalla haastaa sekä Eigenin että Loughnanin väitteet. Rajakiista vastaa toimivaltavaatimusten esittämistä. Kyse on kahden kilpailevan tieteellisen viitekehyksen soveltamisesta määriteltävään asiaan, eli tapausten ominaisuuksien uudelleennimeämisestä. Monomania, osittainen hulluus, moraalinen hulluus, rikosoikeudellinen vastuu tai sen puute, oikeustositseikka ja muu ammattiryhmien käyttämä terminologia on nimenomaan käsiteltävän asian diagnosointia ja toimivallan jäsentämistä. Se on ympäröivän maailman yksityiskohtien kaappaamista asiantuntijuuden piiriin.

Analysoidessaan esimerkiksi Rivièren tapausta lääkärit sovelsivat abstraktia, esoteerista tietoaan, joka mahdollisti Rivièren käyttäytymisen sijoittamisen ammattiryhmän oman käsitemaailman sisälle tai, kuten Bouchardin lausunnossa, niiden ulkopuolelle. Jo ammattiryhmän sisäisestä kiistelystä näkyi tiedon indeterminantti luonne. Professio oli sisäisesti eripurainen. Samalla abstraktius mahdollisti ”asiantuntijuuden” näyttäytymisen yhtenäisenä rintamana rikosprosessin kentässä. Eri teoriat kilpailivat toisiaan vastaan, mutta tietojärjestelmän olemassaolo ei missään vaiheessa tullut kyseenalaistetuksi. Vaikkei psykiatria tieteenalana välttämättä vienyt lainopilta mitään aikaisemmin sille yksinomaan

²⁸² Eigen, Joel Peter: *Unconscious Crime: Mental Absence and Criminal Responsibility in Victorian London*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2003, s. 7.

²⁸³ Goldstein: *Console and Classify*, *supra* viite 132, ss. 166–169.

²⁸⁴ Goldstein: *The Rise and Fall of Monomania*, *supra* viite 241, ss. 394–395.

kuulunutta tiedollista osa-aluetta, interdisiplinäärinen keskustelu oli kuitenkin saanut jalansijan juridiikan omimmassa menettelyssä: rikosprosessissa. Professionalisoitumisteorian näkökulmasta kuoleman objektiivinen totuus artikuloitiin subjektiivisten totuuksien välinein joko rikosoikeudellisena vastuuna tai mielisairautena. Foucault'n ”näkemyksellinen ja tieteellinen totuus” kävivät kamppailua dominoivasta asemasta.

Abbottin mukaan toimivaltavaatimuksen yleisö on myös merkittävässä osassa professionalisoitumiskeskustelussa. Väitän, että valistuksen perinteitä kunnioittavassa rikosprosessissa kaikki Abbottin yleisöryhmät ovat läsnä samassa tilassa, mikä tekee rikosprosessista ainutlaatuisen foorumin. Yhtäältä kyse on yleiseen mielipiteeseen vaikuttamisesta, jossa asiantuntijoita kuuntelemalla yleisö näkee, miten esoteerisesta tiedosta muotoutuu käsin kosketeltava sairas rikollinen. Legaalinen yleisö on myös läsnä. Tämä puolestaan mahdollistaa profession tietotaidon oikeudellisen legitimoinnin ja institutionalisoinnin asianajajien kutsuessa asiantuntijoita todistamaan asiakkaidensa puolesta ja tuomarien luodessa niin ennakkotapauksia kuin menetelmäsääntöjäkin. Oikeussalit ja istunnot ovat puolestaan asiantuntijoiden työpaikkoja. Työyhteisössä tapahtuva assimilaatio näkyy selvästi asianajajien käyttäessä ammattiryhmien sanastoa kuulusteluissaan ja asiantuntijoiden vastatessa juristien väitteisiin ja kysymyksiin oikeudellista relevanssia ja parempaa statusta tavoitellen.

Jäljellä on ”prosessuaalisen totuuden” selvittäminen. Loughnania mukaillen, psykiatria sai roolinsa rikosoikeudellisissa menettelyissä valistuksen ideologisen perinnön ja tieteellisen vallankumouksen johdosta. Abbottin teorian mukaisesti se anasti itselleen osan juridiikan toimivallasta ja legitimoiti itsensä yhteiskuntaan kuuluvien yleisöjen edessä progressiivisena ja humanina tieteenalana. Profession abstraktin ja indeterminantin tietojärjestelmän olemassaolosta johtuen valamiehistö totesi oman tietämättömyytensä hyväksyessään asiantuntijan väitteet päteviksi todistuksiksi maailmasta. Toisin sanoen, asiantuntija delegoi osan tiedostaan valamiehistön käyttöön ja siten alisti juryn oman tietojärjestelmänsä kanavaksi. Vaikka valamiehistö ei hyväksyisi ekspertin todistusta ratkaisunsa perustaksi, se on jo antanut profession tietojärjestelmälle vähintäänkin samanarvoisen aseman maallikoiden tunteiden, mielipiteiden ja arvojen rinnalla. Asiantuntijan näkemys on otettava huomioon.

Psykiatrinen tieto ja psykiatrien ammattikunta löysivät paikkansa rikosprosessissa professioiden edustajien aktiivisen toiminnan kautta rikosoikeudellisten järjestelmien ollessa kriisissä valistuksen ideologisen kritiikin jäljiltä. Kysymys oli loppujen lopuksi siitä, että rikosoikeudellinen prosessi antoi asiantuntijalle uuden areenan ja oikeuden puhua faktoista - faktoista, jotka vain mestari tietää, ja joiden arvo tieteellistyneessä, tehokkaassa ja rationaalisessa maailmassa on moraalisen normatiivisesti suurempi kuin maallikon tunteisiin ja kokemuksiin perustuva tieto.